

ISSN 1392 - 0391

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

7

Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia

Vilnius "Katalikų pasaulio" leidykla 1994

UDK 947. 45 (082)

Li-191

Redakcinė kolegija:

Egidijus Aleksandravičius

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Sudarytojai:

Egidijus Motieka

Rimantas Miknys

Vladas Sirutavičius

Recenzavo

dr. *Gediminas Rudis*

Leidinį parengti talkino:

Vytautas Jogėla

Raimundas Lopata

© "Katalikų pasaulio" leidykla

© Lietuvos atgimimo istorijos studijos

TURINYS

PRATARMĖ	5
I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	7
<i>Aldona Prašmantaitė</i> VILNIAUS BIBLIJOS DRAUGIJA (1816–1826)	8
<i>Ieva Šenavičienė</i> GAMTOS MOKSLAI IR DVASININKIJOS UGDYMAS LIETUVOJE XIX a.	24
<i>Vytautas Jogėla</i> VILNIAUS ROMOS KATALIKŲ DVASINĖS AKADEMIJOS ĮKŪRIMAS	56
<i>Vidmantas Edvardas</i> RELIGINIS TAUTINIS SAJŪDIS ŽEMAITIJOJE XIX a. PABAIGOJE	96
<i>Darius Staliūnas</i> VILNIAUS VYSKUPO E. ROPO VEIKLOS PĖDSAKAIS (1903–1907)	142
<i>Regina Laukaitytė</i> LEGALIOS KATALIKIŠKOS SPAUDOS PRADŽIA LIETUVOJE	220
<i>Aroldas Gaidys</i> LIETUVIŲ KATALIKIŠKŲ DRAUGIJŲ BRUOŽAI (1905–1907)	254
<i>Juozas Skirius</i> BAŽNYTINĖS “LIETUVIŲ DIENOS” SVARBA LIETUVAI (1916–1918)	317
<i>Raimondas Lopata</i> ANTANAS VISKANTAS IR BANDYMAS ATKURTI LDK	331

II. SENA DISKUSIJA	341
J.STAKAUSKAS IR V.BIRŽIŠKA APIE MOTIEJŲ VALANČIŲ IR JO LIETUVIŠKUMĄ	342
III. PUBLIKACIJOS	409
<i>Kazys Misius</i> APIE LIETUVIŲ SPAUDOS DRAUDIMĄ IR KATALIKŲ DVASININKIJOS VAIDMENĮ JŲ ĮGYVENDINANT	411
<i>Regina Laukaitytė</i> NESKELBTAS J.TOTORAIČIO STRAIPSNIS APIE DIDIŲ VILNIAUS SEIMĄ	435
<i>Regina Laukaitytė, Algimantas Katilius</i> BATAKIŲ DEKANATO KUNIGŲ SUSIRINKIMO NUTARIMAI (1906 m. sausis)	444
<i>Algimantas Katilius</i> PASKUTINIOJO ŽEMAIČIŲ VYSKUPO P.KAREVIČIAUS ATSIMINIMŲ FRAGMENTAS	452
STRESZCZENIE	488
SUMMARY	496
ZUSAMMENFASSUNG	504
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	512
VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	532
APIE AUTORIUŠ	542

VILNIAUS VYSKUPO E. ROPO VEIKLOS PĖDSAKAIS (1903–1907)

Darius Staliūnas

Tautinių sąjūdžių epochoje greta kitų etnosą jungiančių veiksnių svarbi vieta teko religijai. XVIII a. pabaigoje Rusijos imperijos okupuotų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) žemių gyventojai buvo skirstomi pagal konfesijas. Visi katalikai buvo laikomi lenkais. Situacija ėmė keistis XIX a. antrojoje pusėje augant gūdų ir ypač lietuvių tautinei savimonei. Tačiau šios etninės grupės kultūrinio laisvėjimo kelyje susiduria su dviem kliūtimis: oficialioji švietimo sistema siekė rusinti kitataučius, o Katalikų Bažnyčia – lenkinti. Su pirmąja buvo kovojama steigiant ir plečiant slaptųjų mokyklų tinklą. Tuo tarpu kova Katalikų Bažnyčios viduje, ypač dėl to, kuri kalba turėtų būti vartojama per pamaldas, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje peraugo į aštirus konfliktus. Šis reiškiny – neišskirtinis Vidurio ir Rytų Europos tautinių sąjūdžių epochoje. Panaši situacija buvo susiklosčiusi XIX a. viduryje Osmanų imperijoje, kai serbai siekė vyrauti visų pavergtų krikščioniškų tautų kovoje su pavergėjais¹.

Buvusios LDK žemės XIX a. antrojoje pusėje Rusijos administracinėje sistemoje sudarė 6 vadinamojo Šiaurės Vakarų krašto gubernijas: Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Vitebsko ir Mogiliovo. Pagal 1897 m. surašymo duomenis, lenkai čia sudarė ne daugiau kaip 10% visų gyventojų². Socialiniu požiūriu jie vyravo tarp dvarininkijos, taip pat Lietuvos ir Vakarų (katalikiškos) Baltarusijos miestų gyventojų krikščionių tarpe. Tarp valstiečių kiek didesnę dalį lenkai sudarė tik ties Lietuvos ir Baltarusijos

etnografinių teritorijų riba, daugiausia Vilniaus apskrityje, taip pat Gardino gubernijos pietvakariuose³. Tokia lenkų socialinė struktūra, ypač lietuvių ir gudų tautiniams sąjūdžiams skelbiant, be nacionalinių, dar ir socialinius reikalavimus, kėlė jiems izoliacijos baimę.

Kaip rodo A.Kulakausko tyrinėjimai, būtent XIX a. pabaigoje prasidėjo baigiamasis lenkiškai kalbėjusios Lietuvos bajorijos įsijungimo į lenkų etnosą etapas⁴. Tačiau Lietuvos ir Baltarusijos lenkai tada dar negalėjo, pirmiausia dėl carizmo persekiojimo baimės, atvirai deklaruoti savo ir Lenkijos Karalystėje gyvenančių lenkų siekių vieningumo. Išskirtinę poziciją užėmė demokratinė krajovaldymo srovė, pasisakiusi už pilietiniu pagrindu besiremančios šiek tiek sumodernintos LDK atstatymą. Tačiau ji nebuvo gausi ir įtakinga; be to, tokia pozicija buvo nepriimtina daugumai Lietuvos ir Baltarusijos lenkų ir sunkiai suvokiama valstiečiams. Kur kas patrauklesnis lenkų visuomenėje galėjo būti Lietuvos ir Baltarusijos gyventojų vienijimasis konfesijos pagrindu. Šiuo požiūriu ypatinga vieta tenka Vilniaus vyskupijai, kuri XX a. pradžioje apėmė Vilniaus ir Gardino gubernijas. Jose lenkai turėjo tvirtesnes pozicijas nei kurioje nors kitoje vadinamojo Šiaurės Vakarų krašto gubernijoje*. Svarbus vaidmuo tenka ir Vilniui, kaip buvusios LDK sostinei ir miestui, turinčiam gilius lenkų kultūros šaknis. Todėl Vilniaus vyskupija galėjo tapti placdarmu lenkų plėtimuisi į kitas buvusios LDK žemes. Šioje visuomeninių jėgų ir potencialių galimybių išsidėstymo erdvėje ypatingas vaidmuo tenka Vilniaus vyskupui. Tarp XIX a.

¹ Castellan G. Facteur religieux et identité nationale dans les Balkans aux XIXe-XXe siècles / / Revue historique. 1984. N 549. P. 143–144.

² Ромер М., Ромер-Охенковская Е. Поляки (II) // Формы национального движения в современных государствах. Спб., 1910. С. 356.

³ Ten pat. P. 363.

⁴ Kulakauskas A. Lenkiškai kalbanti Lietuvos bajorija lenkų ir lietuvių nacijų formavimosi laikotarpiu / / Jaunųjų istorikų darbai. V., 1987. Kn. 6. P. 128.

* Gardino gubernijoje lenkai sudarė 10,08%, o Vilniaus - 8,17% visų gyventojų. Nors Kauno gubernijoje jie sudarė 9,04% gyventojų, tačiau čia labai stipriai reiškėsi lietuvių tautinis sąjūdis.

antrosios pusės – XX a. pradžios Vilniaus vyskupų bene labiausiai išsiskiria Eduardo Ropo (Edward von der Ropp), kuris išbuvo šiose pareigose vos 4 metus (1903–1907), figūra. Tačiau būtent šis laikotarpis, o tiksliau – 1905 m. revoliucija, yra lyg atskira epocha Rusijos tautų išsivadavimo kovoje. Revoliuciniai įvykiai ir Spalio 17-osios caro manifestas, kuris faktiškai legalizavo politinį imperijos gyvenimą, negalėjo palikti nuošaly ir katalikų dvasininkijos. Juolab kad XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje pasikeitė Vatikano požiūris į katalikų dvasininkijos dalyvavimą visuomeniniame ir ekonominiame gyvenime. Popiežiaus Leono XIII enciklikos „Rerum Novarum“ (1891) ir „Graves de Communi“ (1901) įteisino ir apibrėžė šią veiklą. Šioje vietoje svarbu pažymėti ir tai, kad ypatingas vaidmuo, skleidžiant šias idėjas Rusijos imperijoje, teko tiems katalikų dvasininkams, kurie mokslus buvo baigę Vakarų Europoje.

XX a. pradžios Vilniaus vyskupijos katalikų dvasininkijos ir atskirai vyskupo E. Ropo veikla iki šiol nesusilaukė didesnio istorikų dėmesio. Šią temą nagrinėjo M. Remeris (Römer). Prieškarinėje Lenkijoje P. Kubickis (Kubicki) knygoje, skirtoje katalikų dvasininkijos veiklai caro priespaudos metais, aptaria ir E. Ropo veiklą⁵. Devintajame dešimtmetyje pasirodė kun. T. Krahelio (Krahel), Z. Ponarskio (Ponarski), R. Jurkovskio (Jurkowski) straipsniai, skirti šio vyskupo veiklai⁶. Ši tema taip pat nagrinėta J. Jurkievičiaus (Jurkiewicz) ir J. Bardacho (Bardach) darbuose⁷. Lietuvių istoriografijoje kol kas pasitenkinta enciklopedinio pobūdžio straipsniais⁸. Tiesa, dalis lenkiškos istoriografijos autoriui liko neprieinama.

Šiame straipsnyje, remdamiesi Lietuvos ir Rusijos archyvuose saugoma medžiaga, XX a. pirmosios pusės periodika bei memuarais, pabandysime atskleisti kai kurias vyskupo Ropo biografijos detales, paskyrimo į Vilniaus vyskupo pareigas aplinkybes, jo požiūrį į įvairias etnines grupes, santykius su caro administracija. Ypatingą dėmesį skirsime E. Ropo politinės veiklos aspektams.

NAUJASIS VYSKUPAS

Pirmieji XX a. metai Vilniaus vyskupijoje, kaip ir visoje imperijoje, nepasižymėjo ramybe. Tuometinis vyskupas A.Zvierovičius (Zwierowicz) lyg ir taikstėsi su esama situacija ir netgi dalyvavo paminklo M.Muravjovui (Муравьев) atidengimo ceremonijoje Vilniuje ir tuo, aišku, nepakėlė Katalikų Bažnyčios autoriteto; kita vertus, jis skatino ir rėmė pastangas, nukreiptas prieš oficialiąją švietimo sistemą. Pasak Vilniaus gubernatoriaus, vyko slapta katalikų dvasininkijos kova su rusiškėmis mokyklomis⁹. Paskutinis lašas, perpildęs valdžios kantrybės taure, buvo A.Zvierovičiaus 1902 m. vasario 12 d.* aplinkraštis, kuriuo faktiškai buvo kviečiama boikotuoti cerkvinę mokyklą. Tokie aukšto katalikų dvasininko veiksmai caro administracijos buvo įvertinti kaip „antvyriausybinė veikla“: A.Zvierovičius buvo pašalintas iš pareigų ir ištremtas į Rusiją¹⁰.

Šis pašalinimas neišsprendė nė vienos problemos. Kova dėl įtakos švietimo srityje vyko ir toliau. Jau 1903 m. birželio 21 d. Vilniaus

⁵ Ромер М. Поляки (II). P. 371; Kubicki P. Bojownicy kapłani za sprawą Kóscioła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Cz. 2. Dawna Litwa i Białoruś. Sandomierz, 1936. T. 1. S. 743–747 ir kt.

⁶ Krahel T. Arcybiskup Edward Ropp // Tygodnik Powszechny. 1984. N 1; Ponarski Z. Ropp Edward // Polski Słownik Biograficzny. 1989. T. 32. Z. 132. S. 31–33; Jurkowski R. Stronictwo konstytucyjno-katolickie na Litwie i Białoruśi w 1906 r. (Szkic do dziejów) // Acta Baltico slavica. 1987. T. 18. S. 93–118.

⁷ Jurkiewicz J. Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922. Poznań, 1983. S. 44–46; Bardach J. O dawnej i niedawnej Litwie. Poznań, 1988. S. 231.

⁸ R. Krs. [Krasauskas R.] Roppas Edvardas // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1961. T. 25. P. 514; Kviklys B. Lietuvos Bažnyčios. Chicago, 1985. T. 5. D. 1. Vilniaus arkivyskupija. P. 71–72; Zinkus J. Lietuvos ir Baltarusijos konstitucinė katalikų partija // Tarybų Lietuvos enciklopedija. V., 1986. T. 2. P. 568; Zinkus J. Ropas Edvardas // TLE. V., 1987. T. 3. P. 569.

⁹ Kubicki P. Dwa odczyty. Sandomierz, 1936. S. 235.

* Datos pateikiamos senuoju stiliumi. Tuo atveju, kai nepavyksta nustatyti, koks yra naudojamas stilius, pažymime “(?)”

¹⁰ Vidaus reikalų ministerijos (toliau – VRM) 1902 metais pritaikytos priemonės pašalinant iš pareigų Vilniaus vyskupą Zvierovičių // Rusijos valstybinis istorijos archyvas (toliau – RVIA). F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 119–120.

vyskupijos valdytojas prelatas V.Fronckievičius (Frąckiewicz) kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių ir prašė leisti kunigams mokyti vaikus toliau nuo mokyklų esančiuose kaimuose¹¹. Generalgubernatorius prašė pareikšti savo nuomonę Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernatorius bei Vilniaus švietimo apygardos globėja. Detaliau nenagrinėdami atsakymų, vis dėlto galime pastebėti, kad būdingiausias buvo švietimo apygardos globėjo A.Beleckio (Белецкий) raštas, kuriame teigiama, jog būtent tokio leidimo siekia "kunigai fanatikai" ir toks leidimas sukeltų nepageidautiną reakciją, kokia buvo po A.Zvierovičiaus aplinkraščio¹². Prelatas dar bandė kreiptis į vidaus reikalų ministrą V.Plėvę, bet gavo neigiamą atsakymą. Įdomu, kad prelatas prašė leisti tikybą dėstyti gimtąja kalba, o neigiamą atsakymą gavo "dėl tikybos dėstymo lenkų kalba"¹³. Iš to galime spręsti, kad caro administracija bent jau Vilniaus vyskupijoje visiškai tapatinavo katalikybę ir lenkiškumą. Šie aukštųjų dvasininkų veiksmai buvo tik vienas iš daugelio Katalikų Bažnyčios kovos už savo įtakos atgavimą aspektų. Šioje kovoje dvasininkus rėmė katalikiškoji krašto visuomenė. Kaip tik tada į Peterburgą pradėjo plaukti valstiečių peticijos, kuriose buvo prašoma leisti dėstyti tikybą gimtąja kalba. Tada Ropas ir buvo paskirtas Vilniaus vyskupu.

E.Ropas gimė 1851 m. gruodžio 2 d. Liksnoje, Daugpilio apylinkėse. Giminė, turinti galias istorines tradicijas, kildino save iš Vestfalijos didikų, XIII a. atsikėlusių į Livoniją. Motina – iš garsios Zyberg–Pliaterių (Zyberg–Plater) giminės. E.Ropas buvo auklėjamas namuose¹⁴. 1864 m. baigė Rygos gimnaziją, kurioje mokydamasis niekuo neišsiskyrė iš kitų. Jo žinios buvo įvertintos bendru pažymiu "patenkinamai"¹⁵. 1875 m. baigė Peterburgo universitetą, įgijęs teisės mokslų kandidato laipsnį. Universiteto baigimo pažymėjime nurodyta, kad E.Ropas "jokiuose antivyriausybinuose renginiuose nedalyvavo"¹⁶. Iki 1879 m. dirbo Peterburge, vėliau išvyko į Niščios kaimą Vitebsko gubernijoje, kur ir praleido kelerius metus. Bet ir ten ilgai neužsibuvo, įstojo į Kauno kunigų seminariją, gilino žinias Insbruke ir Frybūre (Šveicarija). 1886 m. vysk. M.Paliulionio buvo išsventintas į kunigus. Kaip teigiama laikraštyje "Kraj", nuo to momento užsimezgė artima M.Paliulionio ir E.Ropo draugystė¹⁷. 1889–1902 m., iš pradžių būdamas klebonu, o vėliau – dekanu Liepojoje, E.Ropas parodė apsukrumą. Vietinei valdžiai neleidus

statyti naujos bažnyčios, jis sugebėjo gauti leidimą perstatyti senąją. Taip buvo pasiektas norimas rezultatas. 1896 m. tapo kanauninku. 1902–1903 m. jau būdamas Saratovo (Tiraspolio) vyskupu E.Ropas išplėtoja pastoracinę veiklą. Tačiau ir ten ilgai neužsibuvo, nes 1903 m. lapkričio 9 d. jis buvo paskirtas Vilniaus vyskupu.

Rusijos imperijoje vyskupai galėjo eiti savo pareigas tik tuo atveju, jeigu jų paskyrimą patvirtindavo caras. Todėl Vatikanas turėjo skaitytis su Rusijos valdžios nuomone. Pastaroji po ilgos kovos su Katalikų Bažnyčia dėl įtakos vadinamajame Šiaurės vakarų krašte, o ypač po konflikto su A.Zvierovičiumi, buvo labai apdairi tvirtindama naująjį vyskupą.

E.Ropo paskyrimas buvo suderintas diplomatiniais kanalais¹⁸. Tačiau caras patvirtino naujojo Vilniaus vyskupo paskyrimą tik 1904 m. vasario 12 d.¹⁹ Šis delsimas visų pirma sietinas su blogais Rusijos ir Vatikano santykiais. Caras įtariai žiūrėjo į kiekvieną naują Vatikano paskyrimą. Tačiau šiuo atveju vis dėlto buvo palankiai pažiūrėta į E.Ropo kandidatūrą. Mat jis iki tol, o ir vėliau

¹¹ Kubicki P. Bojownicy kapłani. S. 272.

¹² Ten pat. P. 274.

¹³ VRM Kitatikių departamente (toliau – KD) 1904 02 27 vykusio posėdžio protokolas Nr. 1208 // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1036. D. 2. L. 41.

¹⁴ Iki šiol istoriografijoje buvo teigiama, kad E. Ropas studijavo Frybūre baigęs Kauno kunigų seminariją (Žr.: Krahel T. Arcybiskup. Min. veik. ir kt.) A.R.Z. (?) Ingres Biskupa wileńskiego J.E. Ks. Roppa // Kraj. 1904. N 25. S. 7–8; Vilniaus gubernatoriaus (toliau – gub.) 1906 04 18 raštas generalgubernatoriui (toliau – gengub.) // Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 378. BS. 1906. Ap. 114. B. 83. L. 120; (?) Postowie wileńscy do Dumy Państwowej // Kurjer Litewski. 1906. N 84. Tačiau kiti šaltiniai teigia, kad jis Frybūre lankėsi vaikystėje. Nors pirmasis teiginys atrodo patikimesnis, tačiau galutiniam jo patvirtinimui reikalingi papildomi tyrinėjimai.

¹⁵ Rygos gimnazijos išduotas pažymėjimas apie būtinas žinias stojant į Universitetą // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1022. D. 3. L. 1.

¹⁶ Imperatoriškojo Sankt Peterburgo universiteto pažymėjimas išduotas E. Ropui 1875 09 18 // Ten pat. L. 6.

¹⁷ A.E.Z. (?) Ingres...

¹⁸ VR viceministro 1903 08 23 pranešimas Vilniaus gengub. // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 3. L. 18.

¹⁹ 1904 02 12 caro įsakas // Ten pat. L. 20.

sugebėdavo elgtis apdairiai. 1879 m. jis net buvo apdovanotas Šv. Stanislovo trečiojo laipsnio ordinu. Mat Liepojoje įskundė "Atgajos" draugiją ir už tai, matyt, taip pat buvo nusipelnęs valdžios palankumą. Plačiai nuskambėjo E. Ropo poelgis jau 1905 m. revoliucijos metu, kai jis kartu su dviem prelatais išėjo prieš demonstrantus ir, nuvedęs minią į Katedrą, nuramino žmones²⁰. Valdžios požiūriu E. Ropas buvo nevietinės kilmės, todėl manyta, kad toks žmogus sugebės atsispirti prieš vietinius lenkų šovinistus²¹. Dar 1903 m. rugpjūčio mėnesį Vilniaus generalgubernatorius kreipėsi į vidaus reikalų ministrą ir prašė pagreitinti E. Ropo paskyrimą Vilniaus vyskupu²².

Vatikanas taip pat siekė palaikyti gerus santykius su Rusija, ir E. Ropo išoriškas nuosaikumas ir apsukrumas, kuriuos jis demonstravo iki tol, lėmė jo kandidatūros pasirinkimą.

Vilniaus vyskupijos katalikų dvasininkija, puikiai žinodama vyskupo skyrimo tvarką, negalėjo E. Ropo sutikti išskėstomis rankomis. Spaudoje ir kituose leidiniuose pasirodžiusius teiginius apie gerus naujojo vyskupo ir jam pavaldaus klero santykius galima paaiškinti politine konjunktūra. Ypač sunkiai dialogas mezgėsi su dalimi aukštosios dvasininkijos. Kartais konfliktai įgaudavo ir aštrias formas. Taip, pavyzdžiui, atsitiko, kai V. Fronckievičius 1906 m. pradžioje pasisakė prieš vyskupo rinkimą Dūmos deputatu²³.

Tie nesutarimai atsispindėjo ir naujojo vyskupo santykiuose su Vilniaus dvasinės seminarijos rektoriumi kun. K. Baika (Bajko). Šis padarė karjerą prie Zvierovičiaus, todėl E. Ropo paskyrimas jo negalėjo pernelyg džiuginti. Konfliktas kilo skiriant seminarijos dėstytojus²⁴. Tačiau būta ir gilesnio pobūdžio nesutarimų. Padėtis seminarijoje netenkinama ne tik lietuvių, kurie čia matė lenkinimo židinių²⁵, bet ir pačių seminaristų. Šie netgi viešai protestavo prieš seminarijoje susiklosčiusią padėtį²⁶. Kritiška padėtis ruošiant dvasininkus, o ypač dėstymo lygis seminarijose, buvo būdinga visai Europai²⁷. E. Ropo požiūrį į kunigų ruošimą vaizdžiai liudija tas faktas, kad būtent jo dėka klierikų skaičius padidėjo nuo 100 iki 150²⁸ ir seminarijoje lietuvių kalba buvo pradėta dėstyti kaip atskiras dalykas.

Daliai klero galėjo nepatikti naujojo vyskupo siekimas sudrausminti pavaldinius. Mat daugelis iš jų elgėsi, kaip nedera elgtis

šio luomo žmonėms. Vos pradėjęs valdyti vyskupiją E.Ropas ir bandė išgyvendinti šiuos reiškinius²⁹. Anot žymaus Vilniaus visuomenės veikėjo V.Studnickio (W.Studnicki), po 1863 m. sukilimo spaudžiant caro administracijai, dauguma aukštosios katalikų dvasininkijos sutiko, kad pamaldos būtų laikomos ir rusų kalba. Ir tik visuomenei pasipriešinus nepavyko šio sumanymo įgyvendinti³⁰. Be specialių tyrimų sunku pasakyti, kiek buvo išplitusios tokios susitaikėliškos pažiūros, tačiau, kad tokių tendencijų buvo, neabejotina. Todėl naujojo Vilniaus vyskupo laukė nelengvas darbas atstatant tai, kas per paskutiniuosius dešimtmečius buvo prarasta. Antra vertus, nemaža vyskupijos dvasininkų dalis palankiai sutiko E.Ropo paskyrimą. Tikrais vyskupo vienminčiais galėtume pavadinti brolius kunigus Novickius, kurie išplėtojo ne tik pastoracinę, bet ir ūkinę veiklą. 1905 m. audringų įvykių išvakarėse E.Ropas sugebėjo sutelkti apie save didumą vyskupijos dvasininkų. Tačiau tai pasiekti nebuvo lengva. Vyskupas turėjo parodyti ištikimybę katalikybei ir sugebėjimą veikti sudėtingomis sąlygomis.

²⁰ 1879 03 23 caro įsakas // Ten pat. B. 1022. D. 3. L. 17; Vidmantas E. Katalikų Bažnyčia ir nacionalinis klausimas Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje. V., 1987. P. 48; Krahel T. Arcybiskup...

²¹ Jankowski Cz. W ciągu dwóch lat. Przyczynek do dziejów pracy polskiej na Litwie. Warszawa, 1908. S. 33.

²² Gengub. 1903 08 13 raštas VR ministrui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 16.

²³ Gengub. 1906 07 01 raštas VR ministrui // LVIA. F. 378. BS. 1905 m. Ap. 113. B. 395. L. 120.

²⁴ E.Ropo laiškas be datos kun. K. Baikai // Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMABRS). F. 43. B. 25695. L. 6–7.

²⁵ Basanavičius J. Lenkybės skleidimas Lietuvoje per bažnyčias // Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraščių skyrius (toliau – LLTIRS). F. 2. B. 611.

²⁶ I skyriaus pristavo raportas // LVIA. F. 420. Ap. 2. B. 1823.

²⁷ Zsigmond L. A propos de la discussion sur la notion et l'interpretation de la démocratie chrétienne. Budapest, 1970. P. 543.

²⁸ Apie Vilniaus Romos katalikų dvasinės seminarijos auklėtinių skaičiaus padidinimą // LVIA. F. 378. BS, 1904. Ap. 112. B. 331. L. 1–30.

²⁹ E.Ropo 1905 01 25 aplinkraštis // LMABRS. F. 43. B. 3559.

³⁰ Studnicki W. Walka przeciwko językowi rosyjskiemu w kościele // Kurjer Poryanny. 1934. N 246.

Jau pirmieji E.Ropo metai vyskupijoje aiškiai parodo jo siekimą išplėsti vyskupo įtaką. Štai 1904 m. rugsėjo 18 d. aplinkraštyje faktiškai agituojama neleisti vaikų į valdines mokyklas³¹. 1905 m. sausio 26 d. aplinkraštyje E.Ropas skelbiasi A.Zvierovičiaus pasekėju³². Vadinas, akivaizdžiai rodo pastangas tęsti pirmtakų kovą su carizmu švietimo srityje. Tame pačiame aplinkraštyje vyskupas ragino kurti įvairias draugijas, tik būtinai nepolitines. Ši E.Ropo nuoroda seka iš bendros Vatikano politikos. Ryškų Vatikano pozicijų pasikeitimą galime išvelgti vėliau, 1905 m. birželio mėnesį paskelbtoje enciklikoje "Il fermo proposito", kurioje katalikams patariama ruoštis politiniam gyvenimui³³. Be to, tokias politines draugijas, padrikai kuriamas kur pakliuvo, vyskupui būtų buvę sunku kontroliuoti, o kita vertus, E.Ropas siekė apsaugoti žmones nuo neapgalvotų ir pernelyg ankstyvų veiksmų, kurie būtų galėję tik pakenkti bendram reikalui.

Nepaliko nuošaly E.Ropas ir švietimo klausimų. Nesutaręs su vietine administracija, jis kreipėsi į liaudies švietimo ministrą. Ministrui adresuotame rašte vyskupas susiejo valdinės mokyklos nepajėgumą atlikti savo funkcijų su liaudyje plintančiais "antivalstybiniais ir antivyriausybiniais šūkais"³⁴. Vyskupas išdėstė ir savo programą. Jo nuomone, ten, kur dauguma mokinių katalikai, ir mokytojas turi būti katalikas; būtina sulyginti katalikų ir stačiatikių tikybos mokytojų padėtį, o jie turėtų būti bažnyčios dispozicijoje; tikyba turi būti dėstoma gimtąja kalba, be to, prie bažnyčių reikia įsteigti pradinės mokyklas, kuriose būtų mokoma ta kalba, kuria vyksta pamaldos.

Šie vyskupo veiksmai nedavė laukiamų rezultatų tol, kol nepasikeitė padėtis Rusijos imperijoje. Po 1905 m. balandžio 17 d. caro tolerancinio įsako, kuriuo, be kita ko, buvo leista pereiti iš vienos tikybos į kitą, atsirado kur kas palankesnės sąlygos ir vyskupo veiklai. Tuo pasinaudojo E.Ropas ir jau balandžio 22 d. nurodė tikybos mokytojams mokyti vaikus ta kalba, kuria jie meldžiasi namuose – lenkiškai ir lietuviškai, – o pradinėse mokyklose, jei yra reikalas, ir gudiškai³⁵. Ši vyskupo "iniciatyva" labai nepatiko valdžiai, bet E.Ropas laikėsi tvirtai ir "pasiteisino", kad, nesiėmus jam šių veiksmų, jaunimas gali sukelti neramumus³⁶. Valdžia negalėjo taikstyti su tokia padėtimi, ir Vilniaus

generalgubernatorius, gavęs nurodymą iš Liaudies švietimo ministerijos, rugpjūčio mėnesį sudarė nežinybinę komisiją, kuri turėjo nustatyti tikybos dėstymo tvarką. Komisiją sudarė 5 katalikų dvasininkai (3 iš Vilniaus ir 2 iš Žemaičių vyskupijos) ir 9 pasauliečiai. Reikėjo atsakyti į kelis klausimus: kas yra gimtoji kalba? Kuria kalba turi būti dėstoma tikyba? Koks tikybos dėstymo gimtąja kalba tikslas? Mes neturime tikslo detaliam iširti komisijos darbo, tačiau mums svarbu išsiaiškinti vyskupo poziciją šioje situacijoje. Sunkiausia komisijai buvo nustatyti, kuri kalba gudams katalikams yra gimtoji; ar ta, kuria jie kalba namuose (gudų), ar ta, kuria meldžiasi (lenkų). Valdžios atstovai laikėsi pirmosios pozicijos, dvasininkai – antrosios³⁷. Tačiau pasauliečiai komisijos nariai turėjo sutikti, kad negalimi greiti pakitimai, todėl iš pradžių pakaktų, kad nors pradiniame etape tikyba gudams būtų aiškinama ta kalba, kuria jie kalba namuose. Vyskupo paskirti kunigai P.Ganusovičius (Ganusowicz), P.Stanevičius (Stanewicz) ir J.Elertas (Elert) turėjo laikytis E.Ropo pozicijos. Pastarasis, kaip jau minėta, 1905 m. balandžio 22 d. nurodė tikybos mokytojams, jei reikia, vartoti ir gudų kalbą. Atrodytų, kompromisas nesunkiai pasiekiamas, tačiau komisijos darbas baigėsi nesėkmingai³⁸. Situaciją paaiškina vyskupo instrukcijos, adresuotos jo paskirtiems kunigams, kopija. Šiame dokumente E.Ropas teigia, kad tikybos dėstymas yra išimtinai jo kompetencija, o iš komisijos jis tikisi tik paaiškinimo, ir jos nutarimai

³¹ E.Ropo 1904 09 18 aplinkraštis // LMABRS. F. 43. B. 3554.

³² E.Ropo 1905 01 26 aplinkraštis // Ten pat.

³³ Zsigmond L. A propos... P. 541.

³⁴ Kubicki P. Bojownicy kapłani... S. 281–282.

³⁵ E.Ropo 1905 04 22 cirkuliaras tikybos mokytojams // LVIA. F. 378. BS, 1904. Ap. 112. B. 316. L. 179.

³⁶ E.Ropo 1905 04 25 rašto Vilniaus švietimo apygardos globėjui kopija // Ten pat. L. 53.

³⁷ Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1905 08 18 pranešimas gengub. // Ten pat. L. 158–159.

³⁸ Nežinybinės komisijos, svarščiusios 1905 04 17 caro įsako 14-o punkto pritaikymą 1905 08 12 aktas // Ten pat. L. 208.

jam neprivalomi³⁹. Be to, vyskupo nuomone, ten, kur gyventojų daugumą sudaro lenkai, tikyba reikia dėstyti lenkiškai, kur lietuviai – lietuviškai. Gudai įprato klausytis pamaldų lenkiškai, todėl čia negalimi staigūs pokyčiai. Toliau E.Ropas išdėstė savo programą. Pirmiausia gudų, t.y. paprastoji kalba (vyskupo terminas), turi būti vartojama lygiai su kitomis kalbomis ir nedaroma jokių kliūčių šiai kalbai plėtotis, reikia išplėsti šios kalbos vartojimo sferą ir tada ji bus pradėta vartoti bažnyčiose. Šiuo metu vyskupas siūlo vartoti tą kalbą, prie kurios paprasti žmonės yra pripratę – lenkų. Tuo pat metu vyskupas pareiškia, kad jis nesiekia lenkinti ir siūlo aiškinti vaikams tikėjimo tiesas gudiškai. Be to, kunigai turi padėti vystyti literatūrinę gudų kalbą. Taigi čia sprendžiama pagrindinė problema – kieno rankose bus švietimo sistema.

Vyskupas toliau tęsė pradėtą darbą. Jau 1905 m. rugpjūčio 22 d. jis paskelbė aplinkrašį, kuriuo nustatė tikybos dėstymo tvarką visoje vyskupijoje. Vėliau, 1906 m. sausio 22 d. aplinkraščiu, liepė mokyti vaikus gimtosiomis lenkų ir lietuvių kalbomis, o gudų vaikams tik pirmaisiais metais aiškinti tikėjimo tiesas gudiškai⁴⁰. Visa E.Ropo veikla rodo nuoseklią jo poziciją gudų tautinio atgimimo atžvilgiu. Štai laiške „Слово“ redakcijai vyskupas teigia, kad niekas jam negali prikišti nepalankumo gudams ir jis visada pasisakęs už gudų kalbos įvedimą į katalikiškas pamaldas⁴¹. Rūpinosi E.Ropas ir laikraščio gudų kalba leidimu. O kai po ilgų tremties metų vėl galėjo laisvai vizituoti dalį vyskupijos, sakė pamokslus ir gudiškai⁴². Įdomu, kad trečiajame dešimtmetyje E.Ropas buvo bizitualizmo šalininkas, pasisakė už pamaldų vedimą ir lotyniškai, ir slaviškai. Aptarę E.Ropo požiūrį į gudų etnosą, galime konstatuoti, kad jis elgėsi gana toliaregiškai, stengdamasis neįvaryti pleišto tarp kylančio gudų tautinio sąjūdžio ir Katalikų Bažnyčios. Tuo atveju, jeigu Katalikų Bažnyčia gudams asocijuotųsi vieni su siekimu juos lenkinti, labai rimtai galėjo iškilti gudų tautinės Bažnyčios kūrimo, kitaip sakant, 1839 m. panaikintos Unitų Bažnyčios atstatymo klausimas. Juk viena pagrindinių priežasčių, trukdžiusių telkti gudų tautines pajėgas, ir buvo bendros religijos nebuvimas. Tokių nuotaikų tarp gudų tautinio sąjūdžio lyderių būta. Tuo klausimu J.Luckievičius (Luckiewicz) net vedė derybas Lvove su Austrijos–Vengrijos unitų metropolitu Šeptickiu (Szepticki)⁴³.

E.Ropo poziciją galėsime įvertinti tik apžvelgę, tarp kokių jėgų jis turėjo laviruoti. Todėl vertėtų atkreipti dėmesį į Lietuvos ir Baltarusijos tautinio darbo sąjungą (Związek pracy narodowej na Litwie i Białorusi, toliau – TDSLБ). Šios organizacijos suvažiavimas, įvykęs 1905 m. gegužės 16 d., nutarė kreiptis į vyskupus su reikalavimu užkirsti kelią gudų kalbos vartojimui Katalikų Bažnyčioje. Šiame dokumente teigiama, kad ši problema kelia didelį lenkų visuomenės istorinės Lietuvos žemėse susirūpinimą⁴⁴. Veikiausiai su šios organizacijos veikla buvo susijęs ir anoniminis atsišaukimas, pasirašytas “kunigo” “Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios. Broliai katalikai!” (Ksiądz. W imię Ojca i Syna i Duchą Świątego. Bracia Katolicy!)⁴⁵. Tarp aktyvių šio atsišaukimo propaguotojų buvo ir penkiolika kunigų, iš kurių verta paminėti K.Baiką, J.Sadovskį ir St.Maciejevičių. Šiame atsišaukime teigiama, kad “caro valdžia atėmė iš mūsų Tėvynę Lenkiją, persekiojo šventą religiją, lenkų kalbą ir, norėdama surusinti, vadina mūsų paprastąją kalbą gudų kalba, o mus visus – gudais; nori mus padaryti panašiais į didžiarusius, t. y. tikruosius rusus

³⁹ E.Ropo 1905 08 05 instrukcijos Nr. 4033, adresuotos katalikų dvasininkijos delegatams į komisiją, svarstančią tikybos dėstymo gimtąja kalba problemas, kopija // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 152–153. Šią kopiją vienas komisijos narių – Gardino dekanas Elertas pristatė valdžiai, kai iškilo E.Ropo pašalinimo iš pareigų klausimas. Tuo tarpu tarp komisijos dokumentų yra kita E.Ropo instrukcijos tuo pačiu numeriu ir ta pačia data, kopija // LVIA. F. 378. BS. 1904. Ap. 112. B. 1016. L. 195. Abiejų pradžios ir pabaigos sutampa, tačiau kun. Elerto pateiktojoje yra dar ir E.Ropo programa. Gali būti, kad į komisiją pristatytas sutrumpintas variantas. Tačiau netgi tuo atveju, jeigu tai falsifikatas, mūsų nuomone, jis atspindi E.Ropo pažiūras.

⁴⁰ Станкевич А. Политическая роль виленских епископов. В., 1911. С. 24.

⁴¹ Барон Эдуард Юльевич ф.-д. Ропп, епископ. Письмо в редакцию (iškarpa iš laikraščio “Слово” 1908 02 12) // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1023. D. 4. L. 92.

⁴² Stankievič A. Biełaruski chryścijanski ruch. Vilna, 1939. S. 69; Boruta (?) Arcybiskup Ropp // Dziennik Wileński. 1924. N 81.

⁴³ Stankievič A. Biełaruski... S. 35; Vakar N. Belorussia. The making of a nation. Cambridge, 1956. P. 246.

⁴⁴ TDSLБ 1905 05 16 suvažiavimo nutarimai // LVIA. F. 1135. Ap. 8. B. 25. L. 32.

⁴⁵ Ksiądz. W imię Ojca i syna i Duchą Świątego. Bracia Katolicy! // LVIA. F. 378. BS. 1906. Ap. 114. B. 412. L. 11.

(prawdziwych kacerów), iš tikrųjų mes katalikai visi esame lenkai, ir tik valstiečius stačiatikius galima vadinti gudais, bet ir tie visi kada nors susijungs su mumis į vieną lenkų katalikų tautą...” Šis atsišaukimas pasirodė kaip tik 1905 m. rugpjūčio mėnesį, kai dirbo nežinybinė komisija. Todėl vyskupui reikėjo atlaikyti ne tik valdžios spaudimą, bet ir dalies aukštosios dvasininkijos bei lenkų visuomenės, siekusios lenkinti gudus, spaudimą.

Ypatingo dėmesio vertas dar vienas E.Ropo veiklos po tolerancinio įsako paskelbimo aspektas. Balandžio 21 d. jis paskelbė aplinkrašį, kuriuo nustatė perėjimo iš stačiatikių tikybos į katalikų tvarką⁴⁶. Anksčiau tai daryti apskritai buvo draudžiama. Gerai suvokdamas, kad valdžia gali greit išleisti daug normatyvinių aktų, faktiškai paneigiančių patį įsaką, E.Ropas skubėjo pasinaudoti palankiu momentu. Įdomu, kad balandžio 18 d., sekdamas caro kovo 14 d. įsaku, t.y. po mėnesio, vyskupas buvo paskelbęs aplinkrašį, kuriame nurodė bausmes katalikų dvasininkams už vertimą pereiti į katalikybę⁴⁷. Ši problema turėjo galias šaknis. Mat po 1839 m. Unitų Bažnyčios panaikinimo, taip pat po 1863 m. sukilimo numalšinimo, kai valdžia įvairiais būdais vertė valstiečius katalikus pereiti į stačiatikybę, Stačiatikių Bažnyčia vakarinėse gubernijose gerokai papildė savo pasekėjų gretas, tačiau tai buvo tik išoriškas pasikeitimas. Po tolerancinio įsako paskelbimo prasidėjo masiškas perėjimas į katalikybę. Apskritai per gana trumpą laiką perėjo daugiau kaip 30 tūkstančių žmonių. Įdomūs perėjusiųjų į katalikybę skaičiai atskirose apskrityse: Vilniaus – 2237, Švenčionių – 120, Ašmenos – 56⁴⁸. Šių skaičių interpretacijoms reikėtų atskirų tyrimų, mums gi įdomus E.Ropo vaidmuo. O jo įtaka šiems procesams neabejotinai didelė. Apie tai liudija ir korespondencijos apimtys. Kovo mėnesį vyskupas gavo 190, o konsistorija – 238 laiškus, jau gegužės mėn. atitinkamai 1630 ir 599⁴⁹.

Tai buvo netgi ne pavienių ir ne tūkstančių žmonių perėjimo į katalikybę problema. Dviejų Bažnyčių susijungimo idėja buvo plačiai pasklidusi, taip pat ir Vilniaus vyskupijoje⁵⁰. Todėl šioje srityje E.Ropas rado nemažai pagalbininkų. Aktyvesnius kunigus vyskupas stengėsi skirti į tas parapijas, kur buvo daug svyruojančių. Būtent tada jis ruošėsi kurti naujas parapijas ir prašė valdžią skirti pinigų kunigams išlaikyti⁵¹. Kai vietos valdžia ėmėsi spausti

vyskupą, šis atsakė, kad liepiąs kunigams vengti agitacijos ir laikytis takto⁵². Labiausiai dėl tokios vyskupo veiklos buvo nepatenkinti Stačiatikių Bažnyčios hierarchai Lietuvoje, kurie sušaukė savo atstovų suvažiavimą Vilniuje ir nutarė kreiptis į carą, kad šis apgintų stačiatikių teises vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte⁵³.

1906 m. pabaigoje Prancūzijos laikraštis „La Croix“ išspausdino interviu su E.Ropu, kuriame šis plačiai išdėstė savo požiūrį į Stačiatikių Bažnyčios ateitį⁵⁴. Anot vyskupo, visos Rusijos nelaimės kyla dėl to, kad jos viešpataujanti religija yra stačiatikybė, o vedę popai negali liaudies nukreipti doros keliu. Todėl šioje padėtyje vienintelė išeitis yra Rusijos atsivertimas į katalikybę. O norint tai pasiekti reikia, kad kuo daugiau katalikų misionierių apsigyventų Rusijoje ir skleistų savo religines tiesas. Nors, E.Ropo nuomone, kraujo praliejimo nebūtų išvengta, bet pergalė būtų garantuota. Reikšminga tai, kad E.Ropas šias idėjas skleidė ne vien užsienyje, bet ieškojo šalininkų ir pačioje Rusijoje. Su šiomis vyskupo intencijomis sietinas ir ypatingas domėjimasis Armėnų Bažnyčios reikalais. Jos problemas E.Ropas iškėlė net Kitatikių departamentui⁵⁵.

Kaip 1905 m. balandžio 17 d. manifesto išdava Rusijoje pradeda kurtis „Rusiškosios katalikybės“ („Русского католицизма“) organizacija,

⁴⁶ Krahel T. Arcybiskup...

⁴⁷ E.Ropo 1905 06 18 aplinkraštis // LMABRS. F. 43. B. 3563.

⁴⁸ Lietuvos stačiatikių dvasinės konsistorijos 1905 11 ? raštas gengub. // LVIA. F. 378. BS, 1905. Ap. 113. B. 404. L. 92–93.

⁴⁹ Išrašai iš Vilniaus centrinio pašto kontoros apie gaunamos korespondencijos kiekį // Ten pat. L. 45.

⁵⁰ (?) Stosunki kościelnie na Litwie. Listy otwartie księdza do księży. Monachium, 1905. S. 27.

⁵¹ (?)W sprawie Ks. Biskupa // Dziennik Wileński. 1907. N 233.

⁵² E.Ropo 1905 06 15 laiškas gengub. // LVIA. F. 378. BS, 1905. Ap. 113. B. 404. L. 11.

⁵³ Gengub. 1905 06 07 raštas VR ministrui // Ten pat. L. 13.

⁵⁴ Cit. pagal: Poglądy społeczno-polityczne J.E. ks. Biskupa Wileńskiego // Kurjer Litewski. 1906. N 295.

⁵⁵ E.Ropo 1904 02 26 laiškas KD direktoriui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 33–34.

kuri siekė skleisti katalikybės idėjas imperijoje⁵⁶. Nepavyko rasti duomenų apie vyskupo tiesioginį dalyvavimą šios organizacijos veikloje, tačiau tokią prielaidą galime daryti, mat viena "Rusiškosios katalikybės" aktyvisčių buvo E.Ropo pusseserė Veronika Zyberg-Pliater (Zyberg-Plater)⁵⁷. Nėra abejonės, kad vyskupui esant tremtyje, jie palaikė asmeninius kontaktus, nes V.Zyberg-Pliater 1914 m. birželio 15 d. prašė vidaus reikalų ministrą, kad šis leistų E.Ropui sutuokti jos sūnų⁵⁸. Be to, E.Ropas aktyviai dalyvavo 1917 m. gegužės mėnesį vykusiame pirmajame Rytų apeigų katalikų dvasininkijos suvažiavime⁵⁹. Pasak JAV istoriko A.Manhatano (A.Manhattan), 1920 m. Vatikanas per E.Ropo agentūrą sukūrė centrą Berlyne ir rengė gausius pasitarimus, kuriuose dalyvavo rusų emigrantai stačiatikiai ir katalikai, taip pat baltai ir vokiečiai. Čia buvo svarstoma Stačiatikių ir Katalikų Bažnyčių susijungimo problema⁶⁰.

LENKŲ VISUOMENINIŲ JĖGŲ KONFIGURACIJA LIETUVOJE IR BALTARUSIJOJE RINKIMŲ Į I RUSIJOS DŪMĄ IŠVAKARĖSE

Sunki Rusijos tarptautinė ir vidaus padėtis bei liberalinio sąjūdžio pakilimas skatino ir vadinamojo Šiaurės Vakarų krašto politines jėgas suaktyvinti savo veiklą. Šiame skyrelyje apžvelgsime lenkų politinių jėgų konfigūraciją 1905 m. revoliucijos išvakarėse ir jos pradžioje bei aplinkybes, kurių verčiamas E.Ropas pradeda kurti Lietuvos ir Baltarusijos konstitucinę katalikų partiją (Stronnictwo Konstytucyjno-Katolickie na Litwą i Białoruś, toliau – LBKKP*).

Politinio gyvenimo suaktyvėjimas Rusijos imperijoje pradeda ryškėti apie 1904 m. Neliko nuošaly nuo šių procesų ir Vilniaus vyskupas, kuris 1904 m. rugsėjo mėnesį kreipėsi į valdžią prašydamas leidimo sušaukti vyskupijos dvasininkų suvažiavimą⁶¹. Vargu ar galima pavadinti atsitiktinumu tai, kad būtent 1904 m. rugsėjo mėnesį žymus Vilniaus advokatas T.Vrublevskis (Wróblewski) paruošė Romos katalikų parapijų sąjungos (Związek parafjan wyznania Rzymsko-Katolickiego) ir Vilniaus miesto Romos katalikų parapijų centrinės sąjungos (Związek Centralny parafjan

miasta Wilna wyznania Rzymsko–Katolickiego) statutus⁶². Faktiškai tai vienos organizacijos statutas (toliau – Sąjunga). Pagal šį sumanymą Sąjungai turėjo priklausyti visi vyskupijos katalikai, o pagrindinis organizacijos tikslas – ginti vyskupijos katalikų religinius poreikius. Vilniuje iš parapijų komitetų delegatų turi būti sudarytas Centro komitetas. Nors Sąjungos deklaruojami tikslai buvo gana siauri, tačiau praktinis tokios idėjos įgyvendinimas būtų reiškęs stiprios, konfesiniu pagrindu paremtos korporacijos susikūrimą. Net ir be panašių organizacinių struktūrų, katalikų dvasininkijos veikla buvo rimta kliūtimi caro planams įgyvendinti. O įkūrus Sąjungą, Katalikų Bažnyčios pozicijos būtų dar sustiprėjusios. Aišku, tokioje situacijoje, kai caras dar jautėsi turįs pakankamai tvirtas pozicijas, E.Ropas leidimo sušaukti vyskupijos dvasininkų suvažiavimą negavo.

Akivaizdu, kad T.Vrublevskis čia neatsitiktinis asmuo. Nepavyko rasti duomenų, patvirtinančių žymaus Vilniaus advokato bei E.Ropo ryšius iki pastarojo paskyrimo Vilniaus vyskupu (iki 1903), tačiau aštuntojo dešimtmečio pabaigoje abu gyveno Peterburge ir, būdami kraštiečiai, galėjo palaikyti ryšius. Taip pat tikėtina, kad abu buvo susiję su jėzuitų ordinu. 1912 m. Peterburgo miesto viršininkas tvirtino, kad E.Ropas palaiko draugiškus ryšius su Julija Marija Leduchovska (Ledóchowska), kurios brolis lyg ir esąs jėzuitų ordino

⁵⁶ (?). Русский католицизм // RVIA. F. 821. Ap. 128. B. 51. L. 127.

⁵⁷ KD 1912 05 15 raštas Vitebsko gub. // Ten pat. L. 122.

⁵⁸ V.Zyberg-Plater 1914 06 15 telegrama VR ministrui // RVIA. F. 821. Ap. 128. B. 928. L. 34.

⁵⁹ Wasilewski J. Arcybiskupi i administratowie archidiecezji Mohylowskiej. Pińsk, 1930. S. 182.

⁶⁰ Manhattan A. The Vatican in World Politics. New York, 1949. P. 334.

* Lingvistiškai taisyklingiau būtų versti Konstitutiškai-Katalikiškoji partija Lietuvoje ir Baltarusijoje, tačiau tada išeitų, kad partija organizacine prasme yra nesavarankiška. Mūsų surinkti duomenys to nepatvirtina, todėl lingvistiškai taisyklingas vertimas neatitiktų realiųjų ir sukeltų painiavą.

⁶¹ Wasilewski J. Arcybiskupi... S. 179.

⁶² Wróblewski T. Statut Związku parafjan wyznania Rzymsko-katolickiego; Wróblewski T. Statut Związku Centralnego parafjan miasta Wilna wyznania Rzymsko-Katolickiego // LMABRS. F. 9. B. 2701. L. 1–3.

generolas⁶³. Iš tikrųjų, tuo metu J.M.Leduchovskos brolis V.Leduchovskis (Ledóchowski) buvo artimiausias ordino generolo bendradarbis. Generolu jis tapo tik 1915 m. Tas pats V.Leduchovskis XIX a. pabaigoje gyveno ir aktyviai veikė Krokuvoje, į kurią būtent tuo metu buvo nuvykęs T.Vrublevskis ir, pasak H.Remer-Ochenkovskos (H.Römer-Ochenkowska), norėjo įstoti į jėzuitų ordiną⁶⁴. Įdomu, kad M.Remeris (Römer) nepritarė T.Vrublevskio politikai, 1911 m. gal ir ne visai rimtai dienoraštyje parašė, kad pastarasis galys priklausyti jėzuitų ordinui⁶⁵.

Gera žinomi ir T.Vrublevskio ryšiai su Rusijos liberaliniu judėjimu, todėl ir šį bandymą įkurti Sąjungą galima sieti su tuo metu Rusijoje vykusiais procesais. 1904 m. spalio 6–9 d. įvyko pirmasis Rusijos zemstų atstovų suvažiavimas. Tačiau vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte šių vietinės savivaldos organų nebuvo, taigi šios gubernijos galėjo likti be savo atstovų ne tik šiame, bet ir būsimosiose tokio pobūdžio akcijose. Tai ir galėjo būti pagrindiniu akstinu T.Vrublevskiui ir jo bendraminčiams, pasinaudojant katalikybe kaip jungiančia daugumą Lietuvos ir Baltarusijos gyventojų grandimi, sukurti organizaciją, kuri galėtų siųsti savo atstovus į visos Rusijos zemstų delegatų suvažiavimą. Be kita ko, pirmasis zemstų atstovų suvažiavimas priėmė nutarimą organizuoti įvairius banketus, kurių metu turi būti priimamos rezoliucijos, adresuotos caro valdžiai. Būtent tokius banketus 1904 m. pabaigoje ruošėsi surengti ir apie T.Vrublevskį besigrupuojantys lietuvių bei lenkų demokratai. Be to, Vilniaus miesto prezidentas M.Venslavskis (M.Węslawski), artimai bendradarbiavęs su T.Vrublevskiu, 1904 m. gruodžio mėnesį pastarajam iš Peterburgo pranešė apie jų vilčių žlugimą, nes caras ėmėsi priemonių prieš žemską judėjimą⁶⁶. Tai leistų teigti, kad tos akcijos, kuriose dalyvavo T.Vrublevskis, buvo vykdomos atsižvelgiant į Rusijos liberalinio judėjimo situaciją.

Taigi pirmasis bandymas suvienyti katalikišką visuomenės dalį buvo nesėkmingas. Tuo pat metu, 1905 m. revoliucijos akivaizdoje, pradeda ryškėti lenkų visuomenės politinių jėgų išsidėstymas ir jų santykis. Kiekviena iš jų stengiasi savomis priemonėmis ir saviems tikslams pajungti kuo didesnes visuomenės pajėgas.

1904 m. pabaigoje – 1905 m. pirmojoje pusėje Vilniuje vyko lietuvių ir lenkų autonomistų būrelio surengti Lietuvoje gyvenančių tautų demokratinių jėgų atstovų pasitarimai. Neabejotinai vienas aktyviausių šių akcijų organizatorių buvęs T.Vrublevskis. Tačiau čia nepavyko susitarti, nes lenkų, gudų ir žydų atstovai siekė autonomijos istorinėse, t. y. LDK ribose, o lietuviai matė šiame sumanyme pavojų jų etnoso egzistencijai, todėl siūlė siekti autonomijos etnografinėse ribose. Šiuose pasitarimuose buvo siekiama parengti programą, su kuria būtų galima atstovauti Lietuvos ir Baltarusijos reikalams Rusijos liberaliniame judėjime. Vilniaus lenkų demokratų atstovai Kučevskis (Kuczewski) ir Vužnickis (Wóźnicki) dalyvavo A.Lednickio (A.Lednicki), artimo T.Vrublevskio bendražygio, organizuotame rusų–lenkų suvažiavime Maskvoje, kuris įvyko 1905 m. balandžio 21–22 d. Suvažiavime buvo atstovaujama opozicinėms abiejų tautų politinėms srovėms. Kučevskio pasiūlyta rezoliucija dėl visų politinių ir tautinių teisių suteikimo lenkams (greičiausiai čia turimos omeny vakarinės Rusijos gubernijos) buvo priimta vienbalsiai⁶⁷. Būta suvažiavime ir konfliktų. Poniatovskiui (Poniatowski) pareiškus, kad Lenkijos Karalystėje ir vakarinėse Rusijos gubernijose gyvenančių lenkų tikslai yra tie patys, Kučevskis buvo priverstas pareikšti protestą ir nurodyti, kad Lietuvos lenkų siekiai labai skiriasi nuo tų, kuriuos suformulavo Poniatovskis⁶⁸. Vis dėlto bandymai konsoliduoti Lietuvos ir Baltarusijos visuomenę pilietiniu pagrindu, pasiremiant LDK istorine tradicija, ir 1905 m. revoliucijos pradžioje, ir vėliau buvo nesėkmingi. XX a. pradžioje istorinės Lietuvos žemėse gyvenančių tautų politinėje

⁶³ Peterburgo miesto viršininko 1912 04 21 raportas KD direktoriui // RVIA. F. 821. Ap. 128. B. 928. L. 4.

⁶⁴ Hel. Röm. [Römer H.] Šp. Tadeusz-Stanisław Wróblewski // Kurjer Wileński. 1925. N 152.

⁶⁵ Römer M. Dziennik. Rok 1911. (T 1) // LMABRS. F. 138. B. 2228. L. 92.

⁶⁶ M.Venslavskio 1904 12 04 (?) laiškas T. Vrublevskini // LMABRS. F. 7. B. 1457. L. 4. Matyt, laiške kalbama ir apie planų Vilniuje leisti laikraštį lenkų kalba žlugimą.

⁶⁷ Zjazd Polsko-Rosyjski w Moskwie r. 1905 // LVIA. F. 1135. Ap. 8. B. 24. L. 18.

⁶⁸ Ten pat. L. 14–15.

orientacijoje ima vyrauti nacionalistinės tendencijos, todėl T.Vrublevskio ir kitų krajovcų* idėjos buvo sunkiai suprantamos ir nesulaukė didesnio pritarimo.

Tolesnė T.Vrublevskio ir lenkų demokratų veikla susijusi su dalyvavimu Rusijos žemstvų atstovų suvažiavimuose. T.Vrublevskio vaidmuo 1905 m. rudenį įvykusiame suvažiavime būtų vertas ypatingo dėmesio. Daugiausia T.Vrublevskio dėka suvažiavimas parėmė Lenkijos Karalystės autonomijos reikalavimą⁶⁹. Tačiau mūsų temai daug svarbesnė yra iš žemskinio judėjimo išsirutuliojusios Kadetų (konstitucinių demokratų) partijos užuomazgos. Kadetiškos pažiūros 1905 m. pabaigoje plačiai sklido ir Vilniaus visuomenėje. Aišku, ne be T.Vrublevskio įtakos. Mat būtent jam A.Lednickis pavedė suorganizuoti 3 Lietuvos gubernijų atstovavimą pirmajame kadetų partijos suvažiavime⁷⁰. Č.Jankovskio (Cz.Jankowski) teigimu, vienas LBKKP iniciatorių S.Lopacinskis (Łopaciński) tuo metu kalbėjęs kadetiška dvasia. To paties autoriaus nuomone, šios partijos programa buvo artima ir Vilniaus vyskupui⁷¹. 1905 m. pabaigoje Vilniuje bandyta kurti lenkų kadetų partiją. Pasak M.Remerio ir H.Remer-Ochenkovskos, įvyko įvairių lenkų kadetų grupių suvažiavimas, kuris pakoregavo partijos programą ir pritaikė ją vietos sąlygoms⁷². Tačiau kadetų programa, regis, buvo viso labo tik priedanga 1905 m. pabaigos atšilimo laikotarpiu, už jos slepiantis buvo siekiama kitų tikslų. 1906 m. pradžioje šias idėjas jau skleidžia tik pavieniai asmenys (tarp jų ir T.Vrublevskis), o apie lenkus konstitucinius demokratų, kaip organizaciją, žinių neberandame.

Ugodovcų srovė, pasisakiusi už nuosaikių reikalavimų kėlimą ir lojalumą caro valdžiai, revoliucijos metu patyrė aiškų nuosmukį. Bandoma ieškoti naujų išeičių, tačiau į politinę areną vis labiau išeinant radikalioms politinėms jėgoms tokie bandymai, kaip R.Skirmunto (Skirmunt) kvietimas kurti Lietuvos ir Baltarusijos krašto partiją⁷³, baigėsi nesėkme.

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Vilniuje pradeda plėsti savo įtaką ir nacionalistinės pakraipos lenkų organizacijos. 1893 m. Lenkijoje įsikūrusi Tautinė lyga (Liga Narodowa) Vilniuje 1905 m. turėjo 31 narį. Prie lygos veikė katalikų dvasininkijos organizacija Collegium Secretum, kuriai priklausė ir Vilniaus vyskupijos kunigai

St.Maciejevičius, Olševskis (Olszewski) ir St.Milkovskis (St.Miłkowski)⁷⁴. 1901 m. Collegium Secretum buvo panaikinta, kai kunigus pradėta priiminėti į Tautinę lygą. Ši organizacija, siekdama plėsti savo įtaką, 1905 m. vasario mėnesį įkūrė mūsų jau minėtą TDSLБ, kurios oficialiai skelbiami tikslai buvo kova už kultūrinius ir ekonominius lenkų interesus. TDSLБ suvažiavimas įvyko 1905 m. gegužės 16 d.⁷⁵, t.y. netrukus po tolerancinio įsako paskelbimo. Su šios organizacijos veikla susijęs ir kitas 1905 m. rugpjūčio mėnesį pasirodęs atsišaukimas – “Tautinio darbo Lietuvoje ir Baltarusijoje programa” (Program prac narodowych na Litwie i Białorusi)⁷⁶. Šiame dokumente pripažįstamas lenkų tautinis bendrumas istorinėse LDK žemėse ir Lenkijos Karalystėje, tačiau dėl politinių ir etnografinių sąlygų TDSLБ toliau veiks autonomiškai, aišku, palaikydama glaudžius ryšius su Lietuvoje veikiančiomis partijomis. TDSLБ taip pat deklaruoja siekianti sumažinti antagonizmus tarp lenkų ir kitų šios žemės autochtonų, t. y. lietuvių ir gudų. Matyt, kad šį atsišaukimą ir turėjo omeny kun. J.Bikinas laiške kun. J.Tumui 1905 m. rugsėjo mėnesį: “Girdėjau, kad mūsų “polacy z Litwy” pasidirbo sau plačiausią programą”⁷⁷.

Vienas Tautinės lygos narių kun. St.Milkovskis 1905 m. pabaigoje laikraštyje “Kurjer Litewski” paskelbė atsišaukimą, raginantį kurti Krašto savigynos sąjungą⁷⁸. Tai sukėlė didelį valdžios

* Nuo žodžio “kraj” – Šiaurės Vakarų kraštas.

⁶⁹ Милюков П. Н. Воспоминания. Москва, 1991. С. 206 ir kt.

⁷⁰ A.Lednickio 1905 09 27 laiškas T.Vrublevskuiui // LMABRS. F. 7. B. 1184. L. 26.

⁷¹ Jankowski Cz. W ciągu... S. 40–41, 166.

⁷² Ромер М. Поляки... С. 368.

⁷³ (Skirmunt R.) Odezwa Stronnictwa Krajowego Białej Rusi Litwy // Kurjer Litewski. 1906. N 7–8.

⁷⁴ Bender R. Społeczne inicjatywy chrześcijańskie w Królestwie Polskim 1905–1918. Lublin, 1978. S. 55.

⁷⁵ TDSLБ 1905 05 16 suvažiavimo nutarimai // LVIA. F. 1135. Ap. 8. B. 25. L. 32.

⁷⁶ Program prac narodowych na Litwie i Białorusi // LVIA. F. 378. B. 5. 1906. Ap. 114. B. 412. L. 21.

⁷⁷ J.Bikino 1905 09 29 laiškas J.Tumui // Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUBRS). F. 1. B. D. 957. L. 5a.

⁷⁸ Gengub. 1905 12 11 raštas Vilniaus gub. // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 397. L. 1.

nepasitenkinimą, ir vyskupas buvo priverstas jį pašalinti iš pareigų⁷⁹. Šiame E.Ropo poelgyje reikėtų matyti ne tiek nuolaidžiavimą valdžiai, kiek nepritarimą nacionalistinės pakraipos veikėjų siekiams ir metodams. Tai bene vienintelis atvejis, kai E.Ropas valdžiai reikalaujant taip pasielgė su dvasininku.

Apie 1905–uosius Vilniuje kūrėsi ir lenkų tautinė demokratinė partija (Narodowa demokracja), o trumpiau – endekai. Pastebėtina, kad endekai kritiškai ir nepatikliai žiūrėjo į Katalikų Bažnyčios siekimą savarankiškai veikti politinėje arenoje. Tačiau revoliucijos metais ši partija dar nebuvo tokia įtakinga nei Vilniaus mieste, nei visoje Lietuvos ir Baltarusijos teritorijoje, kokia ji tapo vėliau.

Apžvelgę lenkų politinių jėgų santykį revoliucijos išvakarėse ir jos pradžioje, galime konstatuoti, kad bandymai apjungti nors kiek didesnes ar lenkų, ar katalikų, ar net visos Lietuvos ir Baltarusijos visuomenės pajėgas laukiamų rezultatų nedavė. Legalizuojantis politiniam gyvenimui, o ypač artėjant rinkimams į I Rusijos dūmą, lenkai Lietuvoje ir Baltarusijoje galėjo likti be stiprios politinės organizacijos. Lenkų istorikas J.Bardachas yra pastebėjęs, kad lenkų politikai ieškodavo sąlyčio taškų per masonines organizacijas⁸⁰. Ši vaidmenį, mūsų manymu, 1905 m. revoliucijos metu galėjo atlikti Neošubravcų ložė, atgaivinta pagal XIX a. pradžios masoniškas tradicijas. Ją 1899 m. pabaigoje įsteigė T.Vrublevskis ir jo bendraminčiai⁸¹. H.Remer–Ochenkovskos teigimu, šis sumanymas jam atėjęs po kelionės į Krokuvą, Paryžių ir Vokietiją⁸². Vargu ar būtų galima pavadinti atsitiktinumu tai, kad beveik tuo pat metu – 1900 m. Paryžiuje, vykstant Pasaulinei parodai, posėdžiavo ne tik Tarptautinis Socialistų Kongresas, Pasaulinis Taikos Kongresas, bet ir Didieji Prancūzijos Rytai buvo sušaukę įvairių šalių masoniškų organizacijų atstovų pasitarimą, kuriame buvo siekiama užmegzti glaudesnius tarpusavio ryšius. Vienas darbotvarkės klausimų buvo apie konfesines mažumas⁸³, kuris ypač aktualus buvo Rusijos imperijos pavergtomis tautoms. Istoriografijoje pasitaiko nuomonė, kad rusiškoji politinė masonerija atgimė apie 1900 m.⁸⁴ Reikėtų atkreipti dėmesį į tą faktą, kad XIX a. pabaigoje T.Vrublevskis nebuvo nutraukęs ryšių su žymiu Peterburgo advokatu V.Spasovičiumi (W.Spasowicz), kurio padėjėju kurį laiką jis yra dirbęs. Ši aplinkybė mums svarbi todėl, kad

V.Spasovičius veikiausiai buvo masonas⁸⁵. Mūsų manymu, šie procesai galėjo daryti įtaką T.Vrublevskiui ir jo aplinkos sprendimams.

Masonerijos istorikas L.Hasas (Hass) yra nurodęs, kad masoniška organizacija siaurąja prasme galima laikyti tą, kuri remiasi pirmųjų Anglijos ložių dokumentais, turi ritualus bei pakopas⁸⁶. Turima medžiaga liudija ir neošubravcų susirinkimuose buvus tam tikrus ritualus, tačiau nėra duomenų, kad būtų remiamasi pirmųjų ložių dokumentais ar apie pakopų egzistavimą (veikiau galima kalbėti tik apie tam tikrų pareigybių buvimą). Todėl tikslinga būtų neošubravcų draugiją priskirti paramasoniškoms organizacijoms.

Kartu su T.Vrublevskiui draugiją atkūrė M.Venslavskis, Ig.Parčevskis (Parczewski), A.Zmačynskis (A.Zmaczyński), R.Sumorokas (R.Sumorok), M.Minkievičius (M.Minkiewicz) ir M.Kievličius (M.Kiewlicz)⁸⁷. Pirmajame šio amžiaus dešimtmetyje jai taip pat priklausė L.Čarkovskis (Czarkowski), V.Lukaševičius (Łukaszewicz), A.Rymša (Rymsza), V.Orlovskis (Orłowski), B.Umiastkovskis (Umiastkowski), T.Dembovskis (Dembowski), J.Klotas (Klott), F.Ruščycas (Ruszczyc), V.Zagorskis (W.Zagorski), A.Tupalskis (A.Tupalski),

⁷⁹ E.Ropo 1905 12 15 laiškas gengub. // Ten pat. L. 3.

⁸⁰ Bardach J. O dawnej... S. 269.

* Tokia buvo pačių neošubravcų nuomonė. Nors negalima atmesti galimybės, kad įvairūs susirinkimai vykdavę ir anksčiau.

⁸¹ Chronica Societatis Szubraviensis. I. 1915 12 24 įrašas // LMABRS. F. 29. B. 189. Puslapiai nenumeruoti; Römer M. Dziennik. Rok 1916. (T. 19) / LMABRS. F. 138. B. 2245. L. 11.

⁸² Hel. Röm. (Römer H.) Šp. T.S. Wróblewski...

⁸³ Hass L. Wolnomularstwo w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII i XX wieku. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1982. S. 407.

⁸⁴ Norton B. Russian political masonry, 1917, and historians // Russian history – 1984 – vol. // Post. 1. P. 86, 98.

⁸⁵ E.Pilco 1897 11 03 (?) laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1284. L. 1; Toliušis Z. Lietuvos masonai // LMABRS. F. 29. B. 1232. L. 4.

⁸⁶ Hass L. Wolnomularstwo... S. 13.

⁸⁷ Hel. Röm. (Römer H.) Šp. T. S. Wróblewski.; Įrašai iš "Šubravcų draugijos albumo" (?) // LMABRS. F. 84. B. 192. Lapai nenumeruoti; Czarkowski L. Marjan Kiewlicz // Dziennik Wileński. 1926. N 144.

G.Radzevičius (G.Radzewicz)⁸⁸. Vėlesniais metais tarp 33 draugijos narių randame gydytojo Rudztkio (Rudzki), K.Niedzialkovskio (Niedzialkowski), L.Lukavskio (Łukawski), M.Brenšteino (Brensztejn), V.Venslavskio, K.Dmochovskio (Dmochowski), J.Sokolovskio (Sokołowski), B.Hlaskos (Hłasko), M.Malinskio (M.Maliński), A.Vaškievičiaus (Waszkiewicz), M.Mačevskio (Maczewski), F.Sviežynskio (Świeżyński), J.Boguševskio (Boguszewski) ir K.Zubovičiaus (Zubowicz), M.Strumilos (Strumiłło), M.Siedleckio (Siedlecki), L.Abramovičiaus (Abramowicz), L.Janovskio (Janowski), V.Zavadztkio (W.Zawadzki), J.Michnievičiaus (Michniewicz) pavardes. Tikėtina, kad dauguma jų priklausė ložei ir 1905 m. revoliucijos laikotarpiu.

Neošubravcų draugijos statute įrašyta, kad ji "pati yra tikslas savyje", tačiau J.Duchnovskio (Duchnowski) nuomone, tai buvus "minties ir veiksmo kalvė"⁹⁰. Anot A.Lednickio, ložei galima priskirti vyraujančią vaidmenį Vilniaus politiniame gyvenime, o L.Abramovičiaus nuomone, neošubravcų veikla ypač suaktyvėjo po 1905 m. žemskinių suvažiavimų⁹¹. A.Lednickis ir L.Abramovičius buvo vieni artimiausių savo politinėmis pažiūromis T.Vrublevskiui žmonių ir jų nuomone šiuo atveju galime pasikliauti. Be to, yra nemažai faktų, liudijančių draugijos aktyvų dalyvavimą ir kultūriniame, ir politiniame Vilniaus gyvenime. Daug ką sako žymaus dailininko F.Rušcyco ar Lietuvos istorijos tyrinėtojo M.Brenšteino pavardės. Be abejo, didelė dalis neošubravcų dalyvavo šviečiamosioje veikloje (G.Radzevičius, M.Kievličius, M.Malinskis)⁹², Z.Nagrodztkis (Z.Nagrodzki) net mini turtingų inteligentų grupę, kuri XIX a. pabaigoje visai rėmė lenkų kultūrinį sąjūdį. Šioje grupėje daugumą sudaro būsimieji Neošubravcų draugijos nariai (V.Venslavskis, L.Čarkovskis, V.Zagorskis, K.Dmochovskis, V.Lukoševičius)⁹³. Tarp Lenkų mokslo mylėtojų draugijos aktyvistų taip pat nemažą dalį sudarė neošubravcai, tą patį galime pasakyti apie Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos draugiją Vilniuje. Tarp neošubravcų būta įvairių pakraipų visuomenės veikėjų: nuo endekiškoje veikloje pasireiškusių M.Venslavskio, V.Zagorskio, B.Umiastkovskio ir kitų iki priešiško visokiam nacionalizmui T.Vrublevskio. Matyt, ši aplinkybė ir leisdavo tam tikrais atvejais suvienyti įvairių pakraipų lenkų politines jėgas. Štai, pavyzdžiui, per rinkimus į I Rusijos Dūmą T.Vrublevskio

kandidatūrą parémė visos lenkų politinės grupuotės. Rinkimuose į II Dūmą balotiravosi kitas neošubravcas – M.Venslavskis, į III Dūmą vėl buvo keliama T.Vrublevskio kandidatūra. Rinkimų į IV Dūmą metu neošubravcai T.Dembovskis, M. ir V. Venslavskiai, A.Tupalskis ir B.Umiastkovskis bandė susitarti su Vilniaus endekų vadais, kad nuo pirmosios miesto kurijos būtų keliama T.Vrublevskio, o nuo antrosios – kun. St.Maciejevičiaus kandidatūros⁹⁴.

Iki 1919 m. draugijai vadovavo T.Vrublevskis, tačiau tuo metu jis jau nebegalėjo susitarti su dauguma neošubravcų, kuriems buvo svetima jo puoselėta LDK atstatymo idėja, todėl jis 1919 m. gruodžio 21 d. draugiją apleido⁹⁵. Tačiau draugija dėl to nenustojo gyvavusi ir tikrai žinoma, kad 1936 m. ji dar veikė⁹⁶.

Tarp gausių Neošubravcų ložės svečių buvo ir Vilniaus vyskupas E.Ropas. Jau 1908 m. iš tremties rašytame laiške T.Vrublevskiui E.Ropas apgailestavo, kad negalėdavęs dažniau lankytis neošubravcų susirinkimuose. Be to, ir pats laiškas rašytas šeštadienį, t.y. tą dieną, kai vykdavo draugijos susirinkimai⁹⁷. H.Radziševskis (Radziszewski) 1905 m. pradžioje rašytame laiške T.Vrublevskiui

⁸⁸ Chronica...I 1920 01 10 įrašas; Išrašai // Op. cit.; Posner S.Tadeusz Stanisław Wróblewski // Przegląd miesięczny. 1925. N 43. S. 313; B.Umiastkovskio 1909 12 20 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1395. L. 1; V.Zagorski 1907 03 22 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1488; A.Tupalski 1908 12 09 laiškas T.Vrublevskiui // Ten pat. B. 1427. L. 3; G. Radzevičiaus 1906 05 30 laiškas T.Vrublevskiui // Ten pat. B. 1319.

⁸⁹ Rudzki 1913 01 19 laiškas T. Vrublevskiui // Ten pat. B. 1332; Chronica... I. – 1916 12 24 ir 1918 12 24, 1920 02 14 įrašai; Römer M. Dziennik. Rok 1916. (T. 19).

⁹⁰ Duchnovski J. Miasto walczącego idealu. Lida, 1938. S. 16–17.

⁹¹ Lednicki A. Tadeusz Wróblewski. Wspomnienie pośmiertnie // Kurjer Polski. 1925. N 187; L. A. [Abramowicz L.]. Tadeusz Wróblewski // Przegląd Wileński. 1925. N 12.

⁹² Nagrodzki Z. Ze wspomnień oświatowca. Wilno, 1929. S. 21, 28.

⁹³ Ten pat. P. 22.

⁹⁴ Römer M. Dziennik. Rok 1911. (T. 1). L. 70.

⁹⁵ T.Vrublevskio 1919 12 21 laiškas Vitoldui (V.Venslavskiu?) // LMABRS. F. 84. B. 277. L. 3.

⁹⁶ F.Rušėycio 1936 04 26 laiškas M.Brenšteiniui // LVIA. F. 1135. Ap. 6. B. 8. L. 134.

⁹⁷ E.Ropo 1908 04 26 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1324. L. 9.

mini pas jį vykusi susirinkimą dalyvaujant ir vyskupui⁹⁸. Galima spėti, kad buvo kalbama apie Neošubravcų ložę. Vadinas, jau 1905 m. pradžioje E.Ropas palaikė ryšius su lože. Šią versiją patvirtintų ir glaudūs E.Ropo pirmtako A.Zvierovičiaus ryšiai su neošubravcais⁹⁹. Įdomu, kad XIX a. antrojoje pusėje masonerija plinta daugiausia kaip kovos su Katalikų Bažnyčia forma. Todėl popiežius Leonas XIII 1884 m. gegužės mėnesį išleidžia bulę "Humanum Genus", o birželio – "Praeclara Gratulationis", kurios nukreiptos prieš masonus. Po pirmosios bulės 1884 m. gegužės 10 d. išleidžiama instrukcija, kurioje sakoma, kad masonų sektos ar kitos panašios organizacijos, rengiančios sąmokslą prieš Bažnyčią ar teisėtą civilinę valdžią, nariai turi būti ekskomunikuojami¹⁰⁰. Į šią deklaraciją, o juo labiau jos taikymą Rusijos imperijos katalikams, reikia žiūrėti rezervuotai. Juo labiau kad ir Neošubravcų ložė nebuvo antikatalikiškos pakraipos. Manytume, kad pateikti duomenys leistų iškelti hipotezę, kad būtent Neošubravcų ložė įgalino 1905 m. pabaigoje – 1906 m. pradžioje suvienyti Vilniaus lenkų visuomenės pajėgas.

Neošubravcų ložė buvo ne vienintelė grupė, vienijanti įvairių pakraipų visuomenės veikėjus*. Problemiška yra neošubravcų ir Vilniaus lietuvių 12 apaštalų draugijos santykių problema.

Lietuvių inteligentai, susivieniję į šią draugiją, kovojo dėl lietuviybės Vilniuje, o tarp neošubravcų būta nemažai endekiškos pakraipos veikėjų. Matyt, geriausiai iš Vilniaus lietuvių 12 apaštalų draugijos palaikyti ryšius su neošubravcais galėjo P.Vileišis. Šią hipotezę patvirtintų ir M.Yčo žodžiai: "jis [P.Vileišis – D. S.] savo turtais, plačiomis pažintimis užimponuoja Vilniaus didikus. Vilniaus vyskupas jį revizituoja, generalgubernatorius ir administracijos galvos skaitėsi su juo ir lenkėsi jam"¹⁰¹. Taip pat sėkmingai tarpininko vaidmenį galėjo atlikti ir J.Vileišis, kuris nuo 1898 m. dirbo pas T.Vrublevskį padėjėju. Trūksta žinių apie kitas organizacijas, veikusias tuo metu Vilniuje. Nėra aišku, pavyzdžiui, kokią vietą Vilniaus politiniame gyvenime užėmė Šlėktų klubas, susirenkantis kiekvieną ketvirtadienį, kuriame nuolat lankydavosi ir T.Vrublevskis¹⁰². Vėlesni duomenys apie panašias organizacijas leidžia geriau suprasti neošubravcų, taip pat ir E.Ropo užimtą poziciją. T.Vrublevskis taip pat vadovavo kairiosios pakraipos

veikėjų susirinkimams, kurie vykdavo ketvirtadieniais, todėl ir buvo vadinami "čvartkomis" (lenk. ketvirtadienis – czwartek). Čia lankydavosi įvairių Lietuvos tautybių visuomenės veikėjai, tarp kurių buvo ir neošubravcas J.Klotas bei nemažai masonų ložės "Litwa" (1908-?) narių: V.Abramovičius, M.Biržiška, A.Janulaitis, M.Remeris, J.Pilsudskis (Piłsudski)¹⁰³. Pastarajai, be jau minėtųjų, taip pat priklausė S.Matulaitis, A.Bulota, Lukauskis, Valiukas, inž. Bielskis, Venslauskis, Romas (Romm), J.Luckievičius, D.Siemaška (Siemaszko), M.Šleževičius, D.Malinauskas, V.Čepinskis ir kt.¹⁰⁴ Nors "Litwa" formaliai buvo pavaldi Rusijos ložėms, tačiau vykdė savarankišką politiką. L.Haso teigimu, A.Bulota 1908 m. birželio mėnesį įstojo į Peterburgo ložę "Poliarnaja zvezda" ("Šiaurinė žvaigždė")¹⁰⁵. Tačiau netrukus Rusijos ložės nutraukė savo veiklą ("užsimigdė") ir vėliau pradėjo veikti jau kaip savarankiškos, nuo Prancūzijos ložių nepriklausomos organizacijos. Matyt, šis Rusijos ložių "užmigimas" nenutraukė iki tol buvusių ryšių, nes 1916 m. paskutiniajame Rusijos masonų konvente dalyvavo ir atstovas iš Vilniaus¹⁰⁶. Taigi turima medžiaga leistų teigti, kad nė vienas neošubravcas nepriklausė masonų ložei "Litwa".

⁹⁸ H.Radziševskio 1905 m. sausio 12 d. (?) laiškas T.Vrublevskui // LMABRS. F. 7. B. 1312. L. 18.

⁹⁹ Vysk. Zvierovičiaus vizitinė kortelė. Išrašai...

* Šiais samprotavimais norime prisidėti prie geresnio šios sferos pažinimo ir papildyti ką tik pasirodžiusį R. Miknio straipsnį (Miknys R. Vilniaus autonomistai ir jų 1904–1905 m. Lietuvos politinės autonomijos projektai // Lietuvių atgimimo istorijos studijos. T. 3: (Lietuvos valstybės idėja (XIX a. – XX a. pradžia). V., 1991. P. 173–198).

¹⁰⁰ Dictionnaire de la franc-maçonnerie. Paris, 1987. P. 399.

¹⁰¹ Aničas J. Petro Vileišio veikla Vilniuje // Kultūros barai. 1991. Nr. 1. P. 68.

¹⁰² M.Remerio 1906 m. liepos 30 d. laiškas T.Vrublevskui // LMABRS. F. 7. B. 1322a. L. 9.

¹⁰³ Römer M. Dziennik. Rok 1911 (T.1). L. 13, 125; Biržiška M. Prof. Mykolas Römeris (1881–1945) // Tremties metai. Tübingen, 1947. P. 542.

¹⁰⁴ Toliušis Z. Lietuvos masonai...L. 5; Biržiška M. Prof. M.Römeris... P. 543.

¹⁰⁵ Hass L. Rosyjskie wolnomularstwo lat 1906–1918 (fragment z dziejów liberalizmu w Rosji) // Studia z dziejów ZSSR i Europy Środkowej. 1971. T. 7. S. 157.

¹⁰⁶ Запись беседы с А.Я.Гальперном // Николаевский Ф. И. Русские масоны и революция. Москва, 1990. С. 68.

Neaišku ar neošubravcai, kuriuos M.Remeris vadino "patentuota miesto tėvų filisterija"¹⁰⁷, apskritai žinojo apie "Litwos", kuri vienijo kairiųjų pažiūrų veikėjus, egzistavimą. Juk net pats M.Remeris sužinojo apie "Litwą" tik tada, kai 1911 m. kovo mėnesį jam buvo pasiūlyta įstoti į šią masonų organizaciją¹⁰⁸. Taip pat paminėtina, kad V.Lukoševičius ir M.Mačevskis priklausė 1910 m. rudenį įsikūrusiam Banko klubui (Klub Bankowy)¹⁰⁹. Ne mažiau svarbu išsiaiškinti, ar neošubravcų draugija palaikė ryšius su masonų ložėmis, veikusiomis už Lietuvos ir Baltarusijos ribų. Be abejo, T.Vrublevskis asmeniškai pažinojo daugelį rusų ir lenkų masonų. Taip pat žinoma, kad neošubravcų šeštadieniniuose susirinkimuose lankydavosi A. Lednickis, kuris priklausė vienai iš masonų ložių Peterburge¹¹⁰.

Lenkų visuomenę Lietuvoje ir Baltarusijoje vertė vienytis ir gudų bei lietuvių tautiniai sąjūdžiai. Jeigu pirmasis buvo daugiau suvokiamas kaip potenciali jėga, tai su antruoju lenkų visuomenės veikėjai turėjo skaitytis. Pasirodžiusi lietuviška spauda pradėjo kelti ir lietuvių kalbos teisių Vilniaus vyskupijoje klausimą¹¹¹. Tarp kunigų lietuvių antilenkiškos nuotaikos reiškėsi gana stipriai. Tai liudija K.Prapuolenio paruoštas "Atsišaukimas į brolius kunigus-lietuvius"¹¹², kuriame kviečiama neskaityti "Przegląd Katolicki", o kurti lietuvišką katalikišką savaitraštį. Ypač aktyviai skleidžiant lietuvių Katalikų Bažnyčioje darbavosi kunigai S.Stakelė ir J.Ambraziejus. Jie kartu su kitais Tautiškosios lietuvių demokratų partijos (toliau – TLDP) nariais daug pasidarbavo sušaukiant 1905 m. lapkričio 21–22 d. Lietuvių suvažiavimą Vilniuje¹¹³. J.Ambraziejus net ruošėsi skaityti referatą apie parapijų reikalus¹¹⁴. Atrodo, kad suvažiavimo metu įvyko rimtas konfliktas tarp S.Stakelės ir P.Būčio dėl požiūrio į lenkus ir lietuviškas pamaldas. Priėmus suvažiavimo rezoliucijas, J.Basanavičius priminė sunkią Vilniaus vyskupijos lietuvių padėtį. Pasak vieno šaltinių, už rezoliuciją, palaikančią Vilniaus vyskupijos lietuvius, kovojančius už lietuvių kalbos teises, buvo balsuota¹¹⁵, pagal kitus – ne¹¹⁶. Kunigai, kurių nemažai dalyvavo suvažiavime, grįžę į savo parapijas, dar labiau suaktyvino savo veiklą. Lenkų politikai negalėjo to nepastebėti. "Vilniaus žinių" teigimu, Vilniaus vyskupas pavadinęs Lietuvių suvažiavimą "antikatalikišku"¹¹⁷.

Aptariant LBKKP susikūrimo aplinkybes, vertėtų atkreipti dėmesį ir į bandymą įkurti Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimą (toliau – LKDS)*. Kadangi paskutiniu metu ši tema susilaukė didesnio istorikų dėmesio¹¹⁸, todėl aptarsime ją tiek, kiek ji, mūsų manymu, susijusi su E.Ropo pastangomis įkurti LBKKP.

Lietuviai krikščionys demokratai aktyviai pasireiškė jau Lietuvių suvažiavime Vilniuje. Kitą dieną po jo įvyko kunigų susirinkimas, kuriame nutarta “suorganizuoti visoje Lietuvoje krikščionių demokratų susivienijimą su Centraliniu Komitetu Vilniuje”. Į jį buvo išrinkti: nuo Vilniaus vyskupijos – kun. V.Mironas, Žemaičių – kun. J.Tumas, o nuo Seinų – kun. J.Totoraitis ir kun. A.Civinskas. Šis komitetas turėjo rūpintis ir laikraščio leidimu¹¹⁹. Tačiau Seinų vyskupijos valdytojo prel. J.Antanavičiaus vardu kalbėjęs kun. Laukaitis

¹⁰⁷Römer M. Dziennik. Rok 1916. (T. 19).

¹⁰⁸Römer M. Dziennik. Rok 1911. (T. 1). L. 66.

¹⁰⁹Ten pat. L. 11.

¹¹⁰T.Vrublevskio 1911 03 13 laiškelis Mykolui (?) ir F.Sviežinskiui // LMABRS. F. 84. B. 275. Lapai nenumuoti; Hass L. Ambicje, rachuby, rzeczywistość. Wolnomularstwo w Europie Środkowoschodniej 1905–1928. Warszawa, 1984. S. 84.

¹¹¹Vilnietis (Matulionis P.) Vilniaus mieste tebesančios lietuviams nemalonios liekanos // Vilniaus žinios. 1905. Nr. 44 ir kt.

¹¹²Prapuolenis K. Atsišaukimas į brolius kunigus-lietuvius. 1905 m. rugsėjo 30 d. // LLTIRS. F. 20. B. 600.

¹¹³Miknys R., Motieka E. Tautiškoji lietuvių demokratų partija: idėjinės-politinės kūrimosi aplinkybės // Lietuvių atgimimo istorijos studijos. V., 1990. T. 1: (Tautinės savimones žadintojai: nuo asmens iki partijos). P. 97.

¹¹⁴Vilniaus Seimo medžiaga // LLTIRS. F. 22. B. 1455. L. 23.

¹¹⁵Višinskis P. Pirmutinis Didysis Lietuvių Suvažiavimas Vilniuje // Lietuvos ūkininkas. 1905. Nr. 1. P. 6.

¹¹⁶Kairys S. Tau, Lietuva. Boston, 1964. P. 93.

¹¹⁷J.G. (?). Stebėtina metamorfoza ir Memento Lietuvos atstovams Dūmoje // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 107.

* Pasitaiko ir kitų pavadinimų.

¹¹⁸Gaidys A. Lietuvių krikščionių demokratų partijos kūrimosi aplinkybės (1905–1907 m.) // Lietuvių atgimimo istorijos studijos. V., 1991. T. 3: (Lietuvos valstybės idėja (XIX a. – XX a. pradžia). P. 139–172; Laukaitytė R. Bandymai įkurti Lietuvos Krikščionių demokratų partiją 1905–1906 m. // Lituania. 1992. Nr. 2(10). P. 29–41.

¹¹⁹P.Bočio 1905 12 28 laiškas J.Maciulevičiui // Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LNMBRS). F. 83. B. 12. L. 3.

pareiškė, kad Seinuose bus leidžiamas vyskupijos laikraštis, todėl žlugo bendro leidinio idėja. Šiame susirinkime, kun. P.Būčio teigimu, svarstytas ir "amžinai aktualus klausimas" dėl lietuviškų pamaldų. Nutarta reikalauti, kad Vilniaus kunigų seminarijoje būtų dėstoma ir lietuvių kalba, taip pat lietuviškai laikomos pamaldos ten, kur yra ne mažiau kaip 100 lietuvių¹²⁰. Šiuos nutarimus nuspręsta įteikti Vilniaus vyskupui. E.Ropas į susitikimą su kunigais lietuviais pasikvietė ir lenkus. Tarp abiejų grupių užvirė aštrus ginčas, į kurį vyskupas diplomatiškai nesikišo, taip išlaikydamas gerus santykius ir su lietuviais, ir su lenkais. Susitikimo pabaigoje E.Ropas pareiškė, kad lietuvių kunigų įteikti reikalavimai teisėti ir vykdytini. Kitą dieną pietums vyskupas pasikvietė P.Būčį. Jis bandė iškelti LKDS sukūrimo idėją, tačiau "vyskupas apie ją kalbėjo lyg nenorėdamas, neaiškiais sakiniais". Tik vėliau P.Būčys sužinojęs, kad E.Ropas pats ruošėsi kurti LBKKP¹²¹. Vilniaus vyskupui šis sumanymas negalėjo būti staigmena. Kun. P.Januševičius jau 1905 m. spalio mėnesį buvo pas jį apsilankęs ir išdėstęs šią problemą¹²².

LKDS kūrimasis komplikavosi negavus vyskupų aprobacijos. E.Ropas nutarė pasinaudoti sena pažintimi su vysk. M.Paliulioniu ir perimti iniciatyvą. 1905 m. gruodžio 23 d. jis atvyko pas Žemaičių vyskupą ir pasiūlė priimti LBKKP programą, bet M.Paliulionis atsisakė "dėl to, kad visai politiška esanti". Ir jeigu anksčiau Žemaičių vyskupas žadėjo paremti LKDS, tai susierzinęs po šio vizito jau nebenorėjo apie tai kalbėti. Apie tokio pobūdžio derybas tarp dviejų besiformuojančių krikščioniškosios demokratijos centrų Lietuvoje liudytų ir P.Januševičiaus 1905 m. gruodžio 23 d. laiškas A.Dambrauskui-Jakštui: "SKK [LBKKP – D. S.] siuntė Žongolo [kun. B.Žongolovičių (Żongołowicz) – D. S.] į Vilnių, šis sugrįžęs pasakė, jog Ropas nei ant plaukelio neatsisako". Iš šio laiško aiškėja, kad LKDS iniciatoriai iškėlė E.Ropui tam tikras sąlygas, kurias suderinus, būtų galima tartis dėl vienijimosi. P.Januševičius teigė, kad LBKKP programa jam "visai patiktų, nes moksliskai sutaisyta, bet Lenkijos autonomija..."¹²³ Be to, svarbu ir tai, kad partijos siekė paramos skirtinguose socialiniuose sluoksniuose: LKDS – valstietijoje, o LBKKP stengėsi apjungti visus socialinius sluoksnius. Vis dėlto dalis lietuvių kunigų parėmė ir

LBKKP. P.Januševičiaus teigimu, "sumanyta sutaisyti prieš Naujus Metus programą ir pavesti ją kunigam – po įvairių ilgų debatų tapo nuspręsta priimti Vilniaus programą, – reikėjo ją išversti, – komisijoje pas sufraganą perskaityti, pataisyti, perrašyti etc., – ir vis graitai, graitai"¹²⁴. Vadinasi, 1905 m. pabaigoje – 1906 m. pradžioje M.Paliulionis pakrypo į LBKKP pusę. Nesinorėtų sutikti su mūsų istoriografijoje dažnai aptinkamu teiginiu, kad M.Paliulionis buvęs prolenkiškos orientacijos žmogus. P.Januševičius 1904 m. spalio 15 d. laiške A.Dambrauskui rašė, kad "jis [M.Paliulionis – D. S.] labai užsiėmęs lietuvišku klausimu, pilnas nekantrybės, kodėl negalima dar iki šiolei išgauti dėlei leidimo laikraščiam?"¹²⁵ O kun. V.Janulaitis 1907 m. kovo 17 d. rašė J.Tumui, kad "J.M. vyskupas Paliulonas jau permainė savo nuomonę kas link politiškos krikščionių partijos sutvėrimo"¹²⁶. 1906 m. pradžioje Žemaičių vyskupas nurodė vyskupijos kunigams svarstyti LBKKP programą, tačiau ne visi ši jo žingsnį sutiko palankiai. Štai, pavyzdžiui, Batakių dekanato kunigai atmetė šią programą. J.Tumas apie šią situaciją taip atsiliepė: "tačiau prieš mūsų programą vysk. Ropas paskelbė savo programą, prieš mūsų biurą – savo biurą, įtraukdamas tik vieną mūsiškių, kun. Mironą"¹²⁷.

Buvo ir kita dalis kunigų, kuri ir toliau siekė įkurti LKDS. 1906 m. sausio mėnesį P.Būčys laiške J.Totoraičiui išdėsto savo veiklos programą: "bandysiu veikti, kad vis dėlto CK būtų, ir būtų Vilniuje". Jis planuoja vykti pas vyskopus ir išbraukti iš programos tuos punktus, kurie šiem nepatiks. Pasak P.Būčio, "geriau mums turėti programos skiautelius, negu nieko neturėti"¹²⁸.

¹²⁰Nutarimas kunigų, susirinkusių Lapkričio 23 (Gruodžio 6) d. Vilniuje pas kun. Kuklą // Vilniaus žinios. 1905. Nr. 290.

¹²¹Vyskupo P.Būčio atsiminimai. Chicago, 1966. T. 2. P. 213–217.

¹²²P.Januševičiaus 1905 10 28 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. B. E. 206. L. 37.

¹²³P.Januševičiaus 1905 12 23 laiškas A.Dambrauskui // Ten pat. L. 39.

¹²⁴P.Januševičiaus 1906 01 17 laiškas A.Dambrauskui // Ten pat. L. 40.

¹²⁵P.Januševičiaus 1904 10 15 laiškas A.Dambrauskui // Ten pat. L. 24.

¹²⁶V.Janulaičio 1907 03 17 laiškas J.Tumui // VUBRS. F. 1. B. D. 954. L. 8.

¹²⁷J.Tumo 1906 m. laiškas A.Kaupui // Literatūra. 1988. T. 30(1). P. 75–76.

¹²⁸P.Būčio 1906 01 09 laiškas J.Totoraičiui // LNMBRS. F. 83. B. 12. L. 2.

Manytume, kad nesėkmingo LKDS kūrimo priežasčių galima ieškoti ne tik vyskupų užimtoje pozicijoje. Vargu ar visuomenė buvo pasiruošusi priimti iš Vakarų Europos sklidusias krikščioniškosios demokratijos idėjas. J.Tumas laiške A.Kaupui teigė: "Jeigu bus aišku, tai lengvai suprasite, ką išmintingiausia pašelpti: grynai politinio judėjimo pinigais nesukursi, o agitatorių brošiūrų ir proklamacijų spausdinimui ir platinimui, žinoma, reikalingas, bet pasekmės gali keisti tik kultūriškai žmones priruošus; be to išeina vienas žmonių kvailinimas ir blidingas neraminimas"¹²⁹.

Vatikano politika lietuvių tautinio sąjūdžio atžvilgiu reikalautų atskirų tyrimų, tačiau, mūsų manymu, drąsiai galima tvirtinti, kad popiežius buvo labiau suinteresuotas vienos stiprios (šiuo atveju – LBKKP) partijos susikūrimu Lietuvos ir Baltarusijos teritorijoje, negu dviejų tarpusavy besivaržančių. Ne paskutinėje vietoje šioje situacijoje buvo ir LKDS keliami radikalesni nei LBKKP socialiniai ir ekonominiai reikalavimai. Galime prisiminti, kad dar Leonas XIII siekė suvienyti Italijos katalikiškas jėgas į vieną organizaciją¹³⁰.

Be kitų priežasčių, skatinusių Vilniaus vyskupą vienyti įvairias politines jėgas, kaip jis pats dažnai nurodydavęs, buvo suaktyvėjusi socialistų ir žydų veikla¹³¹. Krikščioniškoji demokratija Vakarų Europoje atsirado kaip atsvara plintančioms socialistinėms idėjom, todėl ši E.Ropo pozicija visai suprantama. Šis "socialistinio" ir "žydiškojo" veiksmų suplakimas liudija, mūsų manymu, kad vyskupas siekė pasinaudoti pakankamai išplitusiu buitiniu antisemitizmu.

VYSKUPAS KURIA PARTIJĄ

Siekiant suvienyti kuo didesnes Lietuvos ir Baltarusijos visuomenės jėgas, reikėjo paruošti programą, kuri patenkintų įvairių pakraipų visuomenės veikėjus. Dažniausiai LBKKP programos sudarytoju, o drauge ir iniciatoriumi buvo laikomas E.Ropas¹³². Ir pats vyskupas buvo linkęs palaikyti šią nuomonę¹³³, nors kartą yra nurodęs, kad partijos programą jo pavedimu sudarę keli kunigai¹³⁴. Vilniaus generalgubernatoriaus nuomone, labiausiai

prie programos paruošimo yra prisidėję kunigai J.Sadovskis ir V.Fronckievičius¹³⁵. Vidaus reikalų ministras savo ruožtu 1906 m. sausio 17 d. reikalavo tik kunigų, kurie dalyvauja LBKKP veikloje, pavardžių¹³⁶. Rengiant programą taip pat dalyvavo ir dvarininkai, ir inteligentai. Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos viršininkas A.Stankevičius (Станкевич) nurodo aktyviai dalyvavus ruošiant programą B.Skirmuntą, J.Montvilą (Montwill), S.Lopacinski ir "jų įkvėpėją politiniuose klausimuose T.Vrublevskį"¹³⁷. Kadetiškas programos pobūdis liudytų, kad T.Vrublevskis ir jo aplinka bus įnešę čia nemažą indėlį.

Po Spalio 17 d. caro manifesto legalizuojantis politiniam gyvenimui Vilniaus vyskupo aplinkoje prasideda paruošiamasis partijos kūrimo darbas. Ta aplinkybė, kad LBKKP rėmėsi Rusijos kadetų programa, liudija, kad pagrindinis darbas kuriant partiją prasidėjo po pirmojo kadetų suvažiavimo, įvykusio 1905 m. spalio 12–18 d., kuriame ir buvo priimta partijos programa. Nors paruošiamieji darbai galėję prasidėti ir anksčiau. Apie tai, pavyzdžiui, liudija Gardino gubernatoriaus pranešimas, kad 1905 m. spalio 8 d. dvasininkai suorganizavo plačiai atstovaujama susirinkimą, kuriame buvo aptartos lenkų kalbos, Katalikų Bažnyčios, rinkimų į Dūmą ir kitos problemos. Šis susirinkimas įvyko po to, kai Gardine apsilankė vyskupas, agitavęs kunigus imtis visuomeninės veiklos¹³⁸. Mums šis faktas svarbus tuo, kad tas pranešimas įsegtas į bylą

¹²⁹J.Tumo 1906 m. laiškas A.Kaupui...

¹³⁰Канделоро Дж. Католическое движение в Италии. Москва, 1955. С. 321.

¹³¹E.Ropo 1906 01 14 laiškas gengub. // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 21 ir kt.

¹³²Jankowski Cz. W ciągu... S. 39 ir kt.

¹³³E.Ropo 1906 01 14 laiškas gengub...

¹³⁴Ks. Edward Ropp. Nieco prawdy // Nowiny Wileńskie. 1906. N. 9.

¹³⁵Gengub. 1906 02 24 raštas VR ministrui // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 91.

¹³⁶VR ministro 1906 01 17 raštas gengub. // Ten pat. L. 44.

¹³⁷Станкевич А. Политическая роль... С. 15.

¹³⁸Gardino gub. 1906 02 14 pranešimas gengub. // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 81; Rutkowski M. Pobyt J. E. Biskupa barona de Roppa w Grodnie dd. 1–7 października r. 1905 // Przegląd Katolicki. 1905. N 45. S. 708–709.

apie LBKKP veiklą. Spalio 22 d. Vilniaus vyskupas paskelbė aplinkrašį, kuriame ne tik stengėsi atitraukti liaudį nuo žydu (suprask – socialistų) varomos propagandos ir užkirsti kelią galimiems pogromams, bet ir džiaugiasi, kad katalikai jau gali organizuotis, parapijose jau kuriasi katalikiškos draugijos ir vyskupas greit visus pakviesias į katalikišką susirinkimą¹³⁹. 1905 m. gruodžio 18 d. Vilniuje susirinkusi stačiatikių dvasininkija jau svarstė, ką daryti pasirodžius LBKKP programai¹⁴⁰. Gruodžio 21 d. įvyko Vilniaus vyskupijos kunigų susirinkimas¹⁴¹, kuriame, matyt, buvo svarstyti ir su LBKKP kūrimu susiję klausimai. Analogišką bandymą suvienyti visuomenę katalikybės pagrindu regime ir Lenkijos Karalystėje. 1905 m. lapkričio pabaigoje laikraštyje „Przegląd Katolicki“ pasirodo atsišaukimas, kviečiantis kurti Katalikų Sąjungą (Związek Katolicki), tačiau ji turinti būti apolitiška. Gruodžio 15 d. to paties laikraščio puslapiuose artėjančių rinkimų į Dūmą akivaizdoje kviečiama vienytis po katalikybės vėliava taip, kaip Lietuvoje ir Baltarusijoje daro vyskupas E.Ropas¹⁴². Taigi nesunku įžvelgti, kad Rusijos imperijos valdžioje esantys katalikų dvasininkijos veikėjai derina savo veiksmus.

Č.Jankovskis teigė, kad partijos programa buvo sumanyta „kabinetų tyloje“; panašios nuomonės laikėsi ir I.Korvin–Milevskis (H.Korwin–Milewski)¹⁴³. Tuo tarpu vyskupas nurodė, kad paruošus programą, šioji 29 asmenų buvo bent tris kartus svarstyta¹⁴⁴, o E.Ropo sūnėnas M.Šadurskis (Szadurski) tvirtino, kad 1906 m. pradžioje per savaitę įvyko ne vienas LBKKP kūrimo iniciatorių susirinkimas¹⁴⁵. Ir E.Ropas, ir M.Šadurskis kalba apie laikotarpį, kai partijos programa jau buvo paskelbta. Taigi jie neneigia, kad pradiniame etape apie LBKKP kūrimą žinojo nedidelė grupė žmonių. Suprantama, kad tik tokia taktika galėjo duoti laukiamų rezultatų.

Paruošus programą, ji buvo atspausdinta atskiru leidiniu ir išplatinta visoje vyskupijoje*. Štai, pavyzdžiui, 1906 m. sausio mėnesį Rodūnės dekano iniciatyva susirinkę kunigai nutarė prisidėti prie LBKKP programos¹⁴⁶. Gardine įvyko dekanų pasitarimas, kuriame nutarta visiškai pritarti partijos programai ir aktyviau agituoti liaudį¹⁴⁷. Mums nepavyko rasti duomenų, kad LBKKP programos svarstymo iniciatyva būtų kilusi ne iš katalikų

dvasininkų. Tai tik rodytų, kad pirmajame partijos kūrimo etape didžiausią aktyvumą rodė kunigai.

1905 m. spalio pabaigoje – gruodžio pradžioje paruošta ir pradėta svarstyti LBKKP programa kėlė didelę baimę vietos valdžiai. 1906 m. sausio 2 d. jau nebeeinantis Vilniaus generalgubernatoriaus pareigų V. Frezė (Фрезе) vis dėlto laikė savo pareiga pranešti Ministrų Tarybos pirmininkui S. Vitei (Вите), jog reikia labai rimtai susidomėti LBKKP programa, nes katalikų dvasininkija čia labai įtakinga¹⁴⁸. Iš Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos 1906 m. sausio 3 d. rašto vidaus reikalų ministrui aiškėja, kad vyskupas jau turėjęs aiškintis valdžiai dėl partijos kūrimo¹⁴⁹. LBKKP programa nusiųsta ne tik vietiniams Stačiatikių Bažnyčios hierarchams, bet ir Vilniaus teismo rūmų prokurorui. Sausio 9 d. generalgubernatorius “informuoja” vyskupą, kad, pagal spalio 17 d. manifestą, gali veikti tik tos partijos, kurių veikla neprieštarauja vyriausybės politikai, ir prašo pranešti apie

¹³⁹List pasterski. Edward Ropp, biskup Wileński. Z Bożej i Stolicy Świątej łaski // Kraj. 1905. N 43, 44, 45. S. 33.

¹⁴⁰Komisijos, svarščiusios LBKKP programą, protokolas // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 37.

¹⁴¹Kurjer Litewski. 1905. N 96.

¹⁴²Bracia Katolicy! // Przegląd Katolicki. 1905. N 49. S. 761–762; Ks. A. Sz. (?) Nie żadnie stronnictwo ale potężny obóz Narodowo-Katolicki // Przegląd Katolicki. 1905. N 51–52. S. 793–795.

¹⁴³Jankowski Cz. Po burzy // Kurjer Litewski. 1906. N 35; Korwin-Milewski H. Replika ogólna // Kurjer Litewski. 1906. N 22.

¹⁴⁴Ks. E.Ropp. Nieco prawdy...

¹⁴⁵Szadurski M. Nieco światła // Kurjer Litewski. 1906. N 22.

* Be E.Ropo, programą taip pat pasirašė “išrinktieji organizacinio biuro nariai”: J.Montvila – Vilniaus žemės ūkio banko direktorius, S.Lopacinskis – Vitebsko žemės ūkio draugijos pirmininkas, mokyklų kapelionai St.Maciejevičius ir V.Mironas, vaistininkas Stefanovskis (Stefanowski), studentas J.Zmitrovičius (Zmitrowicz) ir J.Lachovičius (Lachowicz).

¹⁴⁶Станкевич А. Политическая роль... С. 25.

¹⁴⁷1906 01 12 dekanų pasitarimas Gardine // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 85.

¹⁴⁸V.Frezės 1906 01 02 pranešimas MT pirmininkui // Ten pat. L. 11.

¹⁴⁹Gengub. kanceliarijos 1906 01 03 raštas VR ministrui // Ten pat. L. 12–14.

pakeitimus programoje¹⁵⁰. Didelį nerimą LBKKP programos pasirodymas sukėlė Peterburge. Stiprėjančiam opoziciniam liberaliniam judėjimui galėjo atsirasti rimtas sąjungininkas vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte. Vidaus reikalų ministras, susipažinęs su LBKKP programa, rašė Vilniaus generalgubernatoriui, kad ji yra "visiškai priešinga vyriausybės požiūriui". Be to, pareiškė, kad E.Ropo pareigos neleidžia jam dalyvauti politinės partijos veikloje ir pareikalavo vyskupo pasiaiškinti¹⁵¹. Šis ministro pareiškimas paaikškina tolesnę vyriausybės politiką LBKKP ir vyskupo atžvilgiu. Su kadetų partija valdžia net bandė ieškoti kompromisų, o LBKKP atžvilgiu buvo vykdoma nekompromisinė politika, nors abiejų partijų programose randame beveik tas pačias nuostatas. Matyt, didėjanti katalikybės įtaka carizmui asocijavosi su separatizmu. Kaip tik tuo metu atsilaisvino Mogiliovo arkivyskupo vieta. Be kitų, buvo svarstyta ir E.Ropo kandidatūra; tačiau jo veikla kuriant LBKKP sukliudė jam užimti šias pareigas.

Net valdžiai spaudžiant, E.Ropas neatsisakė savo sumanymo ir apie sausio 21 d. padavė prašymą Vilniaus gubernatoriui, kad šis leistų sušaukti viešą partijos susirinkimą¹⁵². Mažiausiai savaitę valdžia nedavė jokie atsakymo, bet vėliau leidimas buvo duotas. Tuo metu Peterburge buvo prieita prie nuomonės, kad LBKKP yra ypač pavojinga, nes siekia pakeisti valdžią. Tik bijant didelių neramumų siūloma nesiimti represinių priemonių, tačiau vidaus reikalų ministras nurodė generalgubernatoriui, kad jokie vieši partijos susirinkimai negalimi¹⁵³. Šis nurodymas, pasiūstas vasario 6 d., jau negalėjo nieko pakeisti, nes LBKKP viešas susirinkimas turėjo įvykti vasario 7 d.

Vasario 6 d. įvyko paskutinis pasitarimas prieš steigiamąjį partijos susirinkimą. Pasak laikraščio "Nowiny Wileńskie", į jį atvyko "iš anksto pakviesti žemvaldžių, vietinės inteligentijos, taip pat dvasininkijos atstovai iš įvairių Vilniaus ir Kauno diecezijų vietovių"¹⁵⁴. Pasitarime reikėjo apsvarstyti programą, kuri turėjo būti priimta vasario 7 d. "pirmajame laisvame susirinkime, dalyvaujant visiems Lietuvos ir Baltarusijos visuomenės sluoksniams". Vyskupas, pradėjęs susirinkimą, išdėstė partijos sukūrimo tikslus ir naudą, kuri galima ateityje, sukūrus tokią organizaciją. Susirinkę apie 200 žmonių padėjo E.Ropui už jo nuveiktą darbą ir toliau

svarstė programą. Diskutuota tik dėl miškų išpirkimo ir rinkimų į Dūmą eigos. Šiais klausimais pasisakė Z.Cierpinski (Cierpiński), Kwiatkovskis (Kwiatkowski), E.Voinilovičius (Woyniłłowicz), A.Chominskis (Chomiński), K.Remeris, V.Kopecas (Kopeć), M.Venslavskis, E.Ropas, B.Žongolovičius, St.Maciejevičius ir kun. K.Lubianecas (Lubianiec). Pasitarimui baigiantis nutarta sudaryti komisiją šių punktų galutinei redakcijai ir pateikti juos vasario 7 d. susirinkimui.

Į vasario 6 d. pasitarimą ir kitos dienos susirinkimą LBKKP steigimo iniciatoriai pakvietė dvarininkų, inteligentijos ir dvasininkų atstovų. Kaip buvo parenkamos kandidatūros, sunku pasakyti. Veikiausiai nulemdavo palankumas vyskupo iškeltai idėjai. Vals tiečių ir darbininkų atstovai į susirinkimą, pasak vienu šaltinių, buvo renkami¹⁵⁵, anot kitų – juos parinkdavo kunigai¹⁵⁶, o laikraščio "Kraj" nuomone, jiems taip pat buvo išsiųsti asmeniniai pakvietimai¹⁵⁷. Labiau tikėtinos pirmos dvi versijos. Matyt, kad buvo taikomi abu mechanizmai. Nepavyko aptikti duomenų, kad kam nors valdžia būtų sutrukdžiusi atvykti į susirinkimą.

Turint oficialų susirinkimo protokolą ir gausius aprašymus spaudoje galima atkurti susirinkimo eigą¹⁵⁸. Vyskupas iš pradžių į prezidiumą pakvietė S.Lopacinskį, J.Montvilą, K.Remerį, kun. K.Falevičių (Falewicz), A.Chominskį, prof. M.Zdziechovskį (Zdziechowski),

¹⁵⁰Gengub. 1906 01 09 raštas E.Ropui // Ten pat. L. 20.

¹⁵¹VR ministro 1906 01 17 raštas gengub.

¹⁵²M.Šadurskio 1906 01 28 laiškas T. Vrublevskui // LMABRS. F. 7. B. 1386. L. 1.

¹⁵³VR ministro 1906 01 06 raštas gengub. // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 61.

¹⁵⁴(?) Zebranie przedwstępnie // Nowiny Wileńskie. 1906. N 21.

¹⁵⁵Gardino gub. 1906 02 07 pranešimas gengub. // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 89.

¹⁵⁶Jonas Kurmis (Žemaitis Z.) "Konstitutiškai-katalikiškoji partija Lietuvoje ir Baltgudijoje" ir męs // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 46.

¹⁵⁷A.R.Z. (?) Wilno, 7(20) lutego // Kraj. 1906. N 6. S. 14.

¹⁵⁸1906 02 07 LBKKP susirinkimo protokolas // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 69–71; Marwicz C. Wiece konst.-katolicki // Kurjer Litewski. 1906. N 32; S.S. (?) Pierwsze zebranie organizacyjne stronnictwa Konstytucyjno-Katolickiego // Nowiny Wileńskie. 1906. N 22; (?) Первое учредительное собрание Конституционно-католической партии // Новая Заря. 1906. № 87, ir kt.

St.Maciejevičių, V.Mironą ir keletą valstiečių. Ši prezidiumo sudėtis akivaizdžiai rodo, kurias politines jėgas buvo siekiama suvienyti LBKKP. Valstiečių pakvietimas į prezidiumą rodo siekimą savo pusėn patraukti ir šį socialinį sluoksnį. St.Lopacinskis išreiškė demokratiškai nusiteikusių lenkų visuomenės veikėjų poziciją. Vitebsko žemės ūkio draugijos pirmininkas St.Lopacinskis dalyvavo 1905 m. rugsėjo 12–15 d. vykusiame penktajame Rusijos zemstvų atstovų suvažiavime, o metų pabaigoje jau skleidė kadetų idėjas. Vilniaus žemės ūkio banko direktorius J.Montvila, K.Remeris ir A.Chominskis turėjo atstovauti dvarininkijos interesams. Tuo tarpu V.Mironas tarsi turėjo simbolizuoti lietuvių krikščionių demokratų jungimąsi su E.Ropo vadovaujama partija. Įdomu, kad V.Mironas taip pat dalyvavo ir Lietuvių suvažiavime Vilniuje. O štai dabar jis dalyvauja kitame renginyje, kuris faktiškai ir buvo sušauktas kaip opozicija Lietuvių suvažiavimui. Labai charakteringas T.Vrublevskio vaikystės draugo, profesoriaus iš Krokuvos M.Zdziechovskio pasirodymas vasario 7 d. susirinkimo prezidiume. Jis tuomet aktyviai dalyvavo įvairiose panslavistų akcijose. Neapsiėjo be jo ir minėtasis 1905 m. rusų–lenkų suvažiavimas. O kun. St.Maciejevičius buvo žinomas kaip vienas aktyviausių endekų veikėjų Vilniuje. Nepavyko rasti duomenų apie kurio nors iš prezidiumo narių priklausymą Neošubravcų ložei. Tačiau žinome, kad jų susirinkimuose lankydavosi E.Ropas, taip pat J.Montvilos tarnybinėje aplinkoje buvo nemažai ložės narių. Be to, galima prisiminti, kad T.Vrublevskis dalyvavo programos ruošime, o kitas neošubravcas – M.Venslavskis aktyviai reiškėsi vasario 6 d. pasitarimo metu. LBKKP steigimosi metu nebuvo nustoję veikti tokios organizacijos, kaip TDSLБ, endekai ir kitos, kurių nariai aktyviai veikė ir kuriant E.Ropo vadovaujamą partiją. Neaišku, ar jie buvo deleguojami, ar darė tai savo iniciatyva. Daliai visuomenės veikėjų, tokių kaip V.Kopecas, kuris netrukus po LBKKP susikūrimo pasisakė buvęs ir esąs endeku, naujoji organizacija buvo tik įrankiu siekiant savų tikslų¹⁵⁹.

Pradėdamas susirinkimą vyskupas pasakė, kad matant griau-namąją socialistų veiklą ir buvo sumanyta kurti LBKKP, kurios pagrindinis tikslas – dalyvauti rinkimuose į Dūmą. Taip pat paaiškino kai kuriuos programos punktus. St.Maciejevičius akcentavo

vienijantį katalikybės vaidmenį ir nurodė, kad reikia dirbti Tėvynės labui ir tam panaudoti Dūmą. Ten, jo nuomone, reikia vienytis su tais, kurių padėtis tokia pat bloga. Bene daugiausia dėmesio St.Maciejevičius skyrė mokyklų problemai. Jo nuomone, mokytojai, profesoriai ir auklėtojai turi būti katalikai, mokyti reikia gimtąja kalba, nepamiršti ypatingo kunigų vaidmens auklėjant jaunąją kartą. S.Lopacinskis atkreipė dėmesį į LBKKP ir kadetų programų panašumus ir atmetė kaltinimus dėl nukrypimo į kairę – programa ne socialistinė, bet socialinė. Šiuo metu, pasak S.Lopacinskio, reikia atsižvelgti ir į pačios nuosavybės institutą, ir į skurdžią liaudies padėtį. Po to kalbėjęs Prušinskis (Pruszyński) pabrėžė, kad pagrindinė valstiečių bėda, jog jie nemoka tinkamai naudotis žeme, o einant prie urnų reikia nepamiršti, kad esame ne tik katalikai, bet ir savos tautos atstovai (suprask – lenkai). L.Cybulskio (Cybulski), kuris save taip pat laikė endeku¹⁶⁰, nuomone, partijos kūrimo iniciatyvą iš kunigų turi perimti dvarininkai. Studentas J.Zmitrovičius pabrėžė klasių tarpusavio sutarimo būtinumą. Tai, jo nuomone, ypač aktualu tapo po to, kai 1861 m. valdžia panaikino baudžiąvą vien todėl, kad supriešintų valstiečius su dvarininkais. Ir pastarieji negalėjo padėti valstiečiams, nes patys buvo valdžios suvaržyti. Taip pat susirinkime šnekėjo trys valstiečiai ir keturi darbininkai, kurie pradėjo kelti ir asmeniškai patirtas nuoskaudas. Šios kalbos sukėlė sąmyšį prezidiume ir St.Maciejevičius puolė visus raminti, kad nereikia skubėti, ir Dūma išspręsianti visas problemas.

Dar po kartą trumpai kalbėjo J.Zmitrovičius, paskui E.Ropas, o pabaigoje V.Mironas trumpai persakė visas kalbas lietuviškai. Susirinkimo pabaigoje beveik vienbalsiai pritarta programai.

S.Lopacinskiui, J.Montvilai ir V.Mironui atsistatydinus, buvo sudarytas naujas Centro komitetas, į kurį įėjo E.Ropas, Z.Cierpinski, K.Falevičius, I.Parčevskis, St.Maciejevičius, B.Skirmuntas, Č.Borovskis (Borowski), J.Zmitrovičius ir kun. Burba.

¹⁵⁹Kopeć W. List do Redakcji. Sprawy partyjne // Kurjer Litewski. 1906. N 83.

¹⁶⁰L.Cybulskio 1906 01 13 laiškas A.Karpovičiui // LMABRS. F. 7. B. 1698. L. 2.

Taigi vasario 7 d. susirinkime LBKKP iniciatoriai nesiekė apsvarstyti partijos programos. Tai buvo padaryta anksčiau ir gerokai mažesniame būryje. Ši akcija – tai daugiau agitacinė priemonė rinkimų į I Rusijos Dūmą akivaizdoje. Vasario 7 d. susirinkimas parodė, kad partija dar nepasiekė svarbiausio tikslo – nepavyko suvienyti skirtingos pakraipos politinių jėgų. Net vyskupo ir kunigų autoritetas negalėjo susirinkimo metu užglaistyti socialinių, ekonominių ir tautinių prieštaravimų. S.Lopacinskio atsistatydinimas rodo lenkų demokratų atsitraukimą nuo LBKKP, o V.Mirono – galutinį vilčių patraukti lietuvius į šią organizaciją žlugimą. Atsistatydinus V.Mironui, į CK buvo įtrauktas kitas lietuvis – Burba, tačiau šis, pasak „Vilniaus žinių“, „su visu kuo sutinka“¹⁶¹, todėl negalėjo būti ta asmenybe, kuri sugebėtų patraukti didesnes lietuvių visuomenės pajėgas.

Valstiečiams LBKKP galėjo daryti įtaką per kunigus. Sunkiau šiuo atžvilgiu buvo su darbininkais, nes miestuose buvo silpnesnė katalikų dvasininkijos įtaka; be to, čia labiau buvo paplitusios socialistinės idėjos. Vyskupas puikiai suvokė, kad bus sunku patraukti darbininkus į vieną partiją kartu su dvarininkais, bankininkais ir t.t. Todėl E.Ropo iniciatyva buvo kuriama katalikiška darbininkų organizacija „Vienybė“ (Jedność), kurios steigiamasis susirinkimas, dalyvaujant pačiam vyskupui, įvyko 1905 m. gruodžio 20 d.¹⁶² „Vienybė“ siekė „sukurti širdingus santykius tarp draugijos narių ir tapti broliškos maldos širdimi bei židiniu“¹⁶³. Pagal draugijos įstatus, jai vadovauti turėjo vyskupo skiriamas kunigas. Juo tapo kun. Jasenskis (Jaseński). 1906 m. gegužės mėnesį „Vienybę“ bandyta užregistruoti pagal kovo 4 d. nuostatus, tačiau valdžia atsisakė tai padaryti. Žinoma, kad 1907 m. draugija dar veikė globojama vyskupo. Vilniaus generalgubernatoriaus nuomone, draugija turinti tikslą lenkinti bei siekimą suvienyti lietuvius ir lenkus¹⁶⁴. Toks tikslų dvilypumas, mūsų manymu, būdingas ne tik „Vienybei“, bet ir LBKKP.

LBKKP turėjo savo narių ne tik Vilniuje, bet ir Kaune, Minske, Gardine bei kitur. Turima medžiaga leidžia šiek tiek plačiau apžvelgti LBKKP veiklą Kaune. Apie E.Ropo kontaktus su Žemaičių vyskupijos dvasininkais jau minėjome, tačiau vargu ar LBKKP iniciatoriai pasitenkino plėsdami čia savo įtaką vien su konfesinės

intelligentijos pagalba. Vatikano valstybės sekretoriaus teigimu, tokią pat veiklą kaip Vilniuje buvo išplėtojęs E.Ropas, Kaune vykdė Aleksandras Tiškevičius¹⁶⁵, kuris buvo Kauno žemės ūkio draugijos pirmininku. Šioje vietoje verta prisiminti, kad vienas LBKKP aktyvistų – S.Lopacinskis vadovavo analogiškai draugijai Vitebske, o E.Voinilovičius, kuris dalyvavo vasario 6 d. pasitarime ir ten pasisakė, buvo Minsko žemės ūkio draugijos vicepirmininkas. 1905 m. Kauno žemės ūkio draugijos* nariu buvo išrinktas ir T.Vrublevskis¹⁶⁶. Šiai draugijai jis ir atstovavo žemskiniuose suvažiavimuose. Tikėtina, kad Kauno žemės ūkio draugija bus prisidėjusi kuriant LBKKP Kaune.

Kauno politinėje arenoje LBKKP pasirodo rinkimų į I Dūmą išvakarėse. Kovo 4 d. konstituciniai katalikai suorganizavo rinkiminį susirinkimą miesto teatro salėje. „Gazeta Wileńska“ teigimu, dalyvavo apie 1000 žmonių, „Новая Заря“ nuomone – 2000¹⁶⁷. Iš pradžių oratoriai šnekėjo apie artėjančius rinkimus į Dūmą, Bažnyčios vaidmenį ir t.t. Be LBKKP narių, dalyvavo ir kitų politinių srovių atstovai. TLDP narys S.Raila savo kalboje teigė, kad Bažnyčia negalinti išspręsti darbininkų problemų. Jam nebuvo leista užbaigti, o po PPS (Polska Partya Socialistyczna) atstovo kalbos, – jis siūlė boikotuoti rinkimus, – susirinkimas apskritai buvo nutrauktas. Iš LBKKP veikėjų išskirtini B.Žongolovičius, dalyvavęs ir vasario 6 d. pasitarime, neošubravcas M.Malinskis bei į LBKKP

¹⁶¹Jonas Kurmis (Žemaitis Z.) „Konstitutiškai-katalikiškoji partija“...

¹⁶²Toporczyk (?). Stowarzyszenie katolickie „Jedność“ // Kurjer Litewski. 1905. N 70.

¹⁶³Vilniaus ir jo apylinkių katalikiška draugija // LVIA. F. 378. BS. 1907. Ap. 115. B. 157. L. 1.

¹⁶⁴Vilniaus gub. 1907 09 17 pranešimas gengub. // Ten pat. L. 8.

¹⁶⁵Ištrauka iš 1907 (?) 05 02 Vatikano valstybės sekretoriaus laiško kopijos neišaiškintam adresatui // LVIA. F. 378. BS. 1903. Ap. 111. B. 583. L.62.

* Neaišku, kiek plačiai buvo išvysčiusi veiklą ši organizacija. Atrodo, kad Vilniaus darbininkams ji darė įtaką, nes rinkimuose į I Rusijos Dūmą darbininkai rinkiku išrinko LBKKP atstovą.

¹⁶⁶A.Tiškevičiaus 1905 03 26 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1252.

¹⁶⁷(?) Korespondencija. Kowno // Gazeta Wileńska. 1906. N 21; Новая Заря. 1906. N° 110.

iškeltų kandidatų sąrašą įtraukti kun. K.Oišauskas ir dalyvavę taip pat TLDP kūrime P.Januševičius ir T.Žilinskas¹⁶⁸. Matyt, kad LBKKP turėjo nemažą įtaką Kaune, nes J.Basanavičius TLDP nesėkmę ten vykusiuose rinkimuose aiškino "priešiška veikla kun. K.Oišausko, patraukusio daug lietuvių prie Vilniaus vyskupo E.Ropo "Romos katalikų krikščionių demokratų partijos"¹⁶⁹.

Vyskupo vadovaujama partija pasirinko savo idėjų skleidimu ir per spaudą. LBKKP spaudos organais tapo trys laikraščiai lenkų kalba: "Nowiny Wileńskie", "Towarzysz Pracy" ir "Przyjacieli Ludu".

Plačiau nenagrinėdami šios temos, apsiribosime tik bendrais pastebėjimais. Visų pirma reikia konstatuoti, kad konstitucinių katalikų spaudai sunkiai sekėsi konkuruoti su kitais leidiniais. "Nowiny Wileńskie" pasirodė viso labo 32 numeriai. Uždarius šį laikraštį, E.Ropas išgijo nesena jo, o drauge ir LBKKP oponentą – "Kurjer Litewski". Ir "Nowiny Wileńskie", ir "Kurjer Litewski" buvo skiriami labiau apsišvietusiems visuomenės sluoksniams. Tuo tarpu "Towarzysz Pracy", pradėtas leisti 1906 m. vasario 4 d., buvo skirtas darbininkams, tačiau ir jo sugebėta išleisti vos 8 numerius, o vėliau laikraštis buvo leidžiamas Varšuvoje. Mums gi įdomu, kad "Towarzysz Pracy" prisidėjo ruošiant Lenkijos krikščionių demokratų (Demokracja Chrześcijańska) suvažiavimą¹⁷⁰. 1905 m. gruodžio 22 d. pradėjęs eiti "Przyjacieli Ludu" buvo skirtas valstietijai. Abu šie laikraščiai gana daug vietos skyrė rinkimams į Dūmą. Ir tai, matyt, buvo pagrindinis jų egzistavimo tikslas.

Susidūrus su rimtais sunkumais leidžiant laikraščius, vyskupas buvo sumanęs 1906 m. kovo 22 d. sušaukti diecezijos delegatų pasitarimą šiuo klausimu. Neaišku, ar tai pavyko. O 1906 m. balandžio mėnesį E.Ropas kreipėsi į Varšuvoje posėdžiavusį pirmąjį krikščionių demokratų suvažiavimą dėl penkiasdešimtrublinių akcijų spaudos leidimui ir platinimui tarp kunigų. Kiekvienoje Lenkijos Karalystės, taip pat Lietuvos ir Baltarusijos parapijoje turėjo būti sudaryti komitetai, kurie privalėjo rūpintis šiuo reikalu. Taip pat planuota sujungti laikraščius "Pracownik Polski" ir "Towarzysz Pracy" bei prijungti "Kronika Rodzinna". Iš visų sumanymų pavyko tik laikraščių sujungimas¹⁷¹. Šie E.Ropo ryšiai su Varšuvos krikščionimis demokratais nebuvo atsitiktiniai. Taip pat žinoma, kad jis bendradarbiavo su lenkų politiniais veikėjais, susivienijusiais apie laikraštį "Prąd"¹⁷².

Sunkiai sekėsi ne tik laikraščius leisti, bet buvo labai neaiški ir partijos ateitis. Po vasario 7 d. susirinkimo valdžios spaudimas dar sustiprėjo. Jau vasario 9 d. vidaus reikalų ministras pasiuntė telegramą Vilniaus generalgubernatoriui, kurioje sakoma, jog "būtina neleisti šios partijos susirinkimų"¹⁷³. Vasario 13 d. vyskupas iškviečiamas pas generalgubernatorių. Čia E.Ropas pareiškė, kad jis "ryžtingai nusiteikęs atsisakyti nuo aktyvaus pirmininkavimo partijoje"¹⁷⁴. Matydamas tokią valdžios reakciją, vyskupas laviravo. Matyt, jis buvo linkęs atsisakyti tiesioginio vadovavimo partijai, tačiau išlikti jos "dvasiniu vadu". Tačiau vasario 14 d. LBKKP išplatino atsišaukimą, kuriame išdėstė savo nuostatas rinkimų akivaizdoje. Valdžia ėmėsi radikalių žingsnių. Vasario 27 d. vidaus reikalų ministras pareiškė, kad, pagal Kitatikių departamento statuto 69 straipsnį, vyskupas negali dalyvauti antivyriausybinėje veikloje¹⁷⁵. O kovo 2 d. LBKKP susirinkimai uždraudžiami. Tada kovo 8 d. laikraštyje "Kurjer Litewski" buvo išspausdintas E.Ropo atsišaukimas, kuriame teigiama, kad LBKKP veikla visada buvus tik legali ir raminanti. Vyskupas agitavo ir toliau privačiai remti kandidatus į Dūmą, o partijos veikla nutraukiama iki palankaus momento¹⁷⁶. Įdomu, kad kovo 7 d. "Gazeta Wileńska", pasirem-dama vyskupo kanceliarija, informavo, kad pranešimas apie LBKKP susirinkimų uždraudimą yra neteisingas¹⁷⁷.

Rinkimų į I Dūmą metu laikraštis "Kurjer Litewski" konstatavo, kad "nėra politinės partijos, kuri galėtų padaryti tai, ką atliko Lenkijos

¹⁶⁸Iks (Basanavičius J.) Kauno atstovų rinkimai / / Vilniaus žinios. 1906. Nr. 62.

¹⁶⁹Miknys R., Motieka E. TLDP... P. 112.

¹⁷⁰Towarzysz Pracy. 1906. N 3.

¹⁷¹I-ajame Krikščioniškosios Demokratijos suvažiavime išrinktos komisijos spaudos ir leidybos reikalams 1906 04 20 posėdis / / VUBRS. F. 1. B. F. 85. L. 53; Bender R. Społeczne inicjatywy... S. 114.

¹⁷²Ten pat. P. 121.

¹⁷³VR ministro 1906 02 09 telegrama gengub. / / LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap.113. B. 395. L. 62.

¹⁷⁴Gengub. 1906 02 23 pranešimas VR ministrui / / Ten pat. L. 90.

¹⁷⁵VR ministro 1906 02 27 raštas gengub. / / Ten pat L. 95.

¹⁷⁶Odezwa Stronnictwa Konstitucyjno-katolickiego / / Kurjer Litewski. 1906. N 54.

¹⁷⁷K.K. (?). / / Gazeta Wileńska. 1906. N 17.

Karalystėje endekai¹⁷⁸. Č.Jankovskio nuomone, LBKKP nustojo gyvavusi kovo mėnesį, nors faktiškai ji tuo metu nebeveikė¹⁷⁹. P. Būčio tvirtinimu, LBKKP E.Ropą "išrinko atstovu į Dūmą"¹⁸⁰. Paskutiniąja nuomone vargu ar galime pasikliauti. Po 1906 m. kovo 2 d. teisingiau būtų buvę kalbėti apie dalies LBKKP iniciatorių bendrus veiksmus, o ne apie partijos, tokios, kokia ji buvo sumanyta, tolesnę veiklą. Vilniaus generalgubernatoriaus tvirtinimu, po kovo 2 d. kunigai vis tiek rengia slaptus LBKKP susirinkimus¹⁸¹. 1906 m. balandžio 19–20 d. Varšuvoje vykusiame Krikščionių demokratų partijos suvažiavime dalyvavo taip pat atstovai iš Lietuvos ir Baltarusijos, tarp kurių buvo ir vienas artimiausių E.Ropo bendradarbių – kun. J.Novickis. Taigi dalis buvusių LBKKP narių prisidėjo prie Krikščionių demokratų partijos kūrimo Lenkijoje.

Aktyvi katalikų dvasininkijos veikla sukėlė didelį Stačiatikių Bažnyčios atstovų nerimą. Kova dėl įtakos plitimo tarp dviejų Bažnyčių ypač suaktyvėjo po 1905 m. balandžio 17 d. caro tolerancinio įsako. Nematydami kitos išeities, Vilniuje susirinkę stačiatikių dvasininkijos delegatai prašė valdžią paramos, taip pat nutarė siųsti delegaciją pas carą¹⁸². Valdžios ir stačiatikių dvasininkijos bendradarbiavimas tęsėsi ir kovojant su LBKKP. Vilniaus gubernatoriaus ir stačiatikių dvasininkijos atstovų suvažiavimo iniciatyva buvo sudaryta komisija LBKKP programai išnagrinėti. Pateiktose išvadose nurodoma, kad programoje išdėstyti aiškūs lenkinimo tikslai. Kaip atsvarą LBKKP komisija siūlanti kurti Šiaurės Vakarų Večę (Северо Западное Вече).

Aptarę LKDS ir LBKKP santykių raidą, galime aptarti ir lietuviškos spaudos reakciją į LBKKP susikūrimą. "Vilniaus žinių" nuomone, partija turinti polonizatoriškus tikslus¹⁸³. O Z.Žemaitis pastebėjo, kad "Lietuvos autonomijos klausimas susivažiavime buvo paliestas kuo mažiausiai"¹⁸⁴. J.Kriauciūnas ir L.Gira skunde Rusijos pasiuntiniui Vatikane taip pat nurodė prolenkiškas LBKKP tendencijas¹⁸⁵.

LBKKP PROGRAMINĖS NUOSTATOS

Mūsų studijos pobūdis neleidžia visiškai apsieiti be LBKKP programos aptarimo, tačiau čia išdėstytos mintys nepretenduoja būti nuodugnia dokumento analize.

M.Remeris LBKKP apibūdino kaip “turinčią klerikalinį charakterį”. Jo nuomone, iniciatoriai bandė jai suteikti demokratinį atspalvį, skirdami svarbią vietą valstiečių ir darbininkų interesams¹⁸⁶. J.Tumas E.Ropo vadovaujamą partiją apibūdino kaip “kairiąją, nors ne kraštutinę”¹⁸⁷. Akivaizdu, kad abu autoriai pirmiausia turėjo omeny partijos programą.

Valdžia labai bijojo LBKKP įtakos plėtimosi, nes ši “išskėlė sau tikslą, nors ir netiesioginiais išsireiškimais, krašto valdymo užgrobimą į savo rankas”¹⁸⁸. Kokiam “krašte” vyskupo vadovaujama partija siekė išplėsti savo įtaką, arba, kitaip sakant, ką reiškia partijos pavadinime žodžiai “Lietuva ir Baltarusija”? Siekimas įsitvirtinti Kaune aiškiai rodo, kad LBKKP nesiruošė apsiriboti Vilniaus vyskupija. Partijos laikraščio “Nowiny Wileńskie” pirmo numerio vedamajame nurodoma, kad “lenkus su lietuviais bei gudais sieja ir istoriniai mazgai”¹⁸⁹. LBKKP programos įžangoje teigiama, kad turime “visgi visiškai kitą praeitį, kitą vidinę santvarką, kitos mūsų tautos ir žymia dalimi religija”¹⁹⁰. Vasario 7 d. susirinkime K.Remeris padarė pareiškimą dalyvaujančių “Lietuvos,

¹⁷⁸(?). Po Zjeździe // Kurjer Litewski. 1906. N 280.

¹⁷⁹Jankowski Cz. W ciągu... S. 372.

¹⁸⁰Būčys P. Atsiminimai... P. 217.

¹⁸¹Gengub. 1906 03 ? raštas Vilniaus gubernatoriui // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 105.

¹⁸²Vilniaus gub. 1905 06 07 pranešimas VR ministrui // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 404. L. 13.

¹⁸³Kelmas iš pamiškės (?) Lietuviai-katalikai apsidairykite // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 10; B. Perkunėlis (Prapuolenis B.) Lietuvos balsas apie konstitutiškai-katalikišką partiją // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 41.

¹⁸⁴Jonas Kurmis (Žemaitis Z.) “Konstitutiškai-katalikiškoji”...

¹⁸⁵J.Kriaučiūno, L.Giros 1906 10 17 skundas Rusijos pasiuntiniui Vatikane // LMBRS. F. 43. B. 27495. L. 1.

¹⁸⁶Ромер М. Поляки (П). С. 370.

¹⁸⁷Kun. Juozas Tumas. Dvarponiai ir kunigai // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 262.

¹⁸⁸1916 m. rugpjūčio 18 d. policijos departamento direktoriaus pažyma apie buvusį Vilniaus vyskupą E.Ropą // RVIA. F. 821. Ap. 128. B. 928. L. 59.

¹⁸⁹Nasze credo // Nowiny Wileńskie. 1906. N 1.

¹⁹⁰Program Stronnictwa Konstytucyjno-Katolickiego na Litwę i Białoruś. Wilno (?), 1905(?). S. 1–4.

Infliantų ir Baltarusijos katalikų" vardu¹⁹¹. Šiuo požiūriu įdomi E.Ropo pozicija. Jo nuomone, jeigu reikalai eis taip, kaip numatyta LBKKP programoje, tai, remiantis gyventojų valia ir istorine tradicija, autonomiją turėtų gauti taip pat Lietuva, kaip ir Baltarusija etnografinėse ribose¹⁹². Šiuose vyskupo žodžiuose galime išvelgti nenuoseklumą. Juk nei viena, nei kita negalėjo remtis istorine tradicija. Matyt, E.Ropas manė, kad autonomijos statuso suteikimas ir Lietuvai, ir Baltarusijai etnografinėse ribose neprieštarauja ir LDK, kaip etnopolitinio vieneto, atstatymui. Manytume, kad čia apdairiai negvildenamas etninių teritorijų klausimas. Šie samprotavimai paaiškintų ir V.Mirono pastabą, atsiradusią spausdinant LBKKP programą "Vilniaus žiniose", kurioje teigiama, kad partija "lietuviams reikalaujant autonomijos pritaria ir drauge su visa lietuvių tauta reikalauja"¹⁹³. Beje, tokia formuluotė suteikia plačią erdvę interpretacijoms. O būtent tai ir buvo naudinga LBKKP steigimo iniciatoriams, kurie siekė suvienyti įvairių pakraipų politines jėgas. Lietuvos ir Baltarusijos artimumas greta istorinės praeities grindžiamas taip pat ir religiniu bendrumu. Iš čia, savaime suprantama, ir ypatingas katalikų dvasininkijos vaidmuo. Pastebėtina, kad apie tolimesnį šių žemių likimą kalbėti vengžiama. Pirmiausia buvo labai neaiškios ateities perspektyvos; kita vertus, po LBKKP vėliava besivienijančios politinės grupės turėjo labai skirtingą ateities viziją: nuo savarankiškos LDK atstatymo ir vėlesnio savanoriško jungimosi su kitais politiniais dariniais (T.Vrublevskis) iki visiško Lietuvos ir Baltarusijos žemių įjungimo į Lenkijos sudėtį (endekai).

LBKKP sujungė savo programoje dvi idėjinės sroves: kadetų programos pavidalu iš Rusijos atėjusį liberalizmą ir iš Vakarų Europos sklindančias krikščioniškosios demokratijos idėjas. LBKKP steigėjai kaip pagrindą paėmė kadetų programą, todėl pavadinime ir atsirado žodis "konstitucinis". Po spalio mėnesį įvykusio pirmojo Rusijos konstitucinių demokratų suvažiavimo ši partija jau buvo tapusi stipria politine jėga, be to, jie buvo palankiai nusiteikę Lenkijos autonomijos klausimu, o to negalima pasakyti apie kitas Rusijos partijas. Kadetų programa rėmėsi daugelis naujai besikuriančių partijų. Pvz., J.Tumas rašė, kad "ypačiai ji (kadetų programa – D.S.) pritinka Rusijos pakraščių piliečiams, kurių teisių

nei viena partija teip negarantuoja...”¹⁹⁴ Žodžio “konstitucinis” atsiradimą partijos pavadinime galime vertinti ir šiek tiek kitu aspektu. Juk vyskupo vadovaujama partija galėjo veikti tik legaliai. Nuoroda į konstitucinių metodų naudojimą turėjo apsaugoti nuo valdžios persekiojimo.

Krikščioniškosios demokratijos tradiciją atspindėjo žodis “katalikiškoji”. Jis, matyt, pasirinktas norint atsiriboti nuo stačiatikių. Beje, ir kadetai, ir krikščioniškosios demokratijos pasekėjai bandė atsižvelgti į visų socialinių sluoksnių interesus. Aišku, dėl skirtingos situacijos Rusijoje ir Vakarų Europoje šioms dviem srovėms atstovaujančių partijų programose randame esminių skirtumų. Labai simboliška, kad būtent E.Ropo vadovaujama partija sujungė šias dvi sroves. Vilniaus vyskupas, gavęs juridinį išsimokslinimą ir kurį laiką dirbęs Peterburge, turėjo puikią progą susipažinti su tuo metu dar embriono būsenoje buvusiu Rusijos liberalizmu: kita vertus, gilindamas teologines žinias Vakarų Europoje, jis galėjo susipažinti su katalikiškosios minties evoliucija.

Žodis “stronnictwo” į lietuvių kalbą verčiamas ne tik kaip “partija”, bet ir “stovykla”, “šalininkai”. Taigi šis žodis turi ir platesnę reikšmę. Mūsų nuomone, tai atspindi ir LBKKP tikslus. Buvo siekiama sukurti ne griežtai apibrėžtą partinę struktūrą, bet greičiau viršpartinę organizaciją.

Ypatingo dėmesio verta LBKKP programos struktūra. Kadetų programoje pirmiausia išdėstyti bendravalstybiniai reikalai¹⁹⁵, o LBKKP iš pradžių akcentuojami švietimo, agrariniai, fabrikų ir gamyklų ir paskiausia – bendravalstybiniai. Taip parodoma, kokias problemas partijų steigėjai laiko svarbiausiomis. Kadetų programa turi konstitucinę struktūrą, o tuo tarpu LBKKP programa sudaryta

¹⁹¹(?) Glosy w sprawie artykułu p. Hipolita Korwin-Milewskiego // Nowiny Wileńskie. 1906. N 22.

¹⁹²Ks. E.Ropp. Nieco prawdy...

¹⁹³Lietuvos ir Baltgudijos Konstitutiškai-katalikiškos partijos programa // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 17.

¹⁹⁴J.Tumo 1906 m. laiškas A.Kaupui.

¹⁹⁵Программа конституционно-демократической партии // Программы русских политических партий. СПб., 1905. С. 41–49.

visai kitais principais. Iš pradžių yra labai didelė įžanga ir tik paskui pereinama prie aktualių klausimų aptarimo. Apskritai LBKKP programinis dokumentas labiau primena reikalavimus, o ne veiklos programą. Programą pasirašė "iniciatorius" E.Ropas ir kiti "išrinktieji organizacinio biuro nariai". Taip buvo išskirtas vyskupo asmuo. Neaišku ar valstiečiai iš viso jautė skirtumą tarp kunigo bažnyčioje skaitomo vyskupo aplinkraščio ir to paties kunigo platinamos LBKKP programos, pasirašytos to paties E.Ropo. Laikraštis "Kraj" tvirtino, kad kartu su LBKKP programa buvo paskelbtas ir vyskupo aplinkraštis¹⁹⁶. Mums nepavyko rasti tokio E.Ropo aplinkraščio, tačiau negalime atmesti hipotezės, kad neišaiškintas "Kraj" autorius vyskupo aplinkraščiu vadino tai, kas buvo išspausdinta kaip partijos programos įžanga.

LBKKP programa buvo orientuota į artimiausią ateitį. Aiškiai pasisakoma tik už Lenkijos autonomiją. Tuo tarpu "valstybė turi išplėtoti kuo platesnę vietinę savivaldą". Šios savivaldos ribos turi būti nustatomos "remiantis žmonių valia, pagal tautines ir bendrų papročių ir visuomenės poreikių ekonomines ir religines – moralines sienas". Ši labai svarbi vieta nėra tiksliai apibrėžta. Koks turi būti šių sienų nustatymo mechanizmas? Juk suderinti čia išdėstytus veiksniai gali būti labai sunku. LBKKP programoje numatyta gana plati vietinių savivaldos organų kompetencija. Centrinės valdžios priežiūrai paliekami tik armijos, laivyno, finansų, svarbiausių valstybės kelių, pašto ir telegrafo reikalai. Centrinė valdžia turi teisę tik prižiūrėti vietinių savivaldos organų veiklą. Nesutarimai tarp šių dviejų valdžios ešelonų sprendžiami tik teisme. Vietinės administracijos organuose turi būti "toje teritorijoje gyvenantys, tos tikybos ir tautybės, kuri sudaro daugumą arba turi didelę reikšmę, atstovai". Šiame punkte aiškiai matyti dalies LBKKP narių siekimas įtvirtinti lenkų vyravimą ten, kur jie yra tautinė mažuma. Šiuo požiūriu svarbu ir tai, kad programa buvo išleista tik lenkiškai. Tuo tarpu autonominių organų kompetencija visai neaptarta. Šis klausimas tuo metu, LBKKP iniciatorių nuomone, Lietuvai ir Baltarusijai dar nebuvo aktualus. Apibrėžus autonominių organų kompetenciją, buvo galima tikėtis išpuolių iš visų pusių, todėl programos autoriai apėjo šį klausimą.

Skyriuje "Bendravalstybiniai reikalai" nurodomi demokratiniai principai, kuriais remiantis turi būti sutvarkytas valstybės gyvenimas. Kadetai paliko neaiškia formuluotę apie valstybinę santvarką: "konstitucinė Rusijos santvarka nustatoma pagrindiniu įstatymu"; gi LBKKP programoje teigiama, kad "parlamentas, vadovaujamas konstitucinio monarcho, turi valdyti valstybę". Rinkimai turi būti visuotiniai, lygūs, tiesioginiai, slapti ir privalomi, taip pat garantuojamos mažumų teisės. Kaip turi būti garantuojamos mažumų teisės, šiame punkte nenurodyta, tačiau kalbant apie rinkimus į vietinės savivaldos organus pasisakoma už proporcinį atstovavimą. Šis teiginys akivaizdžiai prieštarauja anksčiau išsakytoms mintims apie atstovavimą vietinės administracijos organuose. Logiškai mąstant, jeigu proporcinis atstovavimo principas taikomas renkamoms institucijoms, tai toks pat principas turi būti taikomas ir administracinėms.

Švietimo klausimu kadetų ir konstitucinių katalikų programose randame daug panašumų. Abejose reikalaujama demokratizuoti švietimo sistemą. Tačiau LBKKP programoje nerandame aukštųjų mokyklų autonomijos reikalavimo, nebėra suaugusiųjų ir profesinio mokymo klausimų. Užtat atsiranda reikalavimai atskirti krikščioniškas mokyklas nuo nekrikščioniškų, pakelti kunigų statusą mokykloje. Švietimo problemų iškėlimas į pirmą vietą nekelia nuostabos prisiminus, kad XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje aršiausia kova tarp Katalikų Bažnyčios ir caro vyko kaip tik šioje sferoje.

"Agrarinių reikalų" skyriuje numatyta net galimybė konfiskuoti privačias žemes valstiečių naudai. Bandoma suderinti ir dvarininkų, ir valstiečių interesus, todėl neišvengta abstrakčių sąvokų. Ypatingas dėmesys skiriamas miškų apsaugai nuo niokojimo, o esant reikalui neatmetama ir miškų ekspropriacijos galimybė.

"Fabrikų ir gamyklų" skyrius iš esmės atitinka analogišką kadetų programos dalį. Tik konstituciniai katalikai 8 valandų darbo dieną pateikia kaip pageidaujamą dalyką. Įdomu, kad LBKKP programoje numatoma teisė streikuoti, nors enciklikoje "Rerum Novarum" prieš tokias veikimo priemones pasisakoma.

LBKKP programoje atskira dalis skirta Katalikų Bažnyčios reikalams. Reikalaujama atlyginti už padarytas skriaudas, leisti laisvai susisiekti su Šventuoju Sostu, vyskupams steigti naujas parapijas ir t.t.

Partijai vadovauti turi Centrinis komitetas iš 7 asmenų, tarp kurių turi būti bent vienas kunigas. Kiekvienoje apskrityje steigiami vietiniai komitetai, kuriuose taip pat turi būti bent vienas vyskupo skiriamas dvasininkas. LBKKP pagrindiniu uždaviniu iškelia dalyvavimą rinkimuose į I Rusijos dūmą. LBKKP veiklos reglamentacijoje jaučiama T.Vrublevskio 1904 m. paruošto Sąjungos statuto įtaka.

LBKKP programa buvo tris kartus redaguota. Pirmasis variantas paruoštas iki 1905 m. gruodžio vidurio, antrasis – 1906 m. pradžioje, po valdžios spaudimo ir dvarininkų nepasitenkinimo, o paskutinis – 1906 m. vasario 6 d. pasitarime*. Trečiasis variantas ir buvo patvirtintas vasario 7 d. susirinkimo metu. Programoje nebeliko iš pradžių išsakytos minties, kad esant reikalui LBKKP ims valdžią į savo rankas. Iš teiginio, nusakančio būtinybę kuo greičiau apsvarstyti “kiek galint teisinio kuo greitesnio veikimo būdą”, išbraukti žodžiai “kiek galint”. Taip oficialiai atsisakoma nelegalių veikimo būdų.

Trečiajame programos variante visuotiniai, tiesioginiai, slapti, lygūs ir privalomi rinkimai ir į centrinius, ir į vietinius valdžios organus pateikiami nebe kaip reikalavimas, bet kaip idealas ir partija pažada “remti visas pastangas šio tikslo pasiekimui”. O valstybės valdymas atiduodamas į vadovo rankas, kuris turi valdyti griežtai remdamasis konstituciniais pradais. Pirmajame programos variante numatytas miškų nacionalizavimas, o vėliau – tik pirkimas. Paskutiniajame programos variante nebeminima galimybė valstiečiams skirti privačias žemes.

LBKKP programos pasirodymas sukėlė didelę diskusiją vietiniuose laikraščiuose. Vienas rimčiausių E.Ropo ir LBKKP oponentų buvo Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos viršininkas A.Stankevičius. Jo straipsnis, nukreiptas prieš LBKKP, buvo išleistas net atskira knyguote¹⁹⁷. Jo nuomone, E.Ropo vadovaujama partija negalinti vaidinti tokio vaidmens kaip “Centras” Vokietijoje. A.Stankevičius kritikuoja universitetų autonomijos reikalavimo nebuvimą, priverstinio balsavimo teiginį ir kt. Jo nuomone,

netikslus dvarininkų ir valstiečių santykių apibrėžimas gali sukelti nepageidautinas liaudies nuotaikas. Pasak A.Stankevičiaus, LBKKP remsis tokia visuomenės ląstele kaip parapija. E.Ropo paruoštą atsakymą išspausdino ir "Vilniaus žinios"¹⁹⁸. Vyskupas sutinka, kad jo vadovaujama partija nepasiekė tokios galios kaip Vokietijos katalikų partija. Priverstinio tikybos dėstymo reikalavimą E.Ropas grindžia tuo, kad skirtingai nuo Rusijos, šiame krašte yra kita situacija "dėl Katalikų Bažnyčios nesulyginamai didesnės kultūriškos spėkos, todėl ir Katalikų Bažnyčia visuomet ir visur stengiasi sutverti mokyklą ne bažnytinę, o tikėjimišką". Vyskupas tvirtina, kad reikalaujama didesnių teisių visom konfesijom, nurodo skirtumus tarp LBKKP ir kadetų programų. E.Ropo nuomone, žemės nacionalizavimas konstituciniams katalikams nepriimtinas, nes tai prieštarauja krikščioniškai moralei. Agrarines problemas reikia spręsti atsižvelgiant ir į dvarininkų, ir į valstiečių interesus. "Darbininkų ir fabriku reikalų" skyriuje, pasak vyskupo, "panašumas žodžiuose yra didelis, bet skirtumas prasmėje yra turbūt didesnis". Toliau teigiama, kad partijos galia remiasi tuo, jog ji "stovi teisybės atgijime", o "konstitucijos esmė yra ta, kad šalies valdymas neprigulėtų nuo kokių ten instrukcijų priešingais įstatymams, bet prigulėtų nuo pačių žmonių". Tam, kad vietiniai reikalai būtų tvarkomi teisingai, reikalinga vietinė savivalda. Priverstinio balsavimo reikalavimą E.Ropas grindžia Belgijos pavyzdžiu. Tai, jo nuomone, sumažina radikalių elementų įtaką. O karinės tarnybos atlikimas gyvenamoje vietoje, vyskupo nuomone, būtų kur kas naudingesnis, tą rodo ir Vokietijos pavyzdys. LBKKP programą ir jos lyderį užsipulė taip pat "Kurjer Litewski" redaktorius I. Korwin-Milevskis¹⁹⁹. Jo nuomone, katalikų

* Antrasis programos variantas buvo atspausdintas E.Novickio spaustuvėje. Trečiosios programos pataisas randame LVIA saugomoje byloje apie LBKKP veiklą (LVIA. F. 378. BS, 1905. Ap. 113. B. 395. L. 29–36).

¹⁹⁷ Станкевич А. Католическая церковь в современном движении русского общества. Вильна, 1906.

¹⁹⁸ Vyskupo bar. Ropp'o atsakymas ant užmetinėjamų konst.-kat. partijai // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 35, 37, 40.

¹⁹⁹ Korwin-Milewski H. Nieco światła // Kurjer Litewski. 1906. N 18.

dvasininkija nuolankiai priėmė programą, o ji yra antivyriausybinė, todėl ir sukėlusį valdžios nepasitenkinimą. I.Korvin-Milevskiui nepatiko, kad LBKKP programa turinti daug panašumų su kadetiškąja, o pastaroji, jo nuomone, koketuoja su socializmu. "Kurjer Litewski" redaktorius užsipuola ir vyskupą, nes šis negalįs priklausyti jokiai politinei partijai. Be to, E.Ropas, pasak I.Korvin-Milevskio, yra pasisakęs "prieš tautinę idėją", o tai šiandien turėtų būti svarbiausia, nes nederėtų pamiršti ir Rusijos valstybinių reikalų²⁰⁰. Šiuo straipsniu I.Korvin-Milevskis išreiškė ne tik stambųjų dvarininkų, bet ir valdžios nepasitenkinimą naujos partijos programa. Juk būtent I.Korvin-Milevskiui valdžia pirmiausia ir davė leidimą leisti dienraštį lenkų kalba, nors jis pats to ir nesiekė, o daugelio kitų asmenų prašymai nebuvo patenkinti. Neatsitiktinai Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu šis I.Korvin-Milevskio straipsnis buvo perspausdintas ir oficioze "Виленский Вестник". "Nowiny Wileńskie" išspausdino E.Ropo atsakymą²⁰¹, kuriame jis neigia kada nors kovojęs su tautine idėja. Po I.Korvin-Milevskio išpuolio pasirodė ir daugiau diskusinių straipsnių bei protestų²⁰².

Susilaukė LBKKP programa ir "Gazeta Wileńska" dėmesio²⁰³. Buvo atkreiptas dėmesys į ypatingą katalikų dvasininkijos vaidmenį, taip pat į programos evoliuciją. Laikraščio nuomone, neįmanoma suderinti dvarininkų ir valstiečių, fabrikantų ir darbininkų interesų. "Северо-Западный Голос" kritikuoja už pernelyg didelį Katalikų Bažnyčios vaidmenį²⁰⁴. Šio laikraščio nuomone, programa skirta neišsilavinusiai visuomenei, o partijos tikslas – ne pergalė rinkimuose, bet įsitvirtinimas krašte. Lietuviška spauda LBKKP programai darė tuos pačius priekaištus, kaip ir pačiai partijai.

E.ROPAS I RUSIJOS DŪMOJE

Plačiau nenagrinėdami rinkimų eigos ir I Rusijos dūmos veiklos paanalizuosime tik tuos klausimus, kurie susiję su E.Ropo figūra.

Vilniaus gubernijoje rinkimų į Dūmą metu dvarininkai ir katalikų dvasininkai veikė išvien. Tai daryti juos vertė, be kita ko, ir gubernijos rinkimo susirinkimo sudėtis. Miestuose rinkimus laimėjus žydams, iškilo grėsmė, kad jie sudarys sąjungą su valstiečiais,

o dvarininkai ir kunigai liks be savo atstovų. Vienintelis konfliktas tarp dvarininkų ir kunigų įvyko Ašmenoje, kai dvasininkai atsisakė sudaryti bendrą bloką su stambiujų žemvaldžių kurijos atstovais, kol nebus išbrauktas vienas kandidatas. Šiuo nepageidautinu asmeniu buvo I.Korvin-Milevskis. Šiam atsiėmus savo kandidatūrą, konfliktas buvo likviduotas²⁰⁵. LBKKP kūrimo metu pasiektas konsensusas tarp dvarininkų ir dvasininkų davė savo vaisius ir rinkimų metu. Šių dviejų grupių atstovams gubernijos rinkiminio susirinkimo išvakarėse pavyko susitarti su valstiečių išrinktais rinkikais. Galutinai sutarę, visi nuvyko pas vyskupą ir šis palaimino sutartį. Nuo Vilniaus gubernijos buvo išrinkti 3 valstiečių atstovai (vieną jie rinko nedalyvaujant kitoms kurijoms), 2 dvarininkai ir vyskupas.

Valdžia įvairiais būdais stengėsi sukliudyti E.Ropui tapti deputatu. Pamačiusi vyskupo užmojus Vilniuje, caro administracija numatė, kad Peterburge E.Ropas elgsis panašiai. Jau 1906 m. sausio 18 d. išleistame aplinkraštyje E. Ropas ragina rinkti gerus katalikus, akcentuoja katalikų dvasininkijos bei LBKKP reikšmę. Dvasininkams norint patekti į Dūmą reikėjo įveikti tris pakopas. Smulkiųjų žemvaldžių susirinkime prieš vyskupą nebalsavo nė vienas rinkikas²⁰⁶. Apskrities žemvaldžių rinkiminiame susirinkime jis gavo daugiausia balsų (už – 118, prieš – 10)²⁰⁷. Panašūs rezultatai buvo ir gubernijos rinkiminiame susirinkime, kur už E.Ropo kandidatūrą balsavo 79 rinkikai, o prieš – 12. Valstiečių atstovai gavo daugiau balsų²⁰⁸.

²⁰⁰Gengub. 1906 02 24 pranešimas VR ministrui. – L. 89.

²⁰¹Ks. E.Ropp. Nieco prawdy // Nowiny Wileńskie. 1906. N 9–10.

²⁰²Skirmunt B. Nieco zólci // Nowiny Wileńskie. 1906. N 11; Protest duchowieństwa Wileńskiego // Nowiny Wileńskie. 1906. N 13 ir kt.

²⁰³Tarczyć (?). Stronnictwo K.-K. // Gazeta Wileńska. 1906. N 5.

²⁰⁴C. O.(?) Программа конституционно-католической партии // Северо-Западный Голос. 1906. N 51.

²⁰⁵Marwicz C. W Oszmianie // Kurjer Litewski. 1906. N 79.

²⁰⁶Balsavimo lapas // LVIA. F. 985. Ap. 1. B. 14. L. 2.

²⁰⁷M.S. (?) W Wilnie // Kurjer Litewski. 1906. N 78.

²⁰⁸Vilniaus gubernijos rinkiminio susirinkimo aktas // RVIA. F. 1278. Ap. 1. B. 75. L. 4.

Tačiau E.Ropas galėjo ir netapti deputatu, jeigu valdžiai būtų pavykę įgyvendinti savo sumanymus. Vasario 22 d. Vilniaus vyskupijos katalikų konsistorija perdavė atitinkamoms instancijoms kunigų, turinčių teisę dalyvauti rinkimuose, sąrašą²⁰⁹. Tačiau paskelbus rinkėjų sąrašus kai kurių kunigų pavardžių jame nebuvo. Keisčiausia, kad buvo "pamirštas" ir vyskupas²¹⁰. E.Ropas nesiruošė nusileisti ir paprašė T.Vrublevskį paruošti jo vardu protestą²¹¹. Iš Vilniaus generalgubernatoriaus rašto vidaus reikalų ministrui aiškėja, kad patys caro valdžios pareigūnai dažnai nežinodavo, kaip traktuoti įstatymus. Šįkart iškilo problema – kaip vertinti vyskupo pareigas²¹². Vis dėlto E.Ropui buvo leista dalyvauti rinkimuose.

Rinkimų dieną (balandžio 14 d.) vyskupas įteikė rinkimų komisijai paaiškinimą, kad jis sutinkąs balotiruotis, nes vyskupo pareigos neįeina į "civilinių valstybinių pareigų sąrašą"²¹³. 1906 m. gegužės 16 d., t.y. jau susirinkus Dūmai, Senatas išleido įsaką, paaiškinantį, kad katalikų dvasininkų pareigos įeina į "civilinių valstybinių pareigų sąvoką, todėl kunigai ir vyskupai negali būti deputatais"²¹⁴. Jau tą pačią dieną vidaus reikalų ministras užklausė katalikų dvasininkijos atstovų Dūmoje, ką jie ruošiasi daryti. Atrodo, kad E.Ropui tokia įvykių eiga nebuvo staigmena ir jis gegužės pabaigoje organizuoja Vilniuje pasitarimą šiai problemai apsvarstyti. Buvo pakviestas ir T.Vrublevskis²¹⁵. Tuo tarpu gegužės 29 ir 31 d. Dūmos komisija, svarsčiusi šį klausimą, konstatavo, kad E. Ropas gali būti ir deputatu, ir eiti vyskupo pareigas²¹⁶. 1906 m. birželio 16 d. E.Ropas gauna iš Ministrų Tarybos pirmininko raštą, kuriame informuojama, kad jis negalys būti Dūmos nariu²¹⁷, o liepos 9 d. Dūma paleidžiama. Byloje, kurioje yra surinkti dokumentai, susiję su šiuo susirašinėjimu, yra likusi vieno nepasirašyto laiško kopija. Laiško autorius prašo A.Stolypiną (Столыпин) suderinti kažkokį klausimą su popiežiumi, nes jis pats nieko negalys spręsti²¹⁸. Matyt, autorystę galėtume priskirti E.Ropui, nes čia kalbama apie vyskupo teisę atlikti ir savo dvasines pareigas, ir būti deputatu.

1906 m. rugsėjo 21 d. E.Ropas pasiuntė A.Stolypinui išsamų atsakymą²¹⁹. Vargu ar vyskupas ir šįkart apsiėjo be T.Vrublevskio paramos. Juk šis dalyvavo gegužės pabaigoje vykusiame pasitarime

šiuo klausimu, gerai išmanė Rusijos įstatymus, be to, yra pareiškęs, kad “nė vienas ginčas tarp valdžios ir Bažnyčios neaplenkė jo kanceliarijos”²²⁰. Nors reikia nepamiršti, kad ir pats E.Ropas turėjo juridinį išsilavinimą. Šiame vyskupo rašte nurodoma, kad katalikų dvasininkija dalyvauja rinkimuose pagal bažnyčių nuosavybėje esantį žemės cenzą, o atsisakius pareigų nebelieka to pagrindo, kuris leido dalyvauti rinkimuose. Katalikų dvasininkijos veikla reglamentuojama dvasiniais kanonais ir skiria juos ne kas kitas, o dvasinė vyresnybė. Toji aplinkybė, kad paskyrimai vyksta su valdžios sankcija, rodo tik paskyrimo mechanizmą. Katalikų Bažnyčia yra išlaikoma ne iš valstybės išdo, bet iš bažnytinių fondų. Baigdamas E.Ropas aptaria savo padėtį. Dėl jo išrinkimo nebūta jokių skundų, o ir Dūmoje konstatuota, kad rinkimai teisėti. Senato sprendimas nieko galutinai nesprendžia, nes tik popiežius gali pašalinti vyskupą iš pareigų. Taigi šiame rašte siekiama katalikų dvasininkijos teisę tapti Dūmos nariais susieti su konkrečiu E.Ropo išrinkimu. 1906 m. spalio 30 d. vyskupas gavo atsakymą

²⁰⁹Vilniaus vyskupijos katalikų konsistorijos 1906 02 22 raštas Vilniaus apskrities dvarininkų maršalkai // LVIA. F. 985. Ap. 1. B. 18. L. 13.

²¹⁰E.Ropo 1906 03 13 raštas Vilniaus apskrities dvarininkų maršalkai // Ten pat. L. 5.

²¹¹M.Šadurskio 1906 03 14 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1386. L. 3.

²¹²Gengub. 1906 04 19 raštas VR ministrui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 76.

²¹³E.Ropo 1906 04 14 pareiškimas gubernijos rinkimui susirinkimui // RVIA. F. 1278. Ap. 1. B. 75. L. 32.

²¹⁴(?) Kandydata Ks. Biskupa wileńskiego // Kurjer Litewski. 1907. N 28.

²¹⁵M.Šadurskio 1906 05 21 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1386. L. 5 ir kt.

²¹⁶IV-ojo Dūmos skyriaus gegužės 29, 31 d. posėdžiai // RVIA. F. 1278. Ap. 1. B. 75. L. 33, 35.

²¹⁷E.Ropo 1906 09 21 raštas Ministrų Tarybos (toliau MT) pirmininkui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 139–145.

²¹⁸E.Ropo (?) laiško be datos kopija MT pirmininkui // LMABRS. BF. B. 1558. L. 18.

²¹⁹E.Ropo 1906 09 21 raštas MT pirmininkui.

²²⁰Alg. (?) Kandydat na posła // Kurjer Litewski. 1906. N 200.

iš Kitatikių departamento direktoriaus V.Vladimirovo (Владимиров)²²¹, kuriame nurodoma, kad visi popiežiaus nurodymai galioja Rusijos imperijoje tik tuo atveju, jeigu jie neprieštarauja Kitatikių departamento statutui. Todėl pakanka Senato išaiškinimo šiuo klausimu. Taip pat V.Vladimirovas paaiškino, kad tokiu žingsniu valdžia siekia garantuoti Dūmos nepriklausomybę ir išvengti opozicijos valdžiai iš žmonių, esančių valstybinėje tarnyboje. Akivaizdu, kad valdžia buvo pasiruošusi pasiremti bet kokiais argumentais, kad tik užkirstų kelią E.Ropui į Dūmą.

Prieš pat rinkimus į II Rusijos dūmą Senatas antrąsyk išleido paaiškinimą²²², kuriame remiantis tuo, kad vyskupai skiriami Imperatoriaus įsaku, o kiti dvasiškiai – su valdžios žinia, visi jie duoda priesaiką carui, gali būti apdovanojami ordiniais, vyskupas gali išvykti už vyskupijos ribų tik su vidaus reikalų ministro žinia, nurodoma, kad išrinktieji į Dūmą katalikų dvasininkai turi atsisakyti savo pareigų.

1907 m. sausio 30 d. E.Ropo atsakyme vidaus reikalų ministrui teigiama, kad nė vienas jo argumentas nebuvo paneigtas. Be to, atkreipė dėmesį, kad katalikų dvasininkai gali būti renkami ne tik pagal bažnytinį cenzą, bet ir pagal asmeninį²²³. 1907 m. vasario 5 d. vyskupas gavo vidaus reikalų ministro raštą, kuriame iš esmės kartojami seni argumentai²²⁴. Šiuo raštu ir buvo baigtas beveik metus trukęs susirašinėjimas, kuris akivaizdžiai liudija valdžios siekimą sumažinti Vilniaus vyskupo įtaką.

Nenublanko vyskupo figūra ir I Rusijos dūmos deputatų tarpe. Kiekviena jo kalba savaip įdomi. Štai svarstant atsakymą į caro kalbą vyskupas pasisakė gegužės 3 d. Savo kalboje jis nurodė, kad "Dievas iš pat pradžių kurdamas pasaulį davė jam konstituciją...", toliau jis paaiškina, kad toji konstitucija – tai dešimt Dievo įsakymų²²⁵. Šalia aiškios nuorodos į konstitucijos būtinumą randame ir kitą aspektą – Bažnyčios ir pasaulietinės valdžios santykį, kuris visiškai priešingas stačiatikybei, niekada neturėjusiai savarankiškos galios net bažnytiniuose reikaluose. Toje pačioje kalboje E.Ropas kritikavo ir kadetų paruoštąjį atsakymą carui, kuriame, jo nuomone, trūksta artimo meilės. Matyt, šitaip vyskupas siekė sulaikyti opoziciją nuo radikalių reikalavimų kėlimo, kurie galėjo supriešinti Dūmą su valdžia. Ši vyskupo kalba pasirodė

labai toliaregiška, nes jau gegužės 4 d. Ministrų Taryboje kyla sumanymas paleisti Dūmą²²⁶. Svarstant agrarinį klausimą, E.Ropas kalbėjo krikščioniškosios demokratijos dvasia²²⁷. Jo nuomone, Rusijos žemės ūkio pertvarkymo projektai visiškai netinka Vakarų kraštui. Negalima sugriauti stambių ūkių, tačiau tuo pat metu reikia padėti valstiečiams. Kalbėdamas apie Baltstogės skerdynes, vyskupas daugiausia dėmesio skyrė valdžios bandymui sentikių rankomis organizuoti žydų pogromą Vilniuje²²⁸. Anot E.Ropo, būtent jo dėka išvengta kraujo praliejimo. Šią problemą vyskupas susiejo su LBKKP steigimu. Partija buvo kuriama norint pasipriešinti sustiprėjusiai žydų agitacijai ir nuraminti liaudį. Tačiau valdžia uždraudusi konstitucinę katalikų partiją. Taigi E.Ropas leidžia suprasti, kad jis tik norėjęs padėti valdžiai. O išeitį E.Ropas mato vietinėje savivaldoje. Ruošėsi E.Ropas iškelti Dūmoje ir Katalikų Bažnyčiai padarytų skriaudų klausimą²²⁹, tačiau nespėjo to padaryti. Valdžia teigiamai įvertino nuosaikią vyskupo poziciją Dūmoje. Kitatikių departamento direktorius V.Vladimirovas konstatavo, kad Dūmoje vyskupas elgėsi taktiškai²³⁰.

Nemažiau svarbus vyskupo darbo baras – tai darbas deputatų tarpe. Deputatai lenkai, išrinkti vakarinėse Rusijos gubernijose, įkūrė atskirą parlamentinę grupę ir pavadino ją “Teritorine grupe” (Koło Terytorjalne, rus. – Группа Западных губерний; toliau – TG). Tiksliai TG sudėčiai nustatyti reikėtų atskirų tyrimų²³¹. Mums svarbu tik tai, kad šiai parlamentinei grupei priklausė ir vadovavo

²²¹KD direktoriaus 1906 11 11 raštas E.Ropui // LMABRS. BF. B. 1558. L. 9–10.

²²²Senato 1906 12 03 įsakas // Ten pat. L. 11.

²²³E.Ropo 1907 01 03 raštas VR ministrui // Ten pat. L. 14.

²²⁴VR ministro 1907 02 05 raštas E.Ropui // Ten pat. L. 15.

²²⁵Государственная Дума. Стенографический отчет. Созыв I. Сессия I. Ч. I. СПб., С. 108–109.

²²⁶Гальперина Ф. Свобод российских не понять... // Родина. 1989. N. 12. С. 71.

²²⁷Госуд. Дума. С. 491–494.

²²⁸Ten pat. Ч. II. С. 1730–1732.

²²⁹E.Ropo laiškas be datos T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1324. L. 1 ir kt.

²³⁰KD direktoriaus 1906 09 12 raštas Rusijos pasiuntiniui Vatikane // LMABRS. F. 43. B. 24836. L. 1.

²³¹Jurkiewicz J. Rozwój polskiej myśli... S. 56.

Vilniaus vyskupas E.Ropas²³², taip pat Vilniaus gubernijoje išrinkti B.Jaloveckis (Jalowecki) ir Č.Jankovskis. Lenkų istoriko J.Jurkievičiaus nuomone, sėkmė rinkimuose lydėjusi krajovcų atstovus²³³, J.Bardacho teigimu, TG susikūrimas liudija tam tikrą šių deputatų tautinio atskirumo nuo Lenkijos Karalystės lenkų apraišką²³⁴. Mūsų manymu, teisingiausia būtų aiškintis kiekvieno deputato poziciją, todėl nenagrinėsime šios sudėtingos problemos. Gal tik pastebėtina, kad J.Jurkievičius traktuoja šią problemą vienpusiškai. Negalima sutikti su jo teiginiu, kad I.Korvin-Milevskis laimėjo rinkimus į Valstybės Tarybą, nes žadėjo rūpintis visų tautų reikalais²³⁵. Juk pastarasis užsipuolė E.Ropą būtent dėl to, kad vyskupas pirmon vieton nekėlė lenkiškumo. Šiek tiek aiškesnis šis klausimas pasirodo panagrinėjus TG ir Lenkų Grupės (Koło Polsko, toliau – LG) santykius. Šios dvi grupės nesusijungė, nes TG nariai baiminosi, kad bus apkaltinti krašto interesų nepaisymu, negalės kalbėti savo krašto vardu; be to, valdžia dviejų grupių susijungime būtų galėjusi išžvelgti separatizmą. Daugumai TG narių – dvarininkų buvo nepriimtina Lenkijos Karalystėje rinkimus laimėjusių endekų siūloma žemės reforma. Būta nesutarimų ir taktikos klausimais, nes TG laikėsi nuosaikesnės politikos. Griežtas LG reglamentas irgi galėjo turėti įtakos. Juk sunku įsivaizduoti Vilniaus vyskupą, paklūstantį endekų daugumos nuomonei. Nors daugeliu atveju TG ir LG veikė išvien²³⁵.

Pati TG nebuvo vieninga. Č.Jankovskio teigimu, ji susikūrė gegužės 4 d.²³⁶ Nesutarimai atsispindėjo ir TG priimtoje programoje²³⁷. Dalis pasisakė už visuotinį, slaptą, lygų ir tiesioginį balsavimą, bet neatmetė galimybės nacionalizuoti dalį privačių žemių atlyginant už jų vertę. Tuo tarpu kiti TG nariai siūlė tik visuotinį balsavimą, o žemės nacionalizavimui numatė daug sąlygų. Faktiškai vyko ta pati diskusija kaip ir redaguojant LBKKP programą. Radikalesnio varianto šalininkais buvo ir A.Lednickis bei E.Ropas²³⁸. Iš tiesų kadetiškas pažiūras buvo sunku suderinti su vakarinių Rusijos gubernijų dvarininkų interesais. A.Parčevskis nurodė, kad TG ne tik kad skilo į dvi dalis, bet ir pati grupė labai silpna²³⁹. Šią tezę patvirtino ir "Valstybės Dūmos deputatų portretų albumas", kuriame pasiremta spaudos ir pačių deputatų pateikta informacija²⁴⁰. Vilniaus gubernijoje išrinkti deputatai

priskiriami skirtingom Dūmos grupėms: B.Jaloveckis – “teritorialistų grupei”, Č.Jankovskis – “Šiaurinių ir Pietinių vakarų gubernijų lenkų deputatų grupei”, o E.Ropas pristatomas kaip nepartinis²⁴¹. Taigi matome skirtingus TG pavadinimus, o didžiausią įtaką TG turintis vyskupas tarsi visiškai jai ir nepriklauso.

Bandyta į TG įtraukti ir valstiečių atstovus. Tačiau grupės programa aiškiai rodo, kad to padaryti nepavyko, nes čia nebuvo atsižvelgta į valstiečių reikalavimus. Be to, du Vilniaus gubernijos deputatai valstiečiai: K.Aleksandravičius ir M.Gotoveckis afišavosi kaip trudovikai²⁴². Birželio 25 d. J.Girnius rašė, kad “p. Aleksandravičius prisipažino, kad vilniečiai atstovai ūkininkai nelabai sutinką su savo ponais” ir galbūt prisidėsia prie lietuvių²⁴³. Matyt, vyskupo autoritetas neleido valstiečiams visiškai atitolti nuo TG.

LBKKP siekimas įtraukti savon orbiton ir lietuvius perša mintį, kad tas pačias intencijas vyskupas turėjo ir Dūmoje. Šią hipotezę patvirtintų ir TG pavadinimas, aiškiai rodantis, kad buvo siekiama apjungti ne vien lenkus. J.Jurkievičius teigia, kad “jau pirmame savo bendrame susirinkime lenkai deputatai iš Lietuvos, Baltarusijos

²³²Woyniłłowicz E. Wspomnienia 1847–1928. W., 1931. Cz. 1. S. 121–122.

²³³Jurkiewicz J. Demokraci wileńscy w latach 1905–1914 (Zarys działalności i myśli politycznej) // Acta Baltico-Slavica. 1983. T. XV. S. 158–159.

²³⁴Bardach J. O dawnej... S. 213.

²³⁵Woyniłłowicz E. Wspomnienie... S. 121–122; Jankowski Cz. W ciągu... S. 88–92; Ropp E. Dyskusja przedwyborcza. O akcji i programie wyborczych // Kurjer Litewski. 1906. N 277; Łukawski Z. Koło polskie w Rosyjskiej Dumie Państwowej w latach 1906–1909. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967. S. 36–39 ir kt.

²³⁶Ligenza (Jankowski Cz.) Zgrupowanie się posłów polaków z Litwy i Rusi // Kurjer Litewski. 1906. N 101.

²³⁷Koło Poselskie Litwy i Rusi. Program zasadniczy // Kurjer Litewski. 1906. N. 130.

²³⁸(?) Z Koła Terytorjalnego // Gazeta Wileńska. 1906. N 66; Jankowski Cz. W ciągu... S. 84.

²³⁹Parczewski A. Solidarność posłów polskich // Dziennik Wileński. 1906. N 49.

²⁴⁰Альбом портретов членов Государственной Думы. Москва, 1906. С. 3.

²⁴¹Ten pat. P. 9–10.

²⁴²Ten pat. P. 8–9; Ligenza (Jankowski Cz.) Dziennik polityczny // Kurjer Litewski. 1906. N 134.

²⁴³Girnius J. Valst. Dumos atst. autonomistų taktika // Vilniaus žinios. 1906. N 134.

ir Ukrainos nusprendė įkurti atskirą parlamentinę frakciją²⁴⁴. Iš tiesų Dūmos posėdžių išvakarėse balandžio 16 d. deputatai lenkai iš vakarinių Rusijos gubernijų nutarė įkurti atskirą parlamentinę grupę²⁴⁵. Tačiau prieš dieną buvo įvykęs kitas susirinkimas, kuriame dalyvavo ir deputatai lietuviai iš Kauno gubernijos – kun. V.Jarulaitis, J.Kubilius, E.Milvydas, L.Lopas²⁴⁶. Tokie susitikimai tęsėsi ir prasidėjus Dūmos posėdžiams. “Vilniaus žinios” netgi buvo pranešę, kad lietuvių kuopoje yra dešimt narių, tarp jų ir Č.Jankovskis bei E.Ropas²⁴⁷. Situaciją paaiškina J.Girniaus (deputatas nuo Suvalkų gob.) straipsnis “Vilniaus žiniuose”, kuriame jis nurodo, kad “iš pradžių p. Jaloveckis ir kiti vilniečiai žadėjo išvien su lietuviais eiti ir prikalbėti net vyskupą Ropą ir Jankauckį [Č.Jankovskį – D.S.], bet jau du mėnesiai, kaip derybos nevyksta”²⁴⁸. Sunku pasakyti, ar patys lietuviai buvo susitelkę į vieną grupę. M.Biržiška tvirtina, kad jie priklausė skirtingoms frakcijoms, “bet išskylant reikalui aptarti lietuvių reikalus, susieidavo savo tarpe”²⁴⁹. Kauno gubernijos atstovai L.Lopas ir J.Sabalis priklausė TLDP, kuri aktyviai propagavo tautinės vienybės idėją, todėl blokuotis su lenkais buvo labai sunku. Jungiančiaja grandimi galėjo tapti dvasininkai: iš vienos pusės – E.Ropas, iš kitos – kun. V.Jarulaitis. Pastarasis vykdamas į Dūmą sustojo Vilniuje ir susitiko su vyskupu, bet visai nepasimatė su deputatais lietuviais²⁵⁰. Matyt, šiame susitikime ir buvo tartasi dėl bendrų veiksmų. Tačiau V.Jarulaičiui sunkiai sekėsi susitarti su kitais lietuviais. Laiške J.Tumui jis skundėsi nežinąs, ko iš jo nori kiti deputatai. Jis teigia, kiek galėjęs dirbęs Lietuvos labui²⁵¹. Išėitų, kad lietuviai jam priekaištavo Lietuvos interesų nepaisymą. Dūmoje V.Jarulaitis pareiškė, kad Lietuvai autonomijos dabar nereikia²⁵². Tuo tarpu kitoje vietoje teigiama, kad jis pasisako už Lietuvos autonomiją²⁵³. Veikiausiai V.Jarulaitis atsisakė Lietuvos autonomijos reikalavimo iš taktinių sumetimų, nes šitaip buvo galima lengviau rasti bendrą kalbą su lenkų atstovais. Vienijo E.Ropą ir V.Jarulaitį pozicijos kadetų partijos atžvilgiu vieningumas. M.Brenšteino teigimu, V.Jarulaitis net ruošėsi dalyvauti Dūmos išvakarėse vykstančiame kadetų suvažiavime²⁵⁴, Dūmoje jis, pasak M.Biržiškos, šliejosi prie šios partijos frakcijos²⁵⁵.

Apžvelgę E.Ropo veiklą I Rusijos Dūmoje, galėtume konstatuoti, kad jis kaip ir LBKKP steigimo metu stengiasi sutelkti įvairių politinių pakraipų ir įvairių tautų atstovus.

PALEIDUS DŪMĄ

Susiklosčius naujai politinei situacijai po Dūmos paleidimo, E.Ropas stengiasi savo veiksmais nesukelti didelio valdžios priešiškumo, nors veiklos nenutraukia.

Paleidus Dūmą, TG nariai išplatino pareiškimą, kuriame nurodė, kad jie siekė pagerinti liaudies padėtį, pasisakė už rimtas ekonomines ir administracines reformas. Dabar deputatai siūlo laikytis rimties²⁵⁶. Taigi jie bando sulaikyti visuomenę nuo kraštutinių veiksmų, tačiau, kita vertus, yra išreiškiamas nepasitenkinimas tuo, kad Dūmai nebuvo leista vykdyti reformų.

1906 m. balandžio 20 d. I Krikščionių demokratų partijos suvažiavime buvo nutarta 1906 m. rugpjūčio 4–6 d. surengti socialinius kursus katalikų dvasininkijai Vilniuje. Organizacinis darbas buvo pavestas Vilniaus vyskupui, o paskaitą turėjo skaityti ir T.Vrublevskis. Iš pradžių jo tema vadinosi „Šiuolaikiniai visuomeniniai Rusijos valstybės įstatymai“²⁵⁷, tačiau E.Ropas ją pakoregavo ir naujasis pavadinimas skambėjo daug aiškiau: „Katalikų dvasininkijos veiklos sąlygos pagal Rusijos įstatymus“²⁵⁸. Tai yra dar vienas svarbus argumentas, liudijantis žymaus Vilniaus advokato

²⁴⁴Jurkiewicz J. Rozwój polskiej my+li... S. 56.

²⁴⁵(?) Duma / / Kurjer Litewski. 1906. N 93.

²⁴⁶(?) Duma / / Kurjer Litewski. 1906. N 92 ir kt.

²⁴⁷Valstijos Dumos sąnarys (?) Valstijos дума ir atstovai / / Vilniaus žinios. 1906. N 45.

²⁴⁸Girnius J. Autonomistų taktika...

²⁴⁹Biržiška M. Lietuvių tautos kelias. Los Angeles, 1953. T. 2. P. 135.

²⁵⁰A.Dambrausko 1906 04 21 (?) laiškas J.Tumui / / VUBRS. F. 1. B. E. 274. L. 27.

²⁵¹V.Jarulaičio 1906 05 29 laiškas J.Tumui / / VUBRS. F. 1. B. D. 954. L. 3.

²⁵²(?) Kas girdėti Dumoje / / Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 20. P. 260.

²⁵³Альбом портретов... С. 35.

²⁵⁴Michał Br. (Brensztajn M.) Posel kowieński Ks. W.Jarulajtis / / Kurjer Litewski. 1906. N 88.

²⁵⁵Biržiška M. Lietuvių tautos kelias... T. 2. P. 153.

²⁵⁶Odezwa posłów Litwy i Białorusi / / Przyjacieli Ludu. 1906. N 28.

²⁵⁷Z.Chelmickio 1906 05 25 laiškas T.Vrublevskiui / / LMABRS. F. 7. B. 1024. L. 1.

²⁵⁸Z.Chelmickio 1906 06 03 (?) laiškas T.Vrublevskiui / / Ten pat. L. 2–3.

ir vyskupo bendradarbiavimą. Šis sumanymas kėlė didelį valdžios susirūpinimą. Generalgubernatoriaus kanceliarijos viršininkas A.Stankevičius šiuos kursus pavadino vieša Lenkijos krikščionių demokratų bei LBKKP akcija²⁵⁹. Valdžia vis dėlto leido organizuoti kursus, tačiau šie neįvyko. A.Stankevičiaus teigimu, sumanymas žlugo neatvykus lektoriams²⁶⁰. Pasak L.Giros ir J.Kriauciūno, pokalbiai vykę privačiuose butuose²⁶¹.

Artėjantys rinkimai į II Rusijos dūmą sukelia naują politinio aktyvumo bangą. 1906 m. rugsėjo 29 d. išleistame aplinkraštyje vyskupas ne tik kviečia vienytis, bet ir faktiškai siūlo neleisti vaikų į valdines mokyklas, ragina kurti įvairias draugijas bei rinkti gerus atstovus į Dūmą²⁶². A.Stankevičiaus nuomone, vyskupas dėsto tą pačią LBKKP programą, tik kur kas suprantamesne liaudžiai kalba²⁶³. Šis aplinkraštis suteikia naują impulsą katalikų dvasininkijos veiklai švietimo srityje, kuri pasireiškia oficialiosios mokyklos ignoravimu ir nevaldinių mokyklų steigimu²⁶⁴. Rugsėjo 29 d. aplinkraščio pasirodymą lietuviška spauda traktavo, kaip vyskupo pasiruošimą balotiruotis į Dūmą²⁶⁵. Įvairios politinės grupės rinkimams į II Dūmą sugebėjo pasiruošti geriau negu į pirmąją. Jau spalio mėnesį buvo išrinktas lenkų rinkiminis komitetas²⁶⁶. 1907 m. sausio 22 d. įvyko jų pirmasis priešrinkiminis susirinkimas, kuriame buvo sutarta dėl kandidatų kėlimo. Tada E.Ropas buvo išvykęs ir jis nebuvo įtrauktas į kandidatų sąrašą²⁶⁷. Tokiam sprendimui turėjo įtakos ir jau minėtas 1906 m. gruodžio 3 d. Senato įsakas. Grįžus vyskupui į Vilnių, balsuota antrąsyk ir E.Ropo pavardė atsirado kandidatų sąrašė. Už jo kandidatūrą balsavo 66 ir net 32 buvo prieš. Vyskupas siekė patekti į Dūmą, nes manė, kad būtent ten jis gali suvienyti įvairias politines jėgas; be to, Dūmoje bus sprendžiami Katalikų Bažnyčios reikalai, kuriuos vyskupas geriausiai ir išmano²⁶⁸. Jis išrenkamas smulkiųjų žemvaldžių kurijos rinkiminiame susirinkime²⁶⁹, tačiau toliau balotiruotis atsisako, nusprendęs geriau likti vyskupo kėdėje negu posėdžiauti Dūmoje²⁷⁰. Net centrinė valdžia bijojo, kad E.Ropas bus išrinktas deputatu. Peterburge kilo sąmyšis, kai Kurliandijos dvarininkas Maksas Ropas balotiravosi į deputatus. Mat iš pradžių jis buvo supainiotas su Edvardu Ropu²⁷¹.

Reikėtų šiek tiek nuodugniau aptarti rinkiminę kovą Vilniaus mieste. Lenkų rinkiminis komitetas iškėlė kun. St.Maciejevičiaus

kandidatūrą, kurią ypač palaikė endekai²⁷². Č.Jankovskis "Kurjer Litewski" redakcijos vardu pasisakė prieš šią kandidatūrą²⁷³. O juk laikraštis tada priklausė E.Ropui! Pastarasis turėjo spręsti sunkią dilemą – ką palaikyti: ar kolegą iš Dūmos laikų Č.Jankovskį, ar katalikų dvasininką ir vieną aktyviausių LBKKP veikėjų J.Maciejevičių. Be abejo, čia buvo ne vien personalijų klausimas. Nors ir netiesiogiai vyskupas pasiūlė rasti kitą kandidatūrą, nes, jo nuomone, kun. J.Maciejevičius negali suvienyti visos lenkų visuomenės²⁷⁴. Pastarasis puse lūpų užsiminęs apie buvusius nesutarimus su E.Ropu, atsiėmė savo kandidatūrą²⁷⁵.

Rinkimai į III Dūmą jau vyko pakeitus atstovavimo kvotas. Vilniaus mieste žydai ir katalikai rinko atskirus deputatus. Tai skatino ir didesnę lenkų visuomenės diferenciaciją. Nors pats vyskupas nekėlė savo kandidatūros, tačiau jis negalėjo likti rinkiminės kovos nuošalėje, nes buvo iškeltos buvusio LBKKP veikėjo –

²⁵⁹Gengub. kanceliarijos viršininko 1906 08 14 raportas gengub. (?) // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 126.

²⁶⁰Станкевич А. Политическая роль... С. 17.

²⁶¹L.Giros, J.Kriaučiūno skundas... L. 3.

²⁶²E.Ropo 1906 09 29 aplinkraštis // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 147–148.

²⁶³Станкевич А. Политическая роль... С. 29.

²⁶⁴Politinė Lydos, Ašmenos ir Trakų apskričių apžvalga už 1906 m. // LVIA. F. 419. Ap. 1. B. 731. L. 32.

²⁶⁵Vilniškis (Smetona A.) Vysk. Roppo atsiliepimas į žmones // Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 55. P. 634; (Purėnas A.) Vysk. Ropas rengiasi prie rinkimų // Naujoji Gdynė. 1906. Nr. 22.

²⁶⁶(?) Akcja gubernjalna Wileńska // Kurjer Litewski. 1906. N 246.

²⁶⁷Bezpartyjny (?). W imię prawdy // Dziennik Wileński. 1906. N 24.

²⁶⁸Ropp E. Wobec wyborów poselskich // Kurjer Litewski. 1906. N 294.

²⁶⁹Dziennik Wileński. 1906. N 11.

²⁷⁰(?) Kandydatura Ks. Biskupa Wileńskiego...

²⁷¹KD direktoriaus 1907 01 25 raštas Kurliandijos gub.; Kurliandijos gub. 1907 01 29 raštas KD direktoriui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 99–100.

²⁷²Hłasko J. Wybory z miasta Wilno // Dziennik Wileński. 1906. N 55.

²⁷³Jankowski Cz. Wyjaśnienie // Kurjer Litewski. 1906. N 253.

²⁷⁴J.(?) Rozmowa z Ks. Biskupem Wileńskim // Kurjer Litewski. 1906. N 261.

²⁷⁵List Ks. J.Maciejewicza // Dziennik Wileński. 1906. N 68.

kun. J.Maciejevičiaus ir T.Vrublevskio kandidatūros. E.Ropas teigė nematęs tarp šių kandidatų didelio skirtumo, nebent sprendžiant tautines problemas²⁷⁶. Tuo metu vyskupui jau nebuvo paslaptimi valdžios ruošiamas jo pašalinimas iš pareigų, todėl jis turėjo elgtis apdairiai ir, be jokios abejonės, turėjo skaitytis su vis stiprėjančiais endekais. Pastariesiems rinkimų rezultatai buvo itin palankūs, nes kun. J.Maciejevičius gavo tris kartus daugiau balsų negu T.Vrublevskis²⁷⁷.

Rinkimų į tris pirmąsias Dūmas rezultatai Vilniaus mieste ir gubernijoje rodė, kad silpnėjant E.Ropo įtakai stiprėjo endekų pozicijos.

E.Ropo veikla neapsiribojo vien aplinkraščių skelbimu ar kandidatūrų į deputatus aptarimu. Vyskupas įvairiausiais būdais skatino katalikų dvasininkijos veiklą. Pavyzdžiui, 1907 m. dalyvaujant ir E.Ropui įvyko Volkovysko dekanu Griganevičiaus (Griganewicz) organizuotas kunigų susirinkimas, kuriame vyskupas agitavo nuolat šaukti dvasininkų suvažiavimus ir šitaip palaikyti glaudesnius tarpusavio ryšius. Kun. Songinas (Songin) skaitė referatą apie liaudies katalikišką sąjungą. Taip pat buvo svarstyta galimybė įsteigti katalikišką knygyną, draudimo draugijų kūrimo problemos ir kiti klausimai²⁷⁸.

Liko nenagrinėti tie E.Ropo veiklos aspektai, kuriems nušviesti trūksta duomenų arba nėra tokie svarbūs mūsų temai. Iš jų galėtume paminėti iškilmingų vizitacijų atgaivinimą, 1906 m. pabaigoje įvykusią kelionę į Vatikaną, rekolekcijų organizavimą, pastangas ginant aktyvesnius kunigus nuo valdžios persekiojimo.

E.ROPO SANTYKIAI SU LIETUVIAIS

Ankstesniame skyriuje aptarėme E.Ropo požiūrį į gudus. Tačiau nebuvo nagrinėjama vyskupo ir gudų tautinio sąjūdžio santykių problematika, mat pastarąjį galime vertinti greičiau kaip potencialią jėgą. Tuomet lietuviai jau turėjo savas politines partijas, kurios reiškė ir jų tautines aspiracijas. Šiame skyriuje aptarsime ir kai kurias bendresnes lietuvių – lenkų santykių problemas.

Istoriografijoje E.Ropo santykiai su lietuviais dažniausiai nagrinėti svarstant kitas problemas. Neturėdami tikslo paminėti visų autorių,

daugiau ar mažiau aptarusių šiuos santykius, atkreipsime dėmesį į būdingesnes nuomones. Štai J.Gabrys viename darbe nemini E.Ropo tarp aukštosios dvasininkijos, siekusios polonizuoti lietuvius²⁷⁹, o kitame – nurodo, kad, nepaisant iš pradžių demonstruotų palankių intencijų lietuvių atžvilgiu, vėliau vyskupas tampa endekų įrankiu²⁸⁰. Panašios nuomonės laikosi P.Čepėnas, pastebėjęs, kad iš pradžių vyskupas “parodė šiek tiek tolerancijos ir lietuviams, pasakydamas savo inauguracinę kalbą lenkiškai ir lietuviškai”, o vėliau jis rėmėsi endekais ir į polonizacinę veiklą siekė įtraukti Žemaičių vyskupą M.Paliulionį ir Seinų vyskupijos valdytoją prelatą J.Antanavičių²⁸¹. Pasak S.Kairio, vos atvykęs į Vilnių E.Ropas pradėjo rodyti simpatijas lenkams²⁸². E.Vidmanto nuomone, “ypač lietuvių kalbą pastoraciniame darbe suvaržė Vilniaus vyskupas E.Ropas”²⁸³. Bene kategoriškiausias šiuo požiūriu V.Pruskus, teigęs, kad “tapęs endekų statytiniu Vilniaus krašte, jis [E.Ropas – D.S.] varė antilietuvišką politiką tikinčiųjų atžvilgiu, trėmė nepaklusnius lietuvių kunigus į lenkiškas parapijas, o į lietuviškas – kėlė lenkus”²⁸⁴. Lenkų istoriografijoje paprastai nurodomas E.Ropo palankumas visoms tautoms²⁸⁵.

J.Bardacho veikale randame teiginį, kad E.Ropas “buvo truputį lenku, truputį vokiečiu, truputį lietuviu, bet pirmiausia kataliku”²⁸⁶.

²⁷⁶Ireny (?) Książd Biskup o kandydaturach wileńskich // Kurjer Litewski. 1907. N 203.

²⁷⁷Dziennik Wileński. 1907. N 221.

²⁷⁸Станкевич А. Политическая роль... С. 19–20.

²⁷⁹Gabrys J. L'église instrument de la polonisation de la Lithuanie // La situation de l'église catholique en Lituanie depuis l'introduction on du christianisme jusqu'a nos jours. Paris, 1915. P. 7–17.

²⁸⁰Gabrys J. Réponse aux “Observations sur le conflit des angues en Lithuanie” // Ten pat. P. 32.

²⁸¹Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. Chicago, 1977. T. 1. P. 68.

²⁸²Kairys S. Tau, Lietuva. Boston, 1964. P. 139.

²⁸³Vidmantas E. Katalikų Bažnyčia... P. 114.

²⁸⁴Pruskus V. J. Ambraziejus – tautinės savimonės gaivintojas Vilniaus krašte // Problemos. 1991. Nr. 45. P. 105.

²⁸⁵Krahel T. Arcybiskup... ir kt.

²⁸⁶Bardach J. O dawnej... S. 231.

Geriausia būtų suteikti žodį pačiam vyskupui. „Nowiny Wileńskie“ puslapiuose jis yra pareiškęs, kad paskiria save lenkų tautai, nors nesigėdi ir savo vokiškos kilmės²⁸⁷. Pasak P.Januševičiaus, „Ant Ropo nekurie* labai rugoja – neužsiganėdinęs už tatai yra. Sako dėl to jis taip padaręs, kad nesąs lenku, bet vokiečiu“²⁸⁸.

Turime labai nedaug žinių apie E.Ropo santykius su lietuviais iki 1904 m. Tai jau minėtas atvejis, kai jis įskundė „Atgajos“ draugiją, taip pat J.Tumo konfliktas su E.Ropu Mintaujoje, pasak A.Dambrausko, „dėl tautybės“. Po šio įvykio kun. J.Tumas buvo išstremtas į Mosėdį²⁸⁹. Yra išlikęs neišaiškinto asmens raštelis apie E.Ropo elgesį Liepojoje, kuriame, be kita ko, teigiama, kad šis lietuvių nevadinęs kitaip, kaip tik chamais²⁹⁰. Šios šykščios žinios vis dėlto aiškiai liudijo, kad dar iki E.Ropo atvykimo į Vilnių būta konfliktų su lietuviais.

Pirmieji E.Ropo darbai Vilniaus vyskupijoje teikė lietuviams vilčių. 1905 m. pradžioje „Vilniaus žinios“ rašė: „Visi mūsų labai gerbiamo vyskupo elgimusi liudija aiškiai, jogei jisai, kaip vyskupas neesti ypatingas nė vienos tautos šalininkas. Iš pirmų jo žingsnių aišku, kad kiekviena dūšia jam brangi, ar ji būtų lenko, ar lietuvio, ar kito kieno“²⁹¹. Pirmaisiais metais E.Ropas rūpinosi ir lietuviško laikraščio leidimu²⁹². Netgi A.Stankevičius turėjo pripažinti, kad polonizacinė veikla svarbiausia ne E.Ropui, bet kitiems katalikų dvasininkams – V.Fronckievičiui, J.Sadovskiui, Žebrovskiui (Żebrowski)²⁹³.

Nors vyskupo aplinkraščiuose buvo rodomas susirūpinimas visomis tautomis, tačiau konkrečiose situacijose viskas buvo sudėtingiau. Konfliktai su lietuviais kildavę dėl pamaldų kalbos, kunigų perkėlimo ir kitų problemų. Konfliktai tarp aukštosios Vilniaus vyskupijos dvasininkijos ir lietuvių visuomenės buvo įgavę aštrų pobūdį dar iki E.Ropo paskyrimo, todėl pastarajam laviruoti buvo labai sunku. Plačiau nenagrinėdami minėtų problemų, nes jos reikalauja atskirų tyrimų, vis dėlto norėtume pabrėžti, kad E.Ropas dažnai negalėjo veikti savarankiškai, mat už jo nugaros buvo prolenkiškai nusiteikusi Vilniaus kurija.

Skirtingai susiklostė E.Ropo santykiai su įvairiomis lietuvių politinėmis grupuotėmis. Vyskupo santykius su LKDS ir lietuvių atstovais Dūmoje jau aptarėme ankstesniuose skyriuose. Tuo tarpu

ypač aštrus konfliktas kilo tarp TLDP atstovų ir E.Ropo. Šiame konflikte ypatingo dėmesio vertos kunigų J.Ambraziejaus ir S.Stakelės figūros. Pirmasis dar iki E.Ropo atvykimo buvo pagarsėjęs savo lietuviška veikla. Su jo vardu daugiausia susijęs ir lietuviškų pamaldų atsiradimas Vilniuje Šv. Mikalojaus bažnyčioje. Pasak P.Čepėno, kun. J.Ambraziejus, "būdamas lietuviu patriotu fanatiku, jau buvo pradėjęs per išpažintį ir per pasikalbėjimus versti tikinčiąsias moteriškes neužmiršti gimtosios kalbos..."²⁹⁴ J.Ambraziejaus veikla sukėlė didelį endekų nepasitenkinimą ir ne be jų pastangų vyskupas pašalino jį iš pareigų. Kun. J.Ambraziejus buvo apkaltintas tuo, kad be dvasinės vyresnybės žinios išleido elementorių, nuteikinėjo vieną tautą prieš kitą, elementoriuje paskelbė teiginius, kurie neatitiko Katalikų Bažnyčios dogmų, taip pat su kunigo vardu nesuderinama veikla rinkimų į I Rusijos dūmą metu²⁹⁵. Paskutinysis kaltinimas susijęs su tuo, kad rinkimų metu J.Ambraziejus daug prisidėjo sudarant bendrą žydų ir lietuvių rinkiminį bloką Vilniaus mieste. Taigi matyti aiškus siekimas susidoroti su politiniu priešininku. Nors

²⁸⁷Ropp. E., ks. Nieco prawdy...

* Tikriausiai kalbama apie lenkų endekus. Ne kartą vyskupas yra pareiškęs, kad jis laikosi religinės–tautinės pozicijos, o ne tautinės–religinės. Taigi etnogenetiškai E.Ropas laikė save vokiečiu, etnokultūriškai – lenku. Prisiminus glaudžius vyskupo santykius su vienu iš vadinamojo demokratinio krajojvcų sąjūdžio vadu T.Vrublevskiu, galime spėti, kad jam nebuvo visiškai svetima šiek tiek modernizuotos LDK atstatymo idėja. Todėl šiuo atveju kalbėti galima apie "lietuvišką" (LDK piliečio) etnopolitinę orientaciją, o minėtąją citatą taip pat galime suprasti ir kaip vyskupo palankumą visoms tautoms.

²⁸⁸P.Januševičiaus 1904 10 05 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. B. E 206. L. 23.

²⁸⁹Dambrauskas–Jakštas A. Užgesę žiburiai. Roma, 1975. P. 293.

²⁹⁰Neišaiškinto asmens raštelis apie E.Ropo elgesį Liepojoje, kur jis klebonavo // LMABRS. F. 255. B. 30. L. 3.

²⁹¹Vilnietis (Matulionis P.). Nemalonios liekanos...

²⁹²P.Būčio 1904 06 13 laiškas J.Tumui // VUBRS. F. 1. B. D 546. L. 4; A.Dambrausko 1904 09 09 laiškas J.Tumui // VUBRS. F. 1. B. E 274. L. 6 ir kt.

²⁹³Станкевич А. Политическая роль... С. 35.

²⁹⁴Čepėnas P. Lietuvos istorija... P. 98.

²⁹⁵Kurjer Litewski. 1906. N 91.

nereikia atmesti ir J.Ambraziejaus kaltės, nes į jo suformuluotą teiginį, kad "dvasinės vyresnybės būtina klausyti tik tuo atveju, kai pastaroji yra garbinga" ir "kai ji išrinkta lietuvių tautos ir patvirtinta popiežiaus"²⁹⁶, vyskupas negalėjo nereaguoti. 1907 m. gegužės mėnesį vyskupas pasiūlė J.Ambraziejui atsisakyti klaidingų teiginių ir per dvi savaites apie tai paskelbti savo redaguojamame laikraštyje ["Šviesoje" – D.S.] be komentarų. Negavęs atsakymo per dvi savaites, E.Ropas palaukė dar tiek pat ir sudarė komisiją iš trijų kunigų, kuri turėjo nuspręsti J.Ambraziejaus likimą²⁹⁷. 1907 m. rugsėjo 3 d. J.Ambraziejaus veikla buvo suspenduota. Tada lietuvių visuomenėje kilo didelis nepasitenkinimas, pasipylė įvairūs protestai²⁹⁸ ir tai, aišku, dar labiau apsunkino dviejų tautų santykius.

Kun. S.Stakelės veikla buvo kitokio pobūdžio. Pastarasis daugiausia rašydavo raportus apie lietuvių persekiojimą, lenkų daromas skriaudas ir skelbdavo juos spaudoje²⁹⁹. Už tai lenkų šovinistų buvo persekiojamas, o po E.Ropo pašalinimo net sumuštas³⁰⁰.

Greta šių dviejų kunigų prieš E.Ropą bene energingiausiai kovojo kitas TLDP narys – J. Basanavičius. Pasak V.Trumpos, J.Basanavičiui "iš tikrųjų daug labiau rūpėjo lietuvių kalba Vilniaus vyskupijos bažnyčiose, negu išvien su lenkais griauti caro valdžią"³⁰¹. Taigi susidūrė asmenybės, turinčios skirtingus prioritetus: Vilniaus vyskupas E.Ropas, kuris į pirmą vietą kėlė katalikybę, ir J.Basanavičius, kuriam katalikybė buvo vertinga tik tiek, kiek ji sutapo su lietuviybe. Stipriai pablogėjus J.Basanavičiaus sveikatai, kun. J.Tumas ne juokais susirūpino pastarojo religinėm pažiūrom³⁰².

Neapsiėjo be J.Basanavičiaus ir Mindaugio slapyvardžiu pasirašytos brošiūros "Lietuvos lenkintojų kompanija" pasirodymas. Šis leidinys buvo nukreiptas prieš E.Ropą. "Lietuvių laikraščio" redaktorius ir Kitatikių departamento agentas A.Smilga surinko apie E.Ropą įvairią medžiagą ir nusiuntė J.Basanavičiui bei Kitatikių departamento direktoriui V.Vladimirovui³⁰³. Ja pasinaudojęs J.Basanavičius ir parašė minėtą brošiūrą³⁰⁴, o atsakomybę prisiėmė A.Smilga³⁰⁵.

Iki atviro konflikto tarp E.Ropo ir J.Basanavičiaus prieita I Lietuvių Dailės parodos metu. Dalis organizatorių pareiškė protestą,

kai į parodos atidarymą buvo pakviestas Vilniaus vyskupas. Šis protestas buvo paskelbtas laikraštyje "Северо Западный Голос". J.Basanavičius pareiškė neturįs su juo nieko bendra³⁰⁶, bet kai kurie lenkų laikraščiai teigė, kad be jo čia neapsieita³⁰⁷. Mūsų manymu, J.Basanavičius bus prisidėjęs prie šios akcijos. Mat Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraščių skyriuje esančiame J.Basanavičiaus fonde yra likęs protesto juodraštis³⁰⁸; be to, 1911 m. kun. Prapuolenis prašė³⁰⁹ būtent J.Basanavičiaus išspausdinti jo straipsnį laikraštyje "Северо Западный Голос".

Su TLDP veikėjais susijęs ir "Sąjungos gražinti teises lietuvių kalbai Romos katalikų bažnyčiose" įsteigimas. J.Basanavičiaus teigimu, ji buvo įsteigta J.Ambraziejaus bute vykusiame susirinkime³¹⁰. 1906 m. rugpjūčio 3 d. buvo kreiptasi į Vilniaus gubernatorių dėl jos įregistravimo³¹¹. Tačiau ši organizacija buvo

²⁹⁶E.Ropo 1907 05 15 raštas J.Ambraziejui // LLTI RS. F. 1. B. 128. L. 8.

* Ši byla plačiau aprašyta 1906–1907 m. "Šviesoje".

²⁹⁷Kvietimas J.Ambraziejui 1907 06 15 atvykti į konfesinį teismą // Ten pat. L. 4.

²⁹⁸Lietuvių protestas prieš Vilniaus lenkininkus // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 103.

²⁹⁹(Stakelė S.) Lenkų katekizmas. Mums pasisėkė gauti kopiją raporto, kurį nusiuntė buvusiam Vilniaus vyskupui Ropui // Šviesa. 1908. Nr. 11–12. P. 82 ir kt.

³⁰⁰J.B. (?) Aprašymas pasikėsinimo ant kunigo Stakelės gyvybės sausio 14 d. ir nurodymas iš tolo to pasikėsinimo priežasčių // Šviesa. 1908. Nr. 5–6. P. 34.

³⁰¹Trumpa V. Istorija nesikartoja // Akiračiai. 1981. Nr. 4. P. 1.

³⁰²J.Tumo 1914 01 04 (?) laiškas L. Girai // LLTIRS. F. 13. B. 1631. L. 86.

³⁰³A.Smilgos 1907 06 20 laiškas J. Basanavičiui // LMABRS. F. 255. B. 30. L. 1; A.Smilgos laiškas be datos KD direktoriui // LMABRS. F. 43. B. 24939.

³⁰⁴D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija // Lietuvių tauta. 1935. Kn. 5. P. 98.

³⁰⁵Mindaugis (Smilga A., Basanavičius J.). Lietuvos lenkintojų kompanija. A.Smilgos prierasas // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 115.

³⁰⁶Wyjaśnienie d-ra Basanowicza // Kurjer Litewski. 1907. N 7.

³⁰⁷Karpowicz A. Hakatyzm litwinów // Dziennik Wileński. 1906. N 100.

³⁰⁸Protestas prieš E. Ropo pakvietimą į parodą // LLTIRS. F. 2. B. 1938. Lapai nenumeruoti.

³⁰⁹K.Prapuolenio 1911 11 15 laiškas J.Basanavičiui // LLTIRS. F. 2. B. 1299. P. 38–39.

³¹⁰Basanavičius J. Autobiografija... P. 93.

³¹¹Vilniaus gub. 1906 08 03 raštas gengub. // LVIA. F. 378. BS. 1906. Ap. 114. B. 411. L. 8.

užregistruota tik 1907 m. rugpjūčio 16 d.³¹², t.y. prieš pat E.Ropo pašalinimą iš vyskupijos. Akivaizdu, kad tai ne atsitiktinumas. Šitaip valdžia siekė dar labiau supriešinti abi tautas. Represijų prieš E.Ropą atveju valdžia galėjo tikėtis bandrų visų vyskupijos katalikų veiksmų. Rodydama palankumą lietuviams carinė administracija manė suardysianti bendrą frontą.

Svarbiu lietuvių ir lenkų nesutarimų objektu buvo 1906 m. gegužės 23 d. lietuvių Memorandumas, išsiųstas popiežiui, kuriame reikalaujama atskiros nuo lenkų Lietuvos Bažnyčios³¹³. Šį Memorandumą J.Basanavičius paruošė 1906 m. vasario mėnesį, aktyviausiu ir LBKKP, ir TLDP veiklos laikotarpiu. Kitatikių departamentą direktoriaus teigimu, "nors lietuvių pareiškimą Vatikanas paliko be atsako, tačiau jis priimtas domėn"³¹⁴. Iš tikrųjų Vatikane buvo gajos prolenkiškos nuotaikos. J.Kriaučiūnas ir L.Gira teigė, kad E.Ropas "kaip Vatikane, taip ir Peterburge turi gausius ryšius ir svarbias pažintis"³¹⁵. Vatikane didelę įtaką turėjo kun. Simonas (Simon) ir vieno aktyviausių LBKKP veikėjų B.Skirmunto brolis kun. K.Skirmuntas. Paskutinysis palaikė glaudžius ryšius su katalikų dvasininkija visoje Rusijos imperijoje, gaudavo daug informacijos, todėl galėjo daryti įtaką popiežiaus sprendimams³¹⁶. Lietuvių visuomenės veikėjams ši kun. K.Skirmunto veikla buvo žinoma, todėl norint atsverti lenkų varomą agitaciją ir buvo vėliau nutarta siųsti į Vatikaną kun. K.Prapuolenį.

Susidarius tokiai situacijai, kai lietuvių skundai nebuvo išgirsti nei Vilniuje, nei Vatikane, dalis lietuvių visuomenės nematė kito kelio, kaip tik kreiptis į carinę valdžią. Tokių nuotaikų atspindį randame ir K.Prapuolenio laiške J.Basanavičiui: "tegul kuo daugiau siunčia prašymų į Rymą nuskriaustieji lietuviai, – ar tai iš Vilniaus, ar iš Lietuvos parapijų. Rašykite lietuviškai, rinkite parašus – paskui išvertę į rusų kalbą siųskite į Departamentą [Kitatikių – D.S.], teprašant kad kartu su autentika nusiųstų Ryman, į Šv. Tėvą..."³¹⁷ J.Kriaučiūnas ir L.Gira nusiuntė Rusijos pasiuntiniui Vatikane S.Sazonovui (Сазонов) skundą, kuriame E.Ropas kaltinamas lenkinimu³¹⁸. Vėliau kreiptasi į vidaus reikalų ministrą³¹⁹.

Lietuvių skundai į Peterburgą dar labiau sustiprino ir taip gają lenkų visuomenėje mintį, kad valdžia inspiravusi lietuvių tautinį sąjūdį. Be jokios abejonės, būta atvejų, kai rusų šovinistai remdavo

lietuvių reikalavimus siekdami susilpninti lenkų pozicijas. Pavyzdžiui, A.Nezabitauskas mini susirinkimą, kuriame dalyvavo J.Basanavičius ir vienas Vilniaus oktiabristų lyderių Maconas (Магон). Oktiabristai pažadėjo remti lietuvius kovoje su lenkais³²⁰.

Galutinai nusprendus pašalinti E.Ropą iš pareigų, valdžiai iškilo sunki problema – kokios tautybės žmogus turėtų būti vyskupu. Vietinė valdžia norėjo matyti šiose pareigose ne lenką, tačiau rasti tinkamą kandidatą iš lietuvių ar gudų buvo sunku. Vis dėlto, Vilniaus generalgubernatoriaus nuomone, Rusijos interesus geriausiai atitiktų lietuvių ar gudo paskyrimas Vilniaus vyskupu³²¹. Tačiau toks sprendimas sukeltų didelį Vatikano nepasitenkinimą. Centrinė valdžia buvo linkusi teikti pirmenybę tarptautiniams santykiams³²². Tuo tarpu vietinė valdžia, net žinodama galimą Šventojo Sosto reakciją, neatsisakė sumanymo siūlyti į Vilniaus vyskupo vietą ne lenką. Generalgubernatoriaus nuomone, lietuvių tautinis atgimimas dar nepasiekė tokios stadijos, kad būtų pavojingas imperijos interesams³²³.

Šalindama E.Ropą iš pareigų valdžia jį apkaltino taip pat lietuvių ir gudų lenkinimu. Pastaruoju metu lenkų istoriografijoje pasirodė keistų šio kaltinimo interpretacijų. P.Niteckis tvirtina, jog

³¹² „Šviesos“ Redaktorius (Ambraziejus J.) Svarbus pranešimas // Šviesa. 1907. Nr. 18. P. 138.

³¹³ Apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčiose (Lietuvių raštas paduotas Jo šventenybei Pijui X Popiežiui ir visiems Š. R. Katalikų Bažnyčios kardinolams). K., 1906.

³¹⁴ KD direktoriaus 1906 11 07 raštas gengub. kanceliarijos viršininkui // LVIA. F. 378. BS. 1906. Ap. 114. B. 412. L. 12.

³¹⁵ J.Kriaučiūno, L.Giros skundas... L. 1.

³¹⁶ Skirmunt B. W służbie Kościoła i Polski: Ks. Dr. Kazimierz Skirmunt. Wilno., 1931. S. 19–20.

³¹⁷ Prapuolenio 1913 05 27 laiškas J.Basanavičiui // LLTIRS. F. 2. B. 1299. L. 57–58.

³¹⁸ J.Kriaučiūno, L.Giros skundas...

³¹⁹ 1907 09 04 lietuvių skundas VR ministru // LMABRS. F. 255. B. 732. L. 1–3.

³²⁰ Nezabitauskas A. Jonas Basanavičius. V., 1990. P. 278.

³²¹ Gengub. 1907 01 11 raštas MT pirmininkui // LVIA. F. 378. BS. 1903. Ap. 111. B. 583. L. 51–52.

³²² VR ministro 1907 05 05 raštas gengub. // Ten pat. L. 58–59.

³²³ Gengub. 1907 07 10 raštas MT pirmininkui // Ten pat. L. 75.

“atsižvelgiant į susikomplicavusius tautinius santykius, už lenkų interesų rėmimą lietuvių nacionalistų buvo priverstas [E.Ropas – D.S.] 1907 m. apleisti dieceziją”³²⁴. Susidaro išpūdis, tarsi carinės valdžios visai nebūtų?!

Toks kaltinimas anuomet sukėlė aštrią diskusiją Lietuvoje. Aišku, kad lietuvių lenkinimas, kaip gerai pastebėjo “Vilniaus žinios”, valdžiai “rūpi kiek mums pernykštis sniegas”³²⁵. Tačiau į panašius argumentus dažnai nebuvo atsižvelgiama. Dalis lenkų visuomenės, ypač endekai, puolė kaltinti dėl E.Ropo pašalinimo lietuvius³²⁶. Pats vyskupas atmetė valdžios kaltinimą dėl polonizacinės veiklos³²⁷. Nėra visiškai aišku, kaip E.Ropas žiūrėjo į lietuvių vaidmenį pašalinant jį iš pareigų. Vienur teigiama, kad, E.Ropo nuomone, ne lietuvių skundai nulėmė jo pašalinimą³²⁸, kitur – kad vyskupas apkaltinęs ir lenkų, ir lietuvių nacionalistus³²⁹.

Įvairiai šis valdžios žingsnis buvo sutiktas lietuvių visuomenėje. “Nedėdienio skaitymas” su apgailėstavimu rašė apie E.Ropo pašalinimą³³⁰. “Vilniaus žinios” išsamiau išanalizavo situaciją: “Nors mes toli nesutinkame nė su vyskupo Ropo politiškomis pažalgomis, nė su jo atsidavimu įtėkmei Vilniaus lenkų šovinistų (endekais jie vadinasi) kurios pasekme buvo įnašas į bažnyčias lenkiškojo šovinizmo, nors daugialiam kame mes nesutinkame su jo pasielgimais, bet atsitikusioj su juo nelaimėj mes stovime jo pusėj”³³¹. Panašiai rašė ir “Viltis”. Įdomu, kad šis laikraštis teigė nežinąs apie valdžios minimus lietuvių skundus³³². Vargu ar “Vilties” redakcija nežinojo apie L.Giros, J.Kriaučiūno ir kitų akcijas. Tokia “Vilties” pozicija sukėlė didelį “Šviesos” nepasitenkinimą³³³. J.Ambraziejaus redaguojamas laikraštis neslėpė pasitenkinimo tokia įvykių eiga³³⁴. Įdomu, kad dar 1907 m. birželio mėnesį “Šviesa” paskelbė, kad E.Ropas kartu su seminarijos rektoriumi kun. K.Baika atleisti iš pareigų³³⁵.

Tuo metu ir toliau aktyviai veikė J.Basanavičius. Jis dar vasarą lankėsi Kitatikių departamente ir ten sužinojo apie ruošiamą E.Ropo nušalinimą³³⁶. Spalio mėnesį jis parašė departamento direktoriui laišką, kuriame E.Ropas vadinamas polonizatoriumi. Taip pat J.Basanavičius siūlo pašalinti iš Vilniaus vyskupijos kunigus J.Sadovskį, V.Fronckievičių, J.Kurčevskį (Kurczewski) ir kitus³³⁷.

Buvo bandoma veikti ir kita linkme. Sumanyta nusiųsti delegaciją į Vatikaną ir prašyti popiežiaus, kad šis į E.Ropo vietą paskirtų vyskupą lietuvių. Tačiau E.Ropas per V.Fronckievičių nedavė Vilniaus vyskupijos kunigams Burbai ir Racevičiui leidimo išvykti³³⁸. Be to, pasak K.Prapuolenio, dalis dvasininkų nesutiko vykti vienoje delegacijoje su kun. J.Ambraziejumi ir S.Stakele, taip pat nesitikėta pritarimo Vatikane ir bijota naujų endekų išpuolių³³⁹. Vėliau, 1908 m. rugpjūčio mėnesį, lietuvių maldininkai vis dėlto aplankė Šv. Tėvą, tačiau savo skriaudas išdėstė tik kardinolui Mery dell Valiui.

VYSKUPO PAŠALINIMAS IŠ PAREIGŲ

E.Ropo pašalinimo iš Vilniaus vyskupijos klausimas iškilo dar LBKKP kūrimosi laikotarpiu. Vietinė valdžia, siekdama sumažinti partijos galią, norėjo susidoroti su vyskupu. Tačiau vidaus reikalų

³²⁴Nitecki P. Biskupi na ziemiach polskich w okresie niewoli narodowej (1772-1918) // Chrześcijanin w świecie. 1987. N 160-161. S. 167.

³²⁵(?) Vilniaus vysk. Roppo pašalinimas // Vilniaus žinios. 1907. Nr. 166.

³²⁶Smetona A. Ir vėl atgija viltis // Viltis. 1908. Nr. 119.

³²⁷(?) W sprawie Ks. Biskupa // Dziennik Wileński. 1907. N 233.

³²⁸Ten pat.

³²⁹Ten-buvis(?) Vyskupui Roppui išvažiavus // Viltis. 1907. Nr. 16.

³³⁰Kurietis A. Atstatymas Vilniaus vyskupo Roppo // Nedėdienio skaitymas. 1907. Nr. 42.

³³¹(?) Vilniaus vysk. Roppo pašalinimas...

³³²(Tumas J.?) Vyskupui Roppui išvažiavus // Viltis. 1907. Nr. 12.

³³³K. S. L. (?) Ar jiems rūpi Lietuva ir jos ateitis? // Šviesa. 1907. Nr. 13-16. P. 112.

³³⁴M. S. (?) Roppas, jo politika, budas ir spėjamas likimas // Šviesa. 1908. Nr. 7-8. P. 99-102.

³³⁵Šviesa. 1907. Nr. 12.

³³⁶Basanavičius J. Autobiografija... P. 283.

³³⁷J.Basanavičiaus 1907 10 11 laiškas KD direktoriui // LMABRS. F. 43. B. 24863. L. 9.

³³⁸Iks. (Basanavičius J.) Iš netolimos Vilniaus lietuvių praeities // Vilnietis. 1921. Nr. 40.

³³⁹K.Prapuolenio 1907 12 07 laiškas J.Basanavičiui; K.Prapuolenio 1908 02 04 laiškas J.Basanavičiui // LTIRS. F. 2. B. 1717. Lapai nenumeruoti.

ministras nepalaikė šios idėjos, teigdamas, kad "vien už priklausymą partijai dar negalima pradėti teismo proceso"³⁴⁰. 1906 m. kovo 13 d. vidaus reikalų ministras pranešė, kad caras davęs sutikimą pareikšti vyskupui papeikimą ir atimti pusę atlyginimo³⁴¹. Ministras nurodė, kad LBKKP programos punktai yra visiškai priešingi vyriausybės požiūriui, todėl katalikų dvasininkijos dalyvavimas šios organizacijos veikloje "yra ne tik žalingas, bet ir pavojingas"³⁴². Centrinė valdžia šiuo atveju naudojosi pirmuoju LBKKP programos variantu. Iš to gali kilti dvi prielaidos: arba vietinė valdžia neinformavo apie LBKKP programos evoliuciją ir sudarė neteisingą vaizdą, arba sankcijų paruošimas vyko partijos kūrimosi pradžioje.

Artėjant rinkimams į I Rusijos dūmą, Vilniaus generalgubernatorius siūlė izoliuoti ne tik vyskupą, bet ir kunigus J.Sadovskį ir V.Fronckievičių³⁴³. Tačiau tuo metu valdžia nedrįso imtis drastiškų priemonių. Išrinkus E.Ropą deputatu, situacija pasikeitė. Naujojo vidaus reikalų ministro P.Stolypino nuomone, vyskupo veikla buvo pavojinga tik rinkimų metu, o be to, dabar nėra vakuojančios vyskupo vietos imperijoje³⁴⁴. Pasikeitė ir generalgubernatoriaus pozicija. Šis dabar siūlė iškeldinti tik J.Sadovskį³⁴⁵.

Rinkimų į II Dūmą metu ši problema vėl iškilo, tačiau centrinė valdžia neišdrįso organizuoti teismo proceso. Bijota, kad teismas gali nepripažinti E.Ropo kaltu, o pats teismo procesas gali tik dar pakelti vyskupo autoritetą, todėl prieita prie išvados, kad geriausia E.Ropą būtų iškelti kuo toliau nuo Šiaurės Vakarų krašto³⁴⁶. Tam pritarė ir vietos valdžia³⁴⁷. 1907 m. sausio 12 d. Rusijos valdžia kreipėsi į Šv. Sostą siūlydama E.Ropą perkelti į Kelcų vyskupiją Lenkijos Karalystėje. Priešingu atveju valdžia grąsino jį nušalinti iš pareigų savavališkai³⁴⁸. Vatikanas sutikimo nedavė. Taip pat E.Ropui buvo siūloma pačiam atsisakyti pareigų ir persikelti į Kelcų vyskupiją, tačiau šis atsisakė motyvuodamas savo sprendimą tenykščių sąlygų nežinojimu ir didele endekų įtaka. Negavus Vatikano sutikimo valdžia pati imasi ryžtingų veiksmų. Vidaus reikalų ministras susipažino su E.Ropo pirmtako vyskupo Zvierovičiaus nušalinimo iš pareigų eiga. Nutarta pritaikyti tą patį mechanizmą. E.Ropas turėjo būti iškviestas į Peterburgą ir ten turėjo būti pasiūlyta atsisakyti pareigų. Nesutikus

Jis pašalinamas iš pareigų skiriant 1200 rb pensiją ir netenka teisės gyventi vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte bei sostinėje. O Vilniaus kapitula turi išsirinkti naują vyskupijos valdytoją.

1907 m. rugpjūčio 8 d. E.Ropas iškviečiamas į Peterburgą ir vidaus reikalų ministras pasiūlo jam atsisakyti pareigų. Rugpjūčio 14 d. jis apsilankė pas Kitatikių departamento direktorių, kuris jam pakartojo ankstesnį pasiūlymą. Kaip ir pirmojo susitikimo metu, E.Ropas atsisakė paklusti. Galų gale vyskupui buvo pareikšta, kad gautas kardinolo Mery dell Valio sutikimas dėl jo pašalinimo. E.Ropas tuoj kreipėsi į Vatikaną ir sužinojo, jog ten buvo gauta žinia apie jo savanorišką atsistatydinimą. Pasirodo, kad tokią informaciją perdavęs Kitatikių departamento direktorius po to, kai vyskupas pasakė sutinkąs atsistatydinti, "jeigu kurija to panorės, arba jeigu... pasakys, kad tai jai naudinga ar pageidautina"³⁴⁹. Taigi valdžia, drausdama Rusijos imperijos katalikų dvasininkijai palaikyti tiesioginius ryšius su Šv. Sostu, tikėjosi ne tik pašalinti E.Ropą iš vyskupo pareigų, bet ir sukelti nesantaiką tarp Vatikano ir imperijoje gyvenančių katalikų.

1907 m. rugsėjo 29 d. vidaus reikalų ministras paruošia nuolankiausią pranešimą dėl E.Ropo pašalinimo iš pareigų, o spalio 1 d. caras duoda sutikimą³⁵⁰. Spalio 5 d. šis sprendimas paskelbiamas.

³⁴⁰VR ministro 1906 02 06 raštas gengub. / / LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 61.

³⁴¹VR ministro 1906 03 13 raštas gengub. / / Ten pat. L. 112.

³⁴²VR ministro 1906 03 13 nuolankiausias pranešimas apie nuobaudos skyrimą Vilniaus Romos-katalikų vyskupui baronui Ropui / / Ten pat. L. 113-115.

³⁴³Gengub. 1906 03 21 raštas RV ministrui / / Ten pat. L. 116-117.

³⁴⁴VR ministro 1906 06 16 raštas gengub. / / Ten pat. L. 118.

³⁴⁵Gengub. 1906 07 01 raštas VR ministrui / / Ten pat. L. 119-120.

³⁴⁶VR ministro 1906 11 07 raštas gengub. / / LVIA. F. 378. BS. 1903. Ap. 111. B. 583. L. 41-42.

³⁴⁷Gengub. 1906 11 08 raštas MT pirmininkui / / Ten pat. L. 43.

³⁴⁸VR ministro nuolankiausias pranešimas apie būtinybę pašalinti iš pareigų Vilniaus Romos-katalikų vyskupą baroną Ropą / / RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 121.

³⁴⁹(?) Къ увольнению виленского епископа (iškarpa iš laikraščio "Русь" 1907 10 18) / / RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 155.

³⁵⁰VR ministro 1907 m. nuolankiausias pranešimas apie Vilniaus r.-k. vyskupo barono Ropo pašalinimą iš pareigų / / RVIA. F. 821. Ap. 128. B. 928. L. 50-51.

Valdžia stengėsi pateisinti savo veiksmus nuspėdama tikrąsias E.Ropo pašalinimo priežastis. Apie tai liudija ir Kitatikių departamento direktoriaus V.Vladimirovo 1907 m. spalio 7 d. pranešimas dėl laikraščio "Россия" paruoštos informacijos. V.Vladimirovo nuomone, šios žinutės negalima leisti publikuoti, nes Rusijos visuomenė ir taip gerai žino, kodėl pašalintas vyskupas, o su Vatikanu nereikia aštrinti santykių, todėl visiškai pakaktų trumpos žinutės³⁵¹. Taip atsirado oficiali informacija, kurią koregavo net vidaus reikalų ministras³⁵². Valdžia kaltino E.Ropą įsivėlus politikon, kas visai nesiderina su jo pareigom, LBKKP įkūrimu, kurios programa prieštaravo vyriausybės siekiams, 1906 m. rugsėjo 29 d. aplinkraščio paskelbimu, sukėlusiu antivyriausybinės nuotaikas, kuris taip pat buvo nukreiptas ir prieš stačiatikius, taip pat pasutiniu metu išryškėjusia vyskupo veikloje lenkinimo politika, prieš kurią pasirodė lietuvių spaudoje protestai, ir būta lietuvių prašymų pašalinti vyskupą³⁵³. Šią informaciją paskelbė daugelis laikraščių³⁵⁴. Pats E.Ropas nurodė, kad buvo apkaltintas dar ir "netinkamo tono" vartojimu santykiuose su valdžia, o svarbiausia – valdžios paliepiamų šalinti iš pareigų neklusnius kunigus nepaisymu³⁵⁵. Neliko nepastebėtas ir asmeninio pobūdžio E.Ropo konfliktas su generalgubernatoriumi³⁵⁶. Jau 1919 m. E. Ropas iš kažkokio asmens sužinojęs, kad pagrindine priežastimi buvę tai, kad jis užbėgęs už akių žydų pogromui Vilniuje³⁵⁷. Bene geriausiai situaciją apibūdino laikraštis "Русь", kuris teigė, kad valdžia paprasčiausiai norėjo susidoroti su neparankiu žmogumi³⁵⁸.

Valdžia neatsitiktinai rūpinosi informacija, kuri pateks į spaudą. Pašalinus vyskupą, galima buvo tikėtis neramumų. Dar rugsėjo 15 d. Vilniuje įvyko vyskupijos katalikų dvasininkijos atstovų suvažiavimas, kuriame buvo nutarta, kad E.Ropo pašalinimo atveju reikia neklausyti valdžios statytinio³⁵⁹. Pasak I.Korvin-Milevskio, valdžia norėjusi išstremti vyskupą į Sibirą, tačiau jam ir B.Skirmuntui įsikibus, leista apsigyventi Kurliandijoje. Už tai E.Ropas turėjo pažadėti neorganizuoti jokių mitingų ar kitų protesto akcijų³⁶⁰. Iš Peterburgo E.Ropą išlydėjo labai nedidelis būrelis žmonių, o atvykus į Vilnių Didžioji ir Aušros Vartų gatvės buvo pilnos policijos, kazokų ir žandarmerijos^{*361}. Imtasi priemonių ir prieš vietinę spaudą: nuo draudimo spausdinti žinias apie E.Ropo

išvykimą iki redakcijų nubaudimo³⁶². Už nepalankius valdžiai straipsnius buvo persekiojama ir Rusijos spauda³⁶³. Į Peterburgą buvo pranešta, kad žinia apie Vilniaus vyskupo pašalinimą vyskupijoje sutikta ramiai ir tik pavieniai kunigai protestavo prieš šį valdžios žingsnį³⁶⁴. Matyt, čia buvo kalbama apie kunigų tarpe pradėtą protesto parašų rinkimo akciją prieš E.Ropo pašalinimą³⁶⁵.

Sunkiai sekėsi valdžiai susitarti su Vilniaus kapitula. Pašalinus E.Ropą, vietinė administracija nebeturėjo ryšio su vyskupijos dvasininkais. Valdžia pareikalavo nerinkti vyskupijos valdytoju nei kun. V.Fronckievičiaus, nei kun. J.Sadovskio. Kai kapitulą visai atsisakė rinkti naują valdytoją, valdžia uždraudė visiems kapitulos

³⁵¹ KD direktoriaus 1906 10 08 pranešimas neišaiškintam adresatui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1022. D. 3. L. 2-3.

³⁵² Neišaiškinto asmens raštas nežinomam adresatui // Ten pat. L. 4.

³⁵³ Žinutės projektas laikraščiu „Россія“ // Ten pat. L. 5-6.

³⁵⁴ Sprawa ks. Biskupa Roppa. Komunikat urzędowy // Kurjer Litewski. 1907. N 233; (?) С. Католический епископ барон Ропп // Окраины России. 1907. № 42 ir kt.

³⁵⁵ Z. K. (?) Sprawa Ks. Biskupa Roppa // Kraj. 1907. N 36. S. 4-5.

³⁵⁶ Ten pat; Ślizeń W. U posta do Rady Państwa // Dziennik Wileński. 1907. N 233; Korwin-Milewski H. Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855-1925). Poznań 1930. S. 262.

³⁵⁷ Mor-ski(?) Ironia życia // Dziennik Powszechny. 1919. N 322.

³⁵⁸ Нечпор (?) Очерки (iškarpa iš laikraščio „Русь“. 1907. М?) // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1023. D. 4. L. 26.

³⁵⁹ Vilniaus gub. 1907 09 17 pranešimas gegub. // LVIA. F. 378. BS. 1903. Ap. 111. B. 583. L. 96.

³⁶⁰ Korwin-Milewski H. Wspomnienie... S. 262-263.

* E.Ropas gyveno Didžiojoje gatvėje.

³⁶¹ (?) Odjazd Ks. Biskupa // Kurjer Litewski. 1907. N 224.

³⁶² Dambrauskas A. Iš Kauno kronikos // Mūsų senovė. 1921. Kn. 1. P. 41; Iš Lietuvos // Lietuvos ūkininkas. 1907. Nr. 48. P. 709.

³⁶³ Maskvos gegub. slaptojo skyriaus 1907 10 16 raštas VR ministro kanceliarijai // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1023. D. 4. L. 66.

³⁶⁴ Gegub. kanceliarijos 1908 01 14 raštas KD // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 171.

³⁶⁵ Vilniaus gub. 1907 12 19 raštas Vilniaus vyskupijos katalikų konsistorijai // LVIA. F. 694. Ap. 3. B. 1118. L. 10; ks. Jan Nowicki. Wyjaśnienie // Kurjer Litewski. 1907. N 266.

nariams eiti pareigas, o kun. J.Sadovskį pareikalavo apleisti vyskupiją³⁶⁶. Šios priemonės nenumaldė katalikų dvasininkijos pasipriešinimo. 1908 m. išleistoje rubricelėje E.Ropas figūruoja kaip vyskupas, iškilmingai švenčiamos jo atvykimo į Vilnių metinės. Net ir būdamas tremtyje E.Ropas faktiškai tvarkė vyskupijos reikalus.

Pats vyskupas gana ramiai pakėlė šį smūgį, nes tokios valdžios užmačios jau kuris laikas jam nebuvo paslaptis. 1908 m. balandžio mėn. laiške T.Vrublevskiui E.Ropas rašė, kad "tai jau trečias eksperimentas, kuris puikiai pavyko su Zvierovičium ir kuris išbandytas antrą kartą su manimi ir kurio tikslų yra ne kas kita, kaip vyskupo padėties ir garbės nužeminimas prieš "вице-губернатора по духовным делам"³⁶⁷.

E.Ropo pašalinimas įgavo ir didelį tarptautinį rezonansą. Laikraštis "L'Italie" taikliai pastebėjo, kad "panašūs dalykai gali įvykti tik Rusijoje"³⁶⁸. Po to, kai 1894 m. buvo atkurti diplomatiniai santykiai tarp Rusijos ir Vatikaną, dabar vėl iškilo grėsmė, kad jie gali nutrūkti. Nors Šv. Sostas ir žinojo apie Rusijos valdžios ruošiamas akcijas prieš Vilniaus vyskupą, vis vien ten kilo didelis nepasitenkinimas. O Rusijos pasiuntinys Vatikane S.Sazonovas turėjo pripažinti, kad E.Ropas sukėlęs carinei valdžiai ypač daug rūpesčių³⁶⁹.

Tokioje situacijoje Rusijos vyriausybė pradėjo ieškoti išeities. Iš pradžių nesėkmingai ieškota tarpininkų katalikų dvasininkijos tarpe, vėliau netgi sumanyta panaikinti Vilniaus vyskupiją, tačiau šio projekto atsisakyta, nes tai būtų smarkiai pakenkę Rusijos tarptautiniam autoritetui³⁷⁰. Konflikta kuriam laikui pavyko išspręsti, kai Vatikanas sutiko, kad laikinuoju Vilniaus vyskupijos valdytoju būtų kun. Michalkevičius. Išvalgiausiai šį kompromisą pakomentavo Peterburge ėjęs laikraštis "Kraj": "Rusijos-Vatikaną santykių pablogėjimas – tai didelė nelaimė lenkams ir katalikams, gyvenantiems Rusijos imperijoje"³⁷¹.

* * *

XX a. pradžios politiniame Rusijos gyvenime nesunkiai rado sau vietos tokie politiniai veikėjai kaip E.Ropas, T.Vrublevskis ar A.Lednickis. Nors jų pažiūros nebuvo identiškos, tačiau juos vienijo supratimas, kad pavergtoms imperijos tautoms būtina

vienytis. Turėdami nemažą įtaką Vilniuje, Peterburge ir Varšuvoje, jie tapo savotišku tiltu tarp kylančių į kovą prieš carizmą tautų. Ypač palankios sąlygos tokiai veiklai atsiranda Pirmojo pasaulinio karo metais, tačiau kaip šio karo išdava kuriasi tautinės valstybės, kurios viena nuo kitos stengiasi atsitverti kuo didesne siena.

1917 m. E.Ropas ne be A.Lednickio paramos tampa Mogiliovo arkivyskupu, tačiau sovietinė valdžia už aktyvią veiklą jį suėmė ir nuteisė mirties bausme. Lenkijos vyriausybės rūpesčiu E.Ropui buvo leista išvykti į Lenkiją, bet vos atgavęs laisvę jis kreipėsi į Sovietų Rusijos užsienio reikalų ministrą G.Čičeriną (Чичерин) su prašymu, kad jam būtų leista grįžti į Rusiją po to, kai jis apsilankys Romoje karo nutraukimo su Rusija reikalu. Tačiau gavo neigiamą atsakymą, o ir tolesnės derybos Londone su sovietų atstovu nedavė rezultatų.

Po Pirmojo pasaulinio karo E.Ropas, T.Vrublevskis ir A.Lednickis atsiduria Lenkijos valdomoje teritorijoje. Nors visi trys praktiškai iki pat mirties dalyvavo politinėje veikloje, tačiau jų vaidmuo sumenkėjo ir ta veikla buvo tikrai provincinio pobūdžio palyginus su tuo, ką jie darė XX a. pradžioje ir Pirmojo pasaulinio karo metais. Visuomenė greit pamiršo jų ankstesnius nuopelnus. Ne veltui A.Lednickis T.Vrublevskio mirties proga rašė, kad "charakteringas mūsų laikų bruožas yra trumpa atmintis..."³⁷².

³⁶⁶(?) O Katedrą Wileńską // Kurjer Litewski. 1907. N 266; Dziennik Wileński. 1907. N 241 ir kt.

³⁶⁷E.Ropo 1908 04 28 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1324. L. 9.

³⁶⁸(?)Nouvelles difficultés entre le Saint Siege et le gouvernement russe (iškarpa iš laikraščio "L'Italie" 1908. N 115) // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 196.

³⁶⁹Саонов С. Воспоминания. Москва, 1991. С. 9.

³⁷⁰(?) Sprawa biskupa Roppa // Kurjer Litewski. 1907. N 283; Wasilewski J. Arcybiskupi... S. 158; KD direktoriaus laiškas be datos Rusijos pasiuntiniui Vatikane // LMABRS. F. 43. B. 25469. L. 18; Rusijos pasiuntinio Vatikane 1907 12 10 laiškas KD direktoriui // LMABRS. F. 43. B. 24841. L. 5-6 ir kt.

³⁷¹(?) Stosunki polsko-rosyjskie (iškarpa iš laikraščio "Kraj". 1907. N 1910) // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1023. D. 4. L. 56.

³⁷²Lednicki A. T. Wróblewski...